

Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi

Sociology of Education and Culture Research Reports

Nr 49

Julia Kristevas genomslag i Sverige

– fransk feminism som symbolisk tillgång i litteraturkritikens fält

Alexander Ekelund

UPPSALA
UNIVERSITET

SEC, Uppsala universitet

<http://www.skeptron.uu.se/broadly/sec/>

Maj 2011

Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, Uppsala universitet
(Sociology of Education and Culture)

URL www.skeptron.uu.se/broady/sec/
Tel. vx +46 (0)18 4710000
Postadr. Institutionen för utbildning, kultur och medier, Uppsala Universitet, Box 2136, 750 02 Uppsala
Redaktörer för serien Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi /SEC Research Reports:
Donald Broady, Mikael Börjesson & Marta Edling

Rapporten har tillkommit inom ramen för forskningsprojekten *Transnationella strategier inom den högre utbildningen. Sveriges förhållande till Frankrike och USA, 1919–2009* och *Sextioåtta. En utbildningssociologisk studie av den svenska studentrevoltens sociala förutsättningar och effekter på kulturens fält*, båda finansierade av Vetenskapsrådet, Utbildningsvetenskapliga kommittén.

Alexander Ekelund
Julia Kristevas genomslag i Sverige
– *fransk feminism som symbolisk tillgång i litteraturkritikens fält*
Rapporter från Forskningutbildnings- och kultursociologi / SEC Research Reports, 49
Maj 2011
ISSN 1103-1115

Innehåll

1. INLEDNING	5
1.1 Julia Kristeva – en transnationell intellektuell	8
2. MARXISM OCH STRUKTURALISM	9
2.1 Kristeva som överträdelse	10
3. DEN FEMINISTISKA RECEPTIONEN	13
3.1 Cociteringsanalys	13
3.2 Birgitta Holm och ursprungets roman	16
3.3 Toril Moi och den franska feminismen	18
3.4 Ebba Witt-Brattström – uttolkaren	19
3.5 Kampen om litteraturforskningens kanon	21
3.6 Introduktionens form	23
4. PENDELSVÄNGNINGEN MOT FRANKRIKE	25
4.1 Modersmord och marxism	27
4.2 Kvinnligt skrivande	29
4.3 Den sena Kristeva – verk och utgåvor	30
5. TEORIETISK TEMATIK	31
5.1 Psykoanalys	32
5.2 Abjektion	35
5.3 Intertextualitet	38
5.4 Carin Franzén och Kristevas poetik	39
6. KRISTEVAS STÄLLNING I DET SENA NITTIOTALET	40
6.1 Tre perspektiv på Duras	41
6.2 Queer-teorins genomslag – Ett teoretiskt skifte?	42
7. SAMMANFATTNING – SLUTSATSER	45
8. LITTERATURFÖRTECKNING	48
9. BILAGOR	51

1. INLEDNING

Under åttiotalet inleds en period präglad av teoretisk förändring inom humaniora och samhällsvetenskaper. Såväl i den svenska litteraturkritikens fält som i en större internationell kontext blir explicita teoretiska perspektiv, och inte minst anknytning till fransk filosofi, allt viktigare. Den här studien avser att belysa denna utveckling utifrån en enskild teoretikers genomslag i Sverige. Ämnet är Julia Kristeva, en teoretiker som fått stor betydelse inom svensk litteraturforskning, allra främst som feministisk centralgestalt.

Cirkulation av idéer mellan de två akademiska stormakterna Frankrike och USA utgör en viktig bakgrund till denna internationella utveckling och är en central kontext till de svenska förhållandena. I den amerikanska receptionen etablerades etiketten ”French Theory” som en benämning för en rad skilda traditioner, framförallt den moderna franska filosofin med dess nya avstamp från bland annat Heidegger, Husserl, Nietzsche och Marx, men kom också att användas för teorier och forskningsmetodik inom psykoanalys, sociologi, lingvistik och historia. I boken *French Theory – How Foucault, Derrida, Deleuze, & Co transformed the intellectual life of the United States* betonar idéhistorikern och sociologen François Cusset den betydelse litteraturforskningen haft för hur franska teoretiker under 1970-talet får fäste i USA. Litteraturdisciplinen blir där den franska filosofins främsta disciplinära tillhörighet, inte minst genom tidskrifterna för litteraturstudier som får en dominerande ställning i receptionen.¹ ”French Theory” kommer från 1975 att få varaktigt inflytande som ideologisk och institutionell kraft inom amerikansk humaniora.²

Litteraturforskaren Toril Moi har, utifrån sina erfarenheter från Skandinavien, England och USA, beskrivit hur själva begreppet ”teori” förskjutits under de senaste decennierna. Från att specifikt ha refererat till litteraturteori har det kommit att beteckna teoretiska perspektiv i bredare bemärkelse. I allt högre utsträckning kom forskningen att välkomna influenser från exempelvis feministisk teori, marxism, dekonstruktion och psykoanalys. Från ett läge under 1970- och det tidiga 1980-talet, då Moi menar att sådana perspektiv uppfattades som subversiva och utmanande mot den akademiska traditionen, har de successivt kommit att vinna en självklar plats inom den akademiska doxan i en rad discipliner.³

Dessa förändringar inom forskningen kan även ställas i relation till det globala litterära fältet. I *The World Republic of Letters* har litteraturforskaren Pascale Casanova diskuterat den franska teoretiska expansionens betydelse i fältets rådande spänningar. Casanova menar att fältet befinner sig i en övergångsfas, från en värld dominerad av Paris till en polycentrisk och pluralistisk värld där framförallt London och New York, men även andra centra, konkurrerar om hegemonin.⁴ I den komplexa situation som kännetecknat den litterära världen under senare år får den franska teorins genomslag betydelse för att förstå den kraft som Paris ändå bevarat:

French literary power remains important in the United States in the form of philosophy or, more precisely, of a philosophy whose style and content are derived from literature and whose disseminations has been assisted by the literary authority and prestige of France. Recent French philosophy and, more generally, outstanding figures of French intellectual life such as Lacan, Foucault, Deleuze, Derrida, and Lyotard were first introduced to the United States through the literature and foreign-language departments of American universities such as Yale and Johns Hopkins. /---/ The weight of France in American intellectual life is yet

¹ Cusset hänvisar bland annat till sociologen Michèle Lamont som utifrån en genomgång av alla artiklar som publiceras om de fyra franska teoretikerna Barthes, Lacan, Foucault och Althusser funnit att över hälften av dessa artiklar publicerats i tidskrifter för litteraturstudier. Se Cusset, François, *French Theory – How Foucault, Derrida, Deleuze, & Co transformed the intellectual life of the United States* (Minnesota 2008), s. 76 f

² Cusset, François, *French Theory* (Minnesota 2008), s. 76 f

³ Moi, Toril, *Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory*, Second edition, (London and New York 2002), s. 176 ff

⁴ Casanova, Pascale, *The World Republic of Letters* (Cambridge MA 2004), s. 164 ff

another effect – indirect, to be sure, disguised, even paradoxical – of its literary credit, which no doubt at least partly accounts for the violence of the attacks against these same figures in America.⁵

Denna studie avser ge en inblick i hur franskt teoretiskt gods förs in i den svenska litteraturkritikens fält. Inom projektet ”Resenärens bagage: den svenska litteraturkritikens fält och transnationella utbildningsstrategier, 1980–2005” har vi studerat litteraturkritiken i svensk press och inom den akademiska forskningen. I likhet med Donald Broadys och Mikael Palmes ansatser i artikeln ”Inträdet. Om litteraturkritik som intellektuellt fält” från 1982 har vi närmat oss den svenska litteraturkritiken utifrån Pierre Bourdieus fältbegrepp. I detta fält, som konstitueras av en viss grad av autonomi, reproduceras litterära verk och litterära värden symboliskt, och inom fältet pågår en kamp över rätten att delta i denna reproduktion.

Inom projektet har den akademiska sfären av litteraturkritiken studerats utifrån de avhandlingar om litteratur som producerats vid svenska universitet, ett material som möjliggör analyser av de teoretiska val som görs av pretendenter i den akademiska världen och hur dessa val förändras över tid. Databaser har byggts upp utifrån bibliografier och, i förekommande fall, förord i samtliga doktorsavhandlingar som rör litteratur under perioden 1980–2005. Av praktiska skäl har undersökningen begränsats till västeuropeiska språk. Detta har gett ett sammanlagt empiriskt underlag av 680 avhandlingar.⁶

Vid sidan av de kvantitativa analyser, såsom studier av cocitering, som databaserna möjliggjort, så har de också fungerat som en karta att tillgå för att överblicka den svenska litteraturforskningens landskap. Denna studie fokuserar på receptionen av Julia Kristeva med utgångspunkt i de hundra avhandlingar där referenser till hennes verk förekommer mellan 1980 och 2005. Dels har användningen av Kristeva granskats närmare med hjälp av avhandlingarnas register, abstracts och inledningar. I den mån jag hunnit har även centrala kapitel eller avhandlingarna i deras helhet studerats.⁷ Frågeställningar som står i centrum för undersökningen är: Vilken form tar receptionen av Kristeva i Sverige – vilka är introduktörerna och vilka drag i hennes filosofi får genomslag i den svenska litteraturkritikens fält? Hur påverkar utvecklingen inom den feministiska teoribildningen i stort, och dess relation till Frankrike och USA, Kristevas betydelse som symbolisk tillgång inom litteraturforskningen? Vilken betydelse får de disputerades transnationella utbildningsstrategier i dessa sammanhang?

Kristeva hör till de teoretiker vars verk förekommer mest frekvent under undersökningsperioden. Rangordningen nedan grundas på den genomsnittliga placeringen utifrån dels antalet avhandlingar de förekommer i och dels det totala antalet referenser till enskilda verk. Vid sidan av etablerade svenska litteraturvetare domineras listan tydligt av de teoretiker som representerar 1960-talets franska lingvistiska vändning inom litteraturteorin, med Barthes flankerad av Genette, Kristeva och Derrida, jämte från ett annat språkområde Bakhtin. Här finner vi således uttryck för en utveckling där de franska teoretiska perspektiven blivit av stor vikt, såväl inom litteraturvetenskapen som vid institutionerna för engelska och franska (institutionerna för tyska utgör ett undantag, då Genette där är ende fransman bland periodens mest refererade teoretiker).

⁵ Casanova, Pascale, *The World Republic of Letters* (Cambridge MA 2004), s. 165 f

⁶ Denna forskning ingår som en del i projektet ”Transnationella strategier inom den högre utbildningen. Sveriges förhållande till Frankrike och USA, 1919–2009” som letts av Mikael Börjesson med finansiering från Vetenskapsrådet. För delprojektet har Bo G Ekelund ansvarat och vi två har tillsammans byggt upp det empiriska underlaget som databaserna utgör. Detta samarbete är grunden som möjliggjort denna specifika studie om Julia Kristeva. Jag vill passa på att tacka de forskare som ingått i projektet, som Dag Blanck, Ida Lidegran, Andreas Melldahl, Mikael Palme, samt nämnda Mikael Börjesson och Bo G Ekelund, för givande utbyten under de senaste årens arbete inom projektet. Jag vill även tacka Donald Broady som läst utkast och kommit med viktiga synpunkter och kommentarer. Tack också till Anna Enström för korrekturläsning.

⁷ De enstaka avhandlingar som inkluderats i spanska och tyska har inte granskats närmare. Dessa finns endast närvarande i de bibliometriska analyserna.

Tabell 1a. Mest frekvent citerade auktoriteter i svenska avhandlingar om litteratur 1980-2005.

Citerad auktoritet	Förekomster i avhandlingar	Antal referenser Totalt
1. Roland Barthes	169	367
2. Mikhail Bakhtin	165	325
3. Gérard Genette	166	324
4. Sigmund Freud	123	365
5. Kjell Espmark	138	286
6. Staffan Björck	165	282
7. Erik Hjalmar Linder	124	228
8. Fredrik Böök	103	265
9. Julia Kristeva	100	251
10. August Strindberg	102	246
11. Michel Foucault	104	210
12. Carl Fehrman	107	199
13. Gunnar Brandell	112	196
14. Artur Lundkvist	87	341
15. Jacques Derrida	89	263

8

Med sina insatser inom lingvistik och semiotik och som en av centralgestalterna i Tel Quel-gruppen har Kristeva en given plats inom det franska litteraturteoretiska sammanhanget. Mikhail Bakhtin var en av hennes centrala influenser, Roland Barthes var hennes lärare och vän, och hon hade nära kontakter med Gérard Genette och Tzvetan Todorov (som återfinns strax utanför listan ovan på plats nummer 18).

Genombrottet för Kristevas teorier i Sverige sker under projektets undersökningsperiod, till skillnad från exempelvis Barthes och Bakhtin som redan i viss omfattning förts fram under 1970-talet med den första svenska receptionen av strukturalistisk teori. Det tillgängliga materialet ger därför i Kristevas fall en mer omfattande överblick över genomslaget, som kan studeras från de första avhandlingsreferenserna under 1980-talet fram till 2000-talets början. Ett syfte med dispositionen av det följande är att göras det möjligt att pendla mellan synkrona analyser av avhandlingarnas kollektiva egenskaper och receptionens kronologi. De inledande avsnitten struktureras i huvudsak kronologiskt, medan avsnitt fyra, och framförallt fem, övergår till att behandla central tematik i avhandlingarna under perioden i dess helhet. Det avslutande avsnittet tar upp förändringen av Kristevas ställning i den svenska diskussionen under 1990-talet senare hälft.

I och med Kristevas betydelse för de senaste decenniernas svenska feminism, vars historieskrivning tagit fart på senare år, finns det en del tidigare forskning som berör Kristeva att tillgå. Dels har flera centrala aktörer själva blickat tillbaka på sina erfarenheter från 1970- och 1980-talet, exempelvis Ebba Witt-Brattström i flera sammanhang, senast med det självbiografiska verket *Ä alla kära systrar!*. Ett annat exempel är Lisbeth Larssons artikel ”Feministisk litteraturkritik och litteraturvetenskaplig förändring”. Vidare innefattar också avhandlingsmaterialet ett flertal tillbakablickar över hur Kristeva använts i tidigare forskning; två verk som kan nämnas är Carin Franzéns *Att översätta känslan: en studie i Julia Kristevas psykoanalytiska poetik* och Anna Nordlunds historieskrivning över Lagerlöffforskningen *Selma Lagerlöfs underbara resa genom den svenska litteraturhistorien 1891-1996*. Det finns även artiklar som specifikt tagit upp den feministiska teorireceptionen: Claudia Lindéns ”Feministisk teorireception inom litteraturvetenskapen”, Sara Edenheims ”The queer disappearance of Butler – När Judith Butler introducerades i svensk feministisk forskning, 1990–2002”, och Anna Klara Bojös ”Mellan kvinno- och ’kvinna’: en studie av ett franskteoretiskt skifte inom den svenska feministiska litteraturvetenskapen 1984–1995”. Bland forskning som fokuserar på förändringar inom den svenska litteraturforskningen

⁸ Tabellen visar de 15 högst placerade bland citerade auktoriteter av sammanlagt 50 284. En sammanställning av de 50 högst placerade återfinns i tabell 1b i, bilaga 1.

Oppublicerad statistik från SEC, forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, Uppsala universitet

generellt bör framförallt litteraturvetaren Michael Gustavssons omfattande genomgång "Litteraturteorins expansion. Svenska doktorsavhandlingar i litteraturvetenskap 1976–1995" nämnas.

I den här studien blir det möjligt att anlägga syntetiserande perspektiv och se utvecklingen över en längre tidsperiod. Samtidigt kan undersökningens omfattande empiriska underlag ge nya inblickar i denna utveckling, och de kvantitativa analyserna ge perspektiv på teoriers genomslag som saknas i traditionella receptionsstudier.

1.1 JULIA KRISTEVA – EN TRANSNATIONELL INTELLEKTUELL

Julia Kristeva egna bana formas i stor utsträckning i en transnationell kontext. I denna studie kommer hon primärt att behandlas som fransk teoretiker, detta trots det faktum att hon föddes och växte upp i Bulgarien. Hon hade förvisso fransk skolgång i Dominikanerordens regi men fick sin första akademiska utbildning i litteraturteori i Sofia.⁹ Men det är först efter flytten till Frankrike och Paris 1965 som hon kommer att träda fram som offentlig intellektuell. Hennes teorier tog också tydligt form med förankring i den franska diskussionen och sammanhang som fenomenologi, dekonstruktion, lingvistik och psykoanalys. I den svenska receptionen kom hon att få rollen som en av de främsta representanterna för fransk feministisk tradition.

Kristevas bakgrund som invandrare från Bulgarien och som relativt ensam kvinna i manligt dominerade miljöer kom dock att bli viktiga erfarenheter för hennes tänkande, men också av stor betydelse för hur den offentliga bilden av henne tar form. Sedan Roland Barthes kallat henne för "L'étrangère" i en artikel från 1970, har detta främlingskap med en viss exotiserande klang kommit att följa henne. I den nordiska receptionen är det talande att hon presenterades i en artikel med titeln "Den främmande kvinnan". I en annan av de viktigaste introducerande texterna förs resonemang om att man löper risken att domesticera "det främmande" när man tar upp hennes teorier i en ny kontext.¹⁰

Den östeuropeiska bildningsbakgrunden var också viktig för Kristevas inträde i Parismiljöerna. 1966 gjorde hon sig känd genom att introducera Mikhail Bakhtins dialogiska litteraturteorier i väst med sitt föredrag "Le mot, le dialogue et le roman" vid Barthes semiotikseminarium vid École Pratiques des Hautes Études.¹¹ 1967 anslöt hon sig till den litterära och teoretiska avantgardekretsen kring tidskriften *Tel Quel* och kom att bli en av dess ledande intellektuella. Med giftemålet med författaren och *Tel Quel*-redaktören Phillipe Sollers samma år fick den radikala unga generationen ett nytt par, motsvarande Sartre-Beauvoir, att förtjusas över.¹²

I boken *Kristeva and the Political* beskriver litteraturvetaren Cecilia Sjöholm Kristevas teoretiska utveckling i tre steg, sammanhållna av ambitionen att formulera en materialistisk litteraturteori. Den första perioden utgörs av de tidiga åren i *Tel Quel*, då gruppen hämtade influenser från Althusser och analyserna av teori som praktik. Med *Séméiotiké: Recherches pour une sémanalyse* från 1969 presenterar Kristeva sin "sémanalyse", ett metodologiskt försök att studera dialektiken i produktionen av text: litteraturteori som marxistisk vetenskap. Centralt var att teorin om litteratur varken skulle reproducera klassamhället eller likt formalismen fastna i en objektivisering av innehållet.¹³

Den andra perioden utmärks av *Tel Quel*-gruppens vändning mot maoismen, som inleds med manifestet "Positions du mouvement de juin 71", författat av Kristeva och Sollers gemensamt. De hade då sen en tid tillbaka närmat sig öppen konflikt med det franska kommunistpartiet (PCF). Med manifestet togs detta steg fullt ut och *Tel Quel* slöt offentligt upp bakom den kinesiska kulturrevolutionen. Sjöholm

⁹ Kauppi, Niilo, *The Making of an Avant-Garde*, (New York 1994), s. 127 f

¹⁰ Se Witt-Brattström, Ebba, "Den främmande kvinnan: presentation av Julia Kristeva", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1984.2–3 samt Moi, Toril, *Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory* (London and New York 1985), s. 151

¹¹ Franzén, Carin, *Att översätta känslan – En studie i Julia Kristevas psykoanalytiska poetik* (Stockholm 1995), s. 19 f

¹² Kauppi, Niilo, *The Making of an Avant-Garde* (New York 1994), s. 132

¹³ Sjöholm, Cecilia, *Kristeva & the Political*, (London and New York 2005), s. 8 ff

beskriver den maoistiska vändningen som en teoretiskt fruktbar utveckling för Kristeva, om än en politisk återvändsgränd. Maoismen kom att bli ett steg på en väg som ledde bort från marxismen och mot den psykoanalytiska traditionen. Den kinesiska poesitraditionen, Maos idéer om subjektivitet samt Georges Batailles syn på begäret blev viktiga influenser för Kristeva under det tidiga 1970-talet.¹⁴ 1973 disputerar hon i Paris med avhandlingen *La Révolution du langage poétique. L'avant-garde à la fin du XIXe siècle, Lautréamont et Mallarmé* (publicerad året därefter). Med boken anläggs mycket av den teoretiska grund som Kristevas senare verk kommer att byggas på och centrala begrepp som "Chora" och distinktionen mellan "det symboliska" och "det semiotiska" introduceras.¹⁵

Den tredje fasen utgörs av en integrering av den psykoanalytiska traditionen i teoribygget och en betoning av kroppsliga aspekter och affekter i relation till subjektivitet.¹⁶ Kristeva bestämmer sig 1974 för att utbilda sig till psykoanalytiker och börjar studera för André Green (vilket hon väljer framför Lacans École Freudienne). Det senare 1970-talet innebär också ett närmande till den feministiska traditionen och ett intresse för teorier om kvinnan. Kristeva positionerar sig dock (i likhet med Simone de Beauvoir) aldrig själv explicit som feminist.

2. MARXISMEN OCH STRUKTURALISMEN

Julia Kristeva får sitt genomslag i Sverige först efter 1970-talet, men den första receptionen av 1960-talets strukturalistiska och marxistiska teoriutveckling utgör en förhistoria där man för första gången förhåller sig till hennes idéer.

En viktig person i detta sammanhang är litteraturforskaren Kurt Aspelin. Det är kretsen kring honom i Göteborg, där bland annat Tomas Forser ingick, som öppnar upp den svenska litteraturforskningen för införsel av marxistisk, strukturalistisk och semiotisk teori i under 1970-talet. Med avstamp i det kritiska seminariet i Litteraturhistoria vid Göteborgs universitet i slutet på sextioalet samt det efterföljande "Teoriseminariet" och samordningsprojektet "Marxistisk forskning" i början på sjuttioalet, kom Aspelin att få en stor betydelse för teorireceptionen. Tyngdpunkten i Aspelins gärning ligger till en början vid den äldre marxistiska litteraturteorin, men flyttas stegvis mot den ryska och östeuropeiska formalistiska traditionen och det franska 1960-talets diskussioner. I skriftserien *Kontrakurs*, som Aspelin redigerade tillsammans med Tomas Gerholm och Sven-Eric Liedman, utgav man verk som Arnold Hausers *Konstarnas sociala historia* 1972, Roman Jakobson *Poetik och lingvistik: litteraturvetenskapliga bidrag* 1974, Jurij Lotmans *Den poetiska texten* 1974, samt Kurt Aspelins inflytelserika bok *Textens dimensioner: problem och perspektiv i litteraturstudiet* 1975.

I det sistnämnda verket positionerar sig Aspelin mot den rådande traditionen inom den svenska litteraturforskningen, i ett försök att föra fram alternativa perspektiv. Aspelin vill uppmärksamma vad han ser som en avsaknad av teoretisk och metodologisk diskussion inom ämnet Litteraturhistoria med poetik, en brist på "grundläggande vetenskaplig självförståelse". Denna brist menade han dock att de nya kontakterna med den internationella diskussionen var i färd att avhjälpa.¹⁷

Krissituationen för litteraturvetenskapen är ju ett internationellt fenomen. I de stora länderna har den fått på en gång häftigare uttryck och mer konstruktiva lösningsförslag. Men också svensk debatt kan inregistrera tecken på att nya mönster är på väg inom ämnet. Marxism, strukturalism, semiotik, hermeneutik etc. har börjat leverera idématerial för en problemdebatt bortom de slentrianmässigt reproducerade traditionella gränslinjerna. I stor utsträckning har denna debatt tagits om hand av olika, mer eller mindre självständiga grupper, såsom "kritiska seminarier". På så sätt har det vetenskapligt intressanta och nydanande allt mer

¹⁴ Sjöholm, Cecilia, *Kristeva & the Political*, (London and New York 2005), s. 13 ff

¹⁵ Becker-Leckrone, Megan, *Julia Kristeva and Literary Theory*, (Hampshire 2005), s. 186

¹⁶ Sjöholm, Cecilia, *Kristeva & the Political*, (London and New York 2005), s. 8

¹⁷ Aspelin, Kurt, *Textens dimensioner: problem och perspektiv i litteraturstudiet*, (Stockholm 1975), s. 15

flyttats utanför institutionernas reguljära verksamhet. Det institutionella arbetet har istället kommit att präglas av en snävt målstyrd UKAS-grundutbildning med få utvecklingsbara forskningsmöjligheter.¹⁸

Under 1970-talet öppnas i viss utsträckning den svenska litteraturkritikens fält upp för införsel av ny teori, framförallt marxistisk och strukturalistisk filosofi. Exempelvis hade Roland Barthes redan börjat ges ut i Sverige under 1960-talets slut med *Litteraturens nollpunkt* 1966 och *Kritiska essäer* 1967. Inom den akademiska forskningen skulle förändringarna dock komma att dröja. Michael Gustavsson, som i sin studie "Litteraturteorins expansion" undersökt litteraturvetenskapliga avhandlingarna under 1970-talets andra hälft (studien rör sig fram till 1995), visar att det endast rör sig om enstaka tillfällen då de nya teoretiska perspektiven gjorts till utgångspunkter i avhandlingar. Det handlar då främst om strukturanalyser, utifrån teoretiker som Lucien Goldmann, Tzvetan Todorov och Émile Benveniste. Det är tydligt att pretendenterna i det akademiska fältet under denna period inte utgör någon frontlinje för teoretisk förnyelse. Gustavsson lyfter i sin studie tvärt emot fram exempel på där disputerande mött kritik från opponenter för att de inte vågat tillägna sig nya teoretiska verktyg.¹⁹ En avhandling som dock utmärker sig i sammanhanget är Uppsalaforskaren Anita Boström Kruckenbergers *Roman Jakobsons poetik. Studier i dess teori och praktik*, som är en av ytterst få metateoretiska avhandlingar inom svensk litteraturvetenskap.²⁰

Under 1970-talet blir det dock tydligt att det traditionstyngda ämnet börjat tvingas förhålla sig till nya teoretiska perspektiv som en kraft att bejaka eller som hot att positionera sig emot. I *Tidskrift för litteraturvetenskap* kommer dessa spänningar upp till ytan i mitten på 1970-talet, i kölvattnet av Kurt Aspelins *Textens dimensioner* från 1975 samt antologin *Tecken och tydning: till konsternas semiotik* året därefter.²¹

2.1 KRISTEVA SOM ÖVERTRÄDELSE

Det är intressant att granska hur Julia Kristevas semiotiska teorier behandlas i 1970-talets debatt om litteraturforskningens framtid. I diskussionerna om nya forskningsperspektiv kommer Kristeva vid flera tillfällen att symbolisera en gräns som inte bör överträdas. Ett tydligt exempel är positivismdebatten under 1976 och inlägget "Tre män i en båt – Anteckningar om innanläsning m m" där Peter Hallberg, litteraturprofessor vid Göteborgs universitet, svarar på kritik som riktats mot honom från Roland Lysell, Horace Engdahl och Anders Olsson, tre vid det tillfället fortfarande obemärkta pretender i fältet.²²

Artikeln är delvis ett försök från Hallbergs sida att frånsvara sig den bakåtsträvande ställning han anklagats för, och visa att han alls inte är någon dogmatisk positivist. Han deklarerar att han exempelvis är positiv till den marxistiska traditionen, men vidhåller sin kritik mot "teoretisk abstraktion". I slutet av artikeln väljer han att exemplifiera detta med ett referat av just Julia Kristeva, som han presenterar som en av de ledande franska litteraturteoretikerna. Hallberg kommenterar den av Aspelin publicerade

¹⁸ Aspelin, Kurt, *Textens dimensioner*, (Stockholm 1975), s. 8

¹⁹ Gustavsson tar upp Ulla-Britta Lagerroth som i sin recension av lundaforskaren Anders Palms avhandling om Hjalmar Gullberg rekommenderat moderna hermeneutiska och konstsemiotiska perspektiv. Se Gustavsson, Michael, "Litteraturteorins expansion", i Landgren, Bengt (red), *Universitetsämne i brytningstider*, (Uppsala 2005), s. 485

²⁰ Gustavsson menar att det är förvånande att en sådan avhandling läggs fram i Uppsala, som han menar var den mest konservativa av de svenska litteraturinstitutionerna. Se Gustavsson, Michael, "Litteraturteorins expansion", i Landgren, Bengt (red) *Universitetsämne i brytningstider*, (Uppsala 2005), s. 484 & 490 f

²¹ *Tecken och tydning: till konsternas semiotik* redigerades i samarbete med Bengt A. Lundberg

Boken *Form och struktur: texter till en metodologisk tradition inom litteraturvetenskapen* hade redan 1971–1972 gett upphov till ett första replikskifte om "empiripositivismen" mellan Kurt Aspelin och Gunnar Hansson.

²² Engdahl, Lysell och Olsson ger sig in i positivismdebatten (där tidigare framför allt Forser och Aspelin stått för huvudpolemiken mot den äldre traditionen). De tre skribenterna angriper Peter Hallberg i artikeln "Den okända verkligheten – Anteckningar till Peter Hallbergs vetenskapssyn". De kritiserar bland annat dennes positivistiska ansatser och syn på "fakta" inom litteratur. Notvärt är att det inte är fråga om en teoritung artikel. Den enda teoretiker som nämns med hänvisning är Lucien Goldman. Se Engdahl, Horace & Lysell, Roland & Olsson, Anders, "Den okända verkligheten – Anteckningar till Peter Hallbergs vetenskapssyn", *Tidskrift för litteraturvetenskap* 1976.4, s. 313-319

intervjun ”Julia Kristeva, Christine Glucksmann och Jean Peytard – Ett samtal om litteratur, semiotik, marxism”, där Kristeva för första gången presenteras i svensk översättning:²³

Här framförs Kristeva i full frihet, vilket inte vill säga litet. Att referera innehållet i hennes yttranden åtar jag mig inte. Kanske är hon ett extremt fall. Men jag tror att den som läser intervjun kommer att förstå vad jag menar med min kritik av en viss sorts abstraktions- och termberusning. Kristeva är ett skarpt huvud, och hon rör sig med en vighet inom den abstraktionsvärld hon konstruerat åt sig. Det är på sitt sätt en fascinerande uppvisning. Men trots att hon spänner över vida fält, praktiskt taget hela vår kultur – ’poesi kontra filosofi, galenskap kontra förnuft, avvikelse kontra norm, heligt kontra profant’ (62), för att nämna en typisk konstellation vid sidan hennes mera specifika terminologi – blir hennes värld egendomligt avskärmad, solipsistisk. Kristeva trampar på kvicka fötter runt i sitt snurrande ekorrhjul. Ett av hennes älsklingsord är ’generera’. Om det är något Julia Kristeva genererar, så är det – Julia Kristeva.²⁴

Hallberg fortsätter med att varna de svenska litteraturforskarna för att falla för frestelsen ”att gripa efter halmstrån” när ämnet utvecklas och traditionen utmanas av nya komplikationer. I dessa tider menar Hallberg att man bör hålla huvudet kallt och se upp med nya riktningar och vetenskapssyner, detta särskilt om de är uppbackade av ”effektiv marknadsföring”: ”Vi har själva en icke föraktlig tradition att bygga vidare på. En illasittande, lånad fjäderskrud eller en omgång av kejsarens nya kläder har vi ingen användning för. Eller har vi det?” avslutar Hallberg retoriskt.²⁵

Även utifrån positioner i fältet där man välkomnat 1970-talets teorireception, var det viktig att ha ett kritiskt perspektiv till Kristevas filosofi. Kurt Aspelins ambivalens är talande; med intervjun 1976 blir han den första som publicerar Kristeva i svensk översättning och i *Textens dimensioner* gör han en kort presentation av hennes teorier, men han fäster samtidigt vikt vid att markera sitt avstånd. I denna bok utgår han främst ifrån Kristevas texter *Séméiotiké: recherches pour une sémanalyse*, *Le Texte du roman*. *Approche sémiologique d'une structure discursive transformationnelle* samt ”Ett samtal om litteratur, semiotik, marxism” från åren 1969 och 1970, då hon ännu var starkt förankrad i den marxistiska kontexten. I det sistnämnda verket framhåller Kristeva exempelvis studiet av den litterära textens egenart som ett

väsentligt (och hittills ogjort) bidrag till arbetet att uppställa en marxistisk teori för de olika slagen av betydelseuttryckande praxis. Behovet av en sådan teori skisserades av Lenin i hans *Filosofiska anteckningsböcker*. ’Ett fullgörande av Hegels och Marx’ verk måste innebära att man utarbetar *dialektiken* i vetenskapens, teknikens och den mänskliga tankens historia.²⁶

Aspelin framhåller i *Textens dimensioner* Kristevas förtjänstfulla insatser med att aktualisera Bakhtin, Volosinov och Lotman i 1960-talets vetenskapliga debatt. Kristevas ambitioner att analysera texten som aktivitet ligger också i linje med den form Aspelin själv ville ge receptionen av den formalistiska traditionen och strukturalismen i Sverige, där kopplingen mellan semiotiken och den sociohistoriska kontexten framhävs i kontrast till nykritikens eller den mer strikta narratologins fokus på texten och språket i sig.²⁷ Aspelin skriver uppskattande att begrepp som ”intertextualitet” och ”ideologem” ger Kristevas analysmodell en utgång mot historien och samhället, liksom mot den marxistiska ideologikritiken. Men han framhåller att den viktiga kärnan i Kristevas teoribygge inte utgörs av hennes egna originella idéer utan hör till den ”marxistiska teorins elementa”.²⁸ *Le texte du roman* och *Séméiotiké* framhålls som fruktbara men ”skissartat framställda och i sin givna form svårigen acceptabla”. Ansatserna i Kristevas projekt ställer han sig positiv till men menar att det vetenskapliga underlaget lider av allvarliga brister. Han går så långt som att säga att en närmare granskning avslöjar Kristevas synteser

²³ Ursprungligen publicerad i *La nouvelle critique*

²⁴ Hallberg, Peter, ”Tre män i en båt – Anteckningar om innanläsning mm”, *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 1976.4, s. 326 f

²⁵ Hallberg, Peter, ”Tre män i en båt – Anteckningar om innanläsning mm”, *Tidskrift för litteraturvetenskap*, nr 4 1976, s. 327

²⁶ Osign, ”Julia Kristeva, Christine Glucksmann och Jean Peytard – Ett samtal om litteratur, semiotik, marxism”, i Aspelin, Kurt & Lundberg, Bengt A, *Tecken och tydning. Till konsternas semiotik*, (Stockholm 1976), s. 61

²⁷ Aspelin, Kurt, *Textens dimensioner: problem och perspektiv i litteraturstudiet* (Stockholm 1975), s. 113

²⁸ Aspelin, Kurt, *Textens dimensioner: problem och perspektiv i litteraturstudiet* (Stockholm 1975), s. 111 ff

som dilettantiska och mystifierande, och att resultaten vetenskapligt sett inte sällan visar på ”vildvuxen spekulatation som gränsar till uppenbart charlataneri”.²⁹

1979 görs en tidig om än isolerad ansats att ta upp Kristeva i anknytning till ett svenskt författarskap, med Erland Lagerroths artikel “Att låta många stämmor tala – Nya perspektiv på Selma Lagerlöfs berättarkonst och betydelse”. Litteraturprofessorn Lagerroth var en etablerad forskare i fältet och hörde i likhet med Peter Hallberg till den äldre generation som på 1950-talet fört fram nykritiken i Sverige. Men till skillnad från Hallberg var Lagerroth mer öppen inför 1970-talets teoretiska utveckling och han gjorde bland annat försök att närma sig den hermeneutiska traditionens perspektiv.

Utifrån en recension i Sydsvenska Dagbladet 1977, där Carl Rudbeck presenterat Kristevas *Polylogue*, som samma år utkommit i Frankrike, inspireras Lagerroth att närma sig Selma Lagerlöfs författarskap utifrån just detta begrepp: ”polylogue”. Lagerroth redogör för hur Kristeva skrivit om en mångstämmighet i berättandet hos författare som Pound, Beckett, Artaud och Joyce, och lyft fram hur dessa löst upp författarjaget i sitt skrivande. Denna mångstämmighet har Kristeva argumenterat för som ett slags litteraturens motgift mot totalitarism, och Lagerroth vill med sin artikel foga in Lagerlöf i detta sammanhang. Detta gör han dock inte utifrån litterära analyser utan genom att anknyta till författarens egna tankar om skrivandet. Han lyfter fram Lagerlöfs reflexion över skrivprocessen som en rörelse in på mystikens område: ”min hjärna är ett rum, där alla instrument spela, men grundmelodin fattas”. Närmare Bachtin och Kristeva kan man knappast komma, menar Lagerroth. Han fortsätter med att konstatera att litteraturteorin nu hunnit upp inte bara Dostojevskij utan också Selma Lagerlöf och gläds av att kunna visa ”att den livliga teori- och metoddebatt, som vi har sedan åtskilliga år i litteraturvetenskapen, har relevans för Selma Lagerlöfs diktning och den för debatten”.³⁰

När Lagerroth några år senare skriver boken *Litteraturvetenskapen vid en korsväg*, med avsikt att ta upp det aktuella läget inom litteraturforskningen och granska olika nya riktningar, tas dock Kristeva endast upp i en kort passage och utan större entusiasm. I anknytning till en diskussion om kritik av strukturalismen tar han upp betydelsebildandet som process: ”Gruppen kring tidskriften *Tel Quel* har dragit konsekvenserna av detta genom att rikta uppmärksamheten på ’arbetet i språket’, i texten, och sålunda – fastän på ett skäligen mystifierande sätt – sökt skapa en ’produktionsteori’”. Med ett referat från Fredric Jamesons *Marxism and form* från 1971 avslutar han med omdömet att den lingvistisk-strukturalistiska filosofin trevar sig fram ”längs väggarna på sitt eget begreppsmässiga fängelse och beskriver det från insidan. Utanför fängelset kan den inte nå, däremot kan den förmedla en föreställning, en paradoxal intensifierad föreställning, om att det finns något därutanför”.³¹

En i sammanhanget intressant artikel publiceras i *Ord & Bild* 1978: ”Marxismen och upplevelsernas språk: ett samtal med Julia Kristeva”, en intervju som gjorts av Ingamaj Beck och Nino Monastra vid Dissidenternas biennial i Venedig 1977. Julia Kristeva, som lustigt nog introduceras som ”filmteoretiker” med anledning av en då nyss publicerad artikel om filmupplevelsens semiologi, tar i denna text upp sin rörelse bort från 1960-talets marxism, i kölvattnet av den förlorade tron på den kinesiska kulturrevolutionen. Istället har hon börjat närma sig politiskt motstånd utifrån idéer om dissidentpositioner och dissidentkultur:

Jag tror att vi, just nu, måste söka oss utanför marxismen – i traditionell bemärkelse – via t ex psykoanalysen, via den moderna kulturen, via feminismen och se vart detta leder oss /.../ Om våra undersökningar leder till en återuppbyggnad av marxismen, då är det bra. Om inte... så tyvärr...³²

²⁹ Aspelin, Kurt, *Textens dimensioner: problem och perspektiv i litteraturstudiet* (Stockholm 1975), s. 110 f

³⁰ Lagerroth, Erland “Att låta många stämmor tala – Nya perspektiv på Selma Lagerlöfs berättarkonst och betydelse”, i *Lagerlöfstudier* 6, (Lund 1979), s. 62 f

³¹ Lagerroth, Erland (s. 160)

³² Beck, Ingamaj & Monastra, Nino ”Marxismen och upplevelsernas språk”, *Ord & bild* 1978:1, s. 57

I sin bestämning av läget inom den franska kvinnorörelsen närmar hon sig i intervjun en tematik som skulle komma att bli av stor betydelse i den senare svenska receptionen. Kristeva beskriver där sitt intresse för studier av kvinnlig identitet och menar att kvinnorörelsen behöver formulera en ny vänstersyn på kvinnan, som moder, hustru och familjemedlem, och undersöka ”det som är specifikt för kvinnan: Kvinnans litteratur, kvinnans måleri, kvinnans olika språk”.³³

3. DEN FEMINISTISKA RECEPTIONEN

Det skulle dock dröja fram till 1980-talet innan Julia Kristeva på allvar fick genomslag inom litteraturforskningen. Detta skulle komma att ske genom den feministiska forskningen. För många av kvinnorörelsens intellektuella som trädde in i den akademiska världen under 1980- och 1990-talet kom Kristeva att bli den enskilt viktigaste teoretikern. Anknypningen till Kristeva tog form som en positionering dels gentemot den dominerande traditionen och dels mot tidigare feministiska perspektiv.

Under 1980-talets senare hälft börjar receptionen materialiseras i färdiga avhandlingar, och Kristeva börjar märkas som en ny viktig referenspunkt. Hon förs först fram vid de litteraturvetenskapliga institutionerna för att därefter även få genomslag vid institutionerna för franska och engelska. Under 1980-talet utgjorde de litteraturvetenskapliga avhandlingar 75 % av de Kristeva-citerande bibliografierna för att sedan sjunka till 35 % under perioden 2001–2005. När intresset för Kristeva börjar minska vid flera av de litteraturvetenskapliga institutionerna i slutet på 1990-talet så fortsätter ökningen vid institutionerna för moderna språk. Hon börjar då också dyka upp i avhandlingar i spanska, teologi, mediastudier och teatervetenskap.³⁴

Den litteraturvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet blir den plats där Kristevas teorier får sitt starkaste fäste. Tyngdpunkten ligger vid åren 1994–1998 då sammanlagt 8 avhandlingar publiceras med Kristeva som centralt teoretiskt perspektiv.³⁵ Även Lunds universitet och i viss mån Umeå får tidigt betydelse. Under det sena 1990-talet och det tidiga 2000-talet sprids Kristeva inte bara till nya institutioner utan även till nya universitet som Örebro och Linköping. Uppsala universitet är underrepresenterat fram till 1999, men därefter blir Uppsala det universitet där flest avhandlingar som tar upp Kristeva läggs fram.³⁶

3.1 COCITERINGSANALYS

Totalt förekommer Julia Kristeva i hundra av de totalt 680 avhandlingar som är inkluderade i undersökningsperioden 1980–2005. Antalet referenser till Kristeva är totalt 251, vilket ger ett genomsnitt på 2,51 referenser i de hundra studerade avhandlingarna, och 0,37 per avhandling för samtliga 680. Utifrån en cociteringsanalys, det vill säga en analys av de teoretiker som mest frekvent refereras i de avhandlingar där också hennes verk används, går det att få en överskådlig inblick i de sammanhang Kristeva används i.

³³ Beck, Ingamaj & Monstra, Nino ”Marxismen och upplevelsernas språk”, *Ord & bild* 1978:1, s. 60

³⁴ Se vidare bilaga 2 som visar avhandlingar där Kristeva förekommer indelade i discipliner och perioder.

Opublicerad statistik från SEC, forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, Uppsala universitet.

³⁵ I ett antal av de 100 avhandlingar med referenser till Kristeva är det fråga om kortare omnämnanden, kontextualiseringar eller läshänvisningar. Uppskattningsvis är det i ungefär hälften av avhandlingarna som teoretiska verktyg hämtats från hennes författarskap.

³⁶ Opublicerad statistik från SEC, forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, Uppsala universitet.

Tabell 2a. Mest frekvent citerade auktoriteter i de hundra litteraturavhandlingar mellan 1980 och 2005 där referenser till Kristeva förekommer.

Citerad auktoritet	Förekomster i avh (av de 100)	Ref per avh (av de 100)	Ref per avh (av de 680)	Grad av överrepresentation
1. Mikhail Bakhtin	55	1,09	0,48	2,29
2. Roland Barthes	52	1,48	0,54	2,76
3. Sigmund Freud,	44	1,91	0,54	3,54
4. Gérard Genette	54	1,05	0,48	2,21
5. Jacques Derrida	33	1,21	0,39	3,1
6. Kjell Espmark	38	0,82	0,42	1,95
7. Michel Foucault	33	0,72	0,31	2,32
8. Lacan, Jacques	31	0,74	0,18	4,23
9. Tzvetan Todorov	32	0,6	0,23	2,63
10. Paul Ricoeur	30	0,64	0,27	2,37
11. Ebba Witt-Brattström	27	0,67	0,19	3,59
18. Anders Olsson	25	0,47	0,21	2,20
20. Toril Moi	25	0,42	0,15	2,88
21. Birgitta Holm	20	0,6	0,23	2,63

37

Förutom att listan ger en fingervisning om de sammanhang Kristevas verk används i kan man också strax utanför tättoppen finna några av de för introduktionen av Kristeva i den svenska akademiska kontexten viktigaste namnen: Ebba Witt-Brattström, Toril Moi och Birgitta Holm.

Kopplingen till Bakhtin är given i och med att denne är en teoretiker för vars introduktion i Frankrike och västvärlden Kristeva spelade en viktig roll och vars teorier också utgjorde en central utgångspunkt i hennes eget projekt. I fler än varannan avhandling (0,55) återfinns också Bakhtin, med ett genomsnitt på ca två referenser. Det handlar inte minst om avhandlingar som använder intertextualitetsbegreppet. I de fall huvudtonvikten ligger på Kristeva tas i regel begreppets bakgrund i Bakhtins idéer om det dialogiska upp, och i de fall då tonvikten ligger på Bakhtin eller Gérard Genette redogörs för hur intertextualitetsbegreppet myntats av Kristeva.

Den psykoanalytiska traditionens teoretiker är dock de som är starkast överrepresenterade; referenser till Sigmund Freud och Jacques Lacan är hela 3,5 respektive 4,2 gånger så frekvent förekommande i dessa avhandlingar. Freud förekommer inte i lika många avhandlingar som Bakhtin men när han väl gör det så återfinns i genomsnitt referenser till desto fler verk.

Ett annat utmärkande drag i sammanhanget är att de moderna teoretiska influenserna är än mer accentuerade. De stora namnen inom 1960-talets kontinental litteraturteoretiska diskussion är starkt överrepresenterade bland de cociterade verken: Barthes, Genette och Bakhtin förekommer mer än dubbelt så ofta i dessa avhandlingar, i likhet med teoretiker som Derrida, Foucault, Todorov, Ricoeur samt Paul de Man och Michael Riffaterre (som återfinns på plats 16 respektive 17). De svenska "1982 år män", vars inträde på fältet kommit att förknippas med "poststrukturalismens" genomslag i Sverige, finns också tydligt representerade med litteraturvetarna Anders Olsson och Horace Engdahl (Engdahl återfinns på plats 25). Som två av centralgestalterna i tidskriften *Kris* spelade de en viktig roll för åttiotalets reception av litteraturteori och kontinental filosofi.³⁸

³⁷ Visar ett urval av de 25 mest frekvent citerade auktoriteterna i de hundra studerade avhandlingarna. Se vidare bilaga 3, tabell 2b som visar samtliga 25.

Opublicerad statistik från SEC, forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, Uppsala universitet

³⁸ Broady, Donald & Palme, Mikael, "Inträdet. Om litteraturkritik som intellektuellt fält", *Kulturens fält - en antologi*, (Göteborg 1998), s. 195 f

Kris publicerade även tidigt ett utdrag av Kristeva i svensk översättning i form av artikeln "Platsbestämningar". Se Kristeva, Julia, *Kris*, 1983. 25-26

Kjell Espmark, som återfinns högt upp på listan, har inte någon uppenbar koppling till det teoretiska sammanhanget, men han var professor vid Stockholms universitet under åren 1978–1995 och var huvudhandledare för flest avhandlingar där Kristeva använts. Hans verk *Att översätta själen. En huvudlinje i modern poesi från Mallarmé till surrealismen* från 1975 och *Själen i bild. En huvudlinje i modern svensk poesi* från 1977 utgör vanligt förekommande referenser. Även om Espmark själv inte använde Kristevas teorier så ställde han sig inte avvisande till denna forskning.³⁹

De äldre svenska litteraturvetarna som Fredrik Böök, Erik Hjalmar Linder och Staffan Björck faller i placeringar, även om de faktiskt är representerade i ungefär lika stor utsträckning i dessa avhandlingar som i avhandlingar där referenser till Kristeva saknas. Det ger en antydning om den kanoniserade ställning dessa kritiker har inom svensk litteraturvetenskap; oavsett om man stödjer sig på eller angriper deras tolkningar och historieskrivning är deras positioner nödvändiga att förhålla till. Ser man däremot till institutionerna för moderna språk har dessa kritiker en helt obetydlig ställning; man finner inte Böök i en enda avhandling vid Engelska-institutionerna, Linder återfinns i en och Björck i två (Bland Franska-institutioner nämner en avhandling Böök, noll Linder och en Björck). En kontrast som knappast överraskar.

Ser man däremot till de centrala namnen inom 1970-talets marxistiska teorireception, som nämnts tidigare, kan det konstateras att de är märkbart underrepresenterade. Trots att Kurt Aspelin var en av de första som presenterade Kristeva i Sverige, så är han mer sällsynt i de studerade 100 Kristeva-avhandlingarna än i de övriga avhandlingarna (0,88). Den enda av de undersökta avhandlingarna som har ett flertal referenser till Aspelins verk är Ulla Nordin Lönners *C.J.L. Almqvists Mälaren: en strukturanalys* från 1987, men det är också en avhandling som endast innefattar ett kort omnämnande av Kristeva.⁴⁰ Det saknas också helt referenser till den tidiga intervjun med Julia Kristeva som Aspelin publicerade 1976.

Detsamma gäller Tomas Forser (0,93) för att inte tala om Sven-Eric Liedman som endast förekommer i tre avhandlingar (0,23). Samma negativa cocitering gäller också flera av de stora namnen i den marxistiska traditionen som inspirerade sjuttioalets tradition, exempelvis är Marx och Engels själva, Georg Lukács och Arnold Hauser tydligt underrepresenterade. Även Maria Bergom-Larsson, en feministisk litteraturforskare med förankring i det tidiga 1970-talets marxistiska och psykoanalytiska kontext, saknar betydande genomslag i dessa avhandlingar. Hon förekommer visserligen ungefär lika frekvent (1,05), men i jämförelse med andra feministiska forskare och teoretiker (som i de flesta fall är tydligt överrepresenterade) är hon ändå anmärkningsvärt sällan förekommande.⁴¹

Vad som framträder tydligt är att den nya generationen som tog upp Kristevas teorier inte var eftersläpare till 1970-talets marxism. Det är en ny typ av pretenderer som träder in i fältet.

Vad det gäller den feministiska litteraturforskningens genomslag kan dock viktiga linjer ändå dras tillbaka till 68-radikaliseringen. Ett viktigt sammanhang var det seminarium om könsroller som drevs som kursverksamhet i litteraturoccenten Karin Westman Bergs hem i Uppsala från 1967 och framåt. Birgitta Svanberg har pekat ut miljön kring detta kritiska seminarium som födelseplatsen för såväl Grupp 8 som

³⁹ Espmark kom även personligen att lära känna paret Kristeva-Sollers efter att ha presenterats för Kristeva genom Ebba Witt-Brattström. Se Witt-Brattström, Ebba, Intervju 2010-08-17

⁴⁰ I en utläggning om Jean-Pierre Richard och den tematiska kritiken argumenterar hon kort för att Richard har formuleringar som ligger nära det intertextualitetsbegrepp som Kristeva senare ska komma att utforma. Se Nordin Lönner, Ulla, *C.J.L. Almqvists Mälaren: en strukturanalys* (... 1987), s. 53

⁴¹ Ett illustrativt undantag från denna tendens är Eva Adolfsson, en litteraturvetare med kopplingar till kretsen runt Aspelin och redaktionssekreterare för den marxistiska tidskriften *Zenit* i slutet på 1960-talet. Hon är starkt överrepresenterad (2,66). Men det är nästan uteslutande hennes skrifter från 1980-talet som återfinns som referenser i avhandlingarna. Under denna period skriver hon framförallt om kvinnliga författarskap och vid vissa tillfällen med anknytning till Kristeva. Hon är även med i *Kvinnor och skapande. En antologi. om litteratur och konst tillägnad Karin Westman Berg*. Hennes refererade skrifter hör alltså inte till hennes gärning i teorireceptionen i det tidiga 1970-talets marxistiska kontext.

den moderna svenska kvinnoforskningen.⁴² 1971 drog Westman Berg igång ett kvinnolitteraturprojekt som inventerade författarinnor mellan 1830 och 1940, vilket kan ses som en viktig förelöpare till 1980- och 1990-talets engagemang för att lyfta fram de kvinnliga författarnas historia i Sverige och Norden. Bland de kvinnliga forskare som disputerar under 1980-talets senare hälft markeras tydligt ett erkännande av Westman Bergs betydelse. Hon tackas i fyra av sju av de undersökta avhandlingarna under perioden 1986-1990. Birgitta Svanberg som disputerade 1989 med *Sanningen om kvinnorna: en läsning av Agnes von Krusenstjernas romanserie Fröknarna von Pablen* skriver exempelvis: "Mitt forskningsarbete har försiggått i hägnet av det nätverk av kvinnodebatt, kvinnoforskning och kvinnolitteraturforskning, som vuxit fram under de senaste decennierna, och vore otänkbart utan denna stimulerande referensram. Jag har haft förmånen att få delta i arbetsseminarierna vid professor Karin Westman Bergs Kvinnolitteraturprojekt vid Uppsala universitet 1978-1981"⁴³.

Westman Bergs egna verk får visserligen inget stort genomslag i vårt material (hon förekommer sammanlagt i åtta avhandlingar), men om man ser till just den aktuella perioden, 1986-1990, utgör hon där den fjärde mest förekommande referensen vid sidan av Kristeva (14 referenser i 6 avhandlingar). *Könsroller i litteraturen från antiken till 1960-talet* från 1968, samt hennes avhandling från 1962 *Studier i C. J.L. Almqvists kvinnouppfattning*, är de viktigaste verken.⁴⁴

3.2 BIRGITTA HOLM OCH URSPRUNGETS ROMAN

En annan föregångare, som får desto större genomslag i anknytning till Kristeva, är Birgitta Holm som hamnar högt i tabellen över cocitering, med 60 referenser i 20 avhandlingar. Holm hörde också till kretsen runt Karin Westman Berg och har, av Ebba Witt-Brattström, beskrivits som "Karin kronprinsessa".⁴⁵ Gunilla Domellöf, Birgitta Svanberg och Ulla Torpe, som också tillhörde kretsen, framhåller i sina avhandlingsförord betydelsen av Holms seminarier, Djuröseminariet våren 1981 och KRAKA-projektet 1982-1984.⁴⁶ De är i dessa sammanhang som Julia Kristevas teorier börjar diskuteras bland de feministiskt inriktade litteraturforskarna. På Djuröseminariet ledde Birgitta Holm också två forskarkurser på doktorandnivå 1981 respektive 1982.⁴⁷

Värdet av Birgitta Holms gärning märks tydligt i de hundra avhandlingarna. Hon är den som tackas i flest gånger och även om det endast rör det sig om nio tillfällen är hennes betydelse tydlig; ser man till de elva avhandlingar som har fem eller fler referenser till Kristeva tackas Holm i hela sex av dessa (två av elva saknar förord, och i tre nämns inte Holm). Sett till samtliga avhandlingar nämns Holm sammanlagt 13 gånger, vilket även gör henne till en de oftast tackade totalt sett (bland litteraturvetare är det bara Johan Svedjedal som nämns oftare). Av dessa avhandlingar har alltså över två tredjedelar en koppling till Kristevas verk.⁴⁸ Av förorden att döma är hennes betydelse heller inte begränsad till åttiotalets feministiska forskning, utan påtaglig även bland några av de mest betydelsefulla litteraturforskarna som influerats av Kristeva under 1990- och 2000-talet: Birgitta Holm tackas för att ha läst manuset i Carin Franzén avhandling *Att översätta känslan* från 1995, liksom i Cecilia Sjöholms *Föreställningar om det omedvetna: Stagnelius, Ekelöf och Norén* från 1996, och i början på 2000-talet handledde hon AnnSofi

⁴² Witt-Brattström, Ebba, *Ä alla kära systrar!*, (Stockholm 2010), s. 45 f, 291 f

⁴³ Svanberg, Birgitta, *Sanningen om kvinnorna: en läsning av Agnes von Krusenstjernas romanserie Fröknarna von Pablen*, (Stockholm 1989), s. ?. Se även Domellöf, Gunilla, *I oss är en mångfald levande: Karin Boye som kritiker och prosamodernist*, (Stockholm 1986), Witt-Brattström, Ebba, *Moa Martinson: skrift och drift i trettioalet*, (Stockholm 1988) och Ivarson Bergsten, Birgitta, *Förflytta berg till bokstäver: utvecklingslinjer i Elisabet Hermodssons författarskap*, (Stockholm 1989)

⁴⁴ Det rör sig under denna period om ett ganska litet material: 11 avhandlingar sammanlagt. Men de många referenserna till Westman Berg stärker ändå bilden av hennes betydelse för denna grupp. Bland de kvinnliga doktoranderna som använder Kristeva under perioden refererar 5 av 7 till Westman Berg. Bland de manliga är det 1 av 4.

⁴⁵ Witt-Brattström, Ebba, *Ä alla kära systrar!*, (Stockholm 2010), s. 291

⁴⁶ Domellöf, Gunilla, *I oss är en mångfald levande: Karin Boye som kritiker och prosamodernist*, (Stockholm 1986), s. ?, Svanberg, Birgitta, *Sanningen om kvinnorna: en läsning av Agnes von Krusenstjernas romanserie Fröknarna von Pablen*, (Stockholm 1989), s. ?, Torpe, Ulla, *Orden och jorden: en studie i Selma Lagerlöfs roman Liljecronas hem*, (Hedemora 1992),

⁴⁷ Witt-Brattström, Ebba, Intervju 2010-08-17

⁴⁸ Opublicerad statistik från SEC, forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, Uppsala universitet

Andersdotters avhandling *Det mörka våldet: spåren av en subjektprocess i Kerstin Ekmans författarskap* som lades fram i Uppsala 2005.⁴⁹

Birgitta Holms forskningsprojekt ”Romanens mödrar”, där den svenska romantraditionens utveckling mellan 1830–1940 undersöktes utifrån kvinnliga författarskap, har setts som ett genombrott för den feministiska forskningen i det akademiska fältet. Boken *Fredrika Bremer och den borgerliga romanen* från 1981 följdes 1984 av *Selma Lagerlöf och ursprungets roman*, förutom Lagerroths tidiga ansats att använda polylogue-begreppet, det första verk där Kristevas teorier introduceras som verktyg i svensk litteraturforskning.⁵⁰

I avhandlingen *Selma Lagerlöfs underbara resa genom den svenska litteraturhistorien 1891–1996* från 2005, vill litteraturvetaren Anna Nordlund uppvärdera Birgitta Holms insatser för omvärderingen av Lagerlöfs författarskap: den tidigare forskningens strävanden att utläsa budskap och teman hade åsidosatt ”verkningkraften” i Lagerlöfs verk men Holm ville vända på detta och framhäva författarens ”konstnärliga metod”.⁵¹ Julia Kristeva och Jacques Lacan blev de teoretiska utgångspunkter med vilka Holm ville ställa texten och skrivandets relation till undermedvetna processer i fokus.⁵² Boken är i många avseenden föregångare till det senare 1980- och 1990-talets feministiska studier av kvinnliga författarskap, i såväl målsättning som teoretisk inriktning. I boken användas ett flertal av Kristevas perspektiv men Holm tvekar i etablerandet av Kristevas begreppsapparat och väljer exempelvis konsekvent att tala om ”äckel” istället för att använda termen ”abjekt”.

Holms föregående bok hade hyllats i tidskriften *Samlaren* för hur hon förmådde ge Fredrika Bremer ny aktualitet.⁵³ Men Holms nyläsningar av Selma Lagerlöf skulle tvärtemot komma att mötas av skoningslös kritik. Recensenten denna gång blev Ulla-Britt Lagerroth, som kan ses som en representant för en äldre tradition av Lagerlöfforskning, hon hade själv disputerat på en avhandling om Lagerlöf redan 1963. Ulla-Britt Lagerroth också var gift med Erland Lagerroth, också han etablerad Lagerlöfforskare, som dessutom gjort sig känd för att försvara sitt ämnesrevir.⁵⁴ Paret Lagerroth utgör ingen explicit huvudmålta i Holms bok, och det förekommer referenser där Holm stödjer sig på Erland Lagerroths forskning i sin framställning. Vad som dock förefaller ha varit utmanande är att Birgitta Holm inte ger deras insatser något erkännande. I Holms framställning inordnas de tydligt bland de forskare som varit oförmögna att bryta med traditionen och därmed bidragit till att cementera bilden av Selma Lagerlöf som ”sagotant”.⁵⁵ Inte heller Erland Lagerroths artikel om mångstämmighet, där han försökt närma sig Kristeva, stärker hans ställning. Holm uppmärksammar överhuvudtaget inte denna ansats i sin bok.⁵⁶

⁴⁹ Witt-Brattström, Ebba, *Moa Martinson: skrift och drift i trettioalet*, (Stockholm 1988), Svanberg, Birgitta, *Sanningen om kvinnorna: en läsning av Agnes von Krusenstjernas romanserie Fröknarna von Pahlen*, (Stockholm 1989), Torpe, Ulla, *Orden och jorden: en studie i Selma Lagerlöfs roman Liljecronas hem*, (Hedemora 1992), Franzén, Carin, *Att översätta känslan: en studie i Julia Kristevas psykoanalytiska poetik* (Stockholm 1995), Sjöholm, Cecilia, *Föreställningar om det omedvetna: Stagnelius, Ekelöf och Norén*, (Stockholm 1996), Andersdotter, AnnSofi, *Det mörka våldet: spåren av en subjektprocess i Kerstin Ekmans författarskap* (Eslöv 2005)

⁵⁰ Trots Lagerroths anspråk så står den egenartade betydelse begreppet ”polyfon” får i hans artikel ganska långt ifrån Kristevas teorier. Anna Nordlund tar upp hur det till skillnad från hos Bachtin och Kristeva är inte är en poetik som Lagerroth beskriver med begreppet polyfon. I sin avhandling skriver hon: ”Han är tvärtom angelägen om att markera att det polyfona i Lagerlöfs estetik inte kan anslutas till Dostojevskijs, Joyces eller Becketts estetik. Han förankrar i stället sin tolkning av det polyfona hos Lagerlöf i en genetisk förklaringsmodell. Det polyfona i hennes verk speglar en obeslutsamhet och dubbelhet i Lagerlöfs egen personlighet. Det polyfona i Lagerroths tappning blir således liktydigt med ’det dubbla engagemangets konst’, som han beskrivit i sin doktorsavhandling 1958. Det är också mer med avseende på innehållstema än på berättarteknik som Lagerroth kallar Lagerlöfs romaner dialogiska. Och i ett avseende är hennes romaner monologiska, betonar Lagerroth, nämligen i sitt hävdande av den etisk-religiösa världsordningen. I förhållande till Bachtin och Kristeva förefaller Lagerroth således mer intresserad av innehåll än berättarform.” Se Nordlund, Anna, *Selma Lagerlöfs underbara resa genom den svenska litteraturhistorien 1891-1996*, (Stockholm 2005). (s. 258 f)

⁵¹ Holm, Birgitta, *Selma Lagerlöf och ursprungets roman* (Malmö 1984), s. 10

⁵² Nordlund, Anna, *Selma Lagerlöfs underbara resa genom den svenska litteraturhistorien 1891-1996*, (Stockholm 2005), s. 261

⁵³ Forsås-Scott, Helena, ”Birgitta Holm: Fredrika Bremer och den borgerliga romanens födelse”, *Samlaren* 1982, s. 167

⁵⁴ Lönnroth, Lars, Recension ”Erland Lagerroth – Mot en ny vetenskap”, *Tidskrift för litteraturvetenskap* 1986. 2-3, s. 95

⁵⁵ Holm skriver: ”Det verkliga upphovet till föreställningen om ’sagotanten’ Selma Lagerlöf är nog inte Levertin, utan just denna tendens att förlägga Selma Lagerlöfs makt till ’budskapet’. Även Berendsohn hamnar, trots många ansatser i andra riktningar, vid

I Ulla-Britt Lagerroths recension angrips inte de teoretiska ansatserna direkt, men hon ställer sig kritisk till genomförandet och mobiliserar ett fullskaligt angrepp mot hur Holm läser Lagerlöf. Hon kritiserar ett flertal av Holms tolkningar och skriver att det inte kan vara frågan om enstaka misstag utan är fråga om ett "system av nonsens", och fortsätter med att likna Holm vid Falstaff Fakir.⁵⁷ Framställning menar hon är snårig och tvingar läsaren att själv uttolka det teoretiska innehållet; som om teorierna "sugits upp genom ytlig bekantskap och inte tillägnats genom djupare förståelse".⁵⁸ Lagerroth avslutar recensionen med en värdering av Holms projekt "Romanens mödrar":

kreativitet och innovationsvilja balanseras tyvärr i den senaste boken inte av lika nödvändig självkritik, trovärdig empirisk hållning och övertygande förmåga till introducering av teorier. Framställningen urartar i absurditeter och parodiskt nonsens. Studiet av Selma Lagerlöfs författarskap visar helt enkelt, att Holms paradigm för kvinnolitteraturforskning befinner sig i kris.⁵⁹

Lagerroths slutsatser i sågningen skulle i efterhand komma på skam; Holm representerade med sin bok inte ett "paradigm" i kris utan snarare ett paradigm för kvinnolitteraturforskningen i vardande.

Selma Lagerlöf och ursprungets roman fick inget stort genomslag inom Lagerlöfforskningen när den kom, men fick återverkningar genom att dess perspektiv togs upp av efterkommande forskare. Metoden att se författarskapet utifrån psykoanalytisk teori och som metapoetisk process plockades bland annat upp av den danske kulturjournalisten Henrik Wivel. I kontrast till mottagandet av Holm kom Wivels *Snedronningen. En bog om Selma Lagerlöfs Kaerlighed* från 1988 att hyllas som nydanande för sättet den lyfte fram Lagerlöfs modernitet, och kom att vinna erkännande som en avgörande brytningspunkt i synen på författarskap.⁶⁰

Anna Nordlund kopplar kontrasterna i mottagandet till hur förutsättningarna inom det akademiska fältet förändrats under de fyra år som skilde de båda böckerna åt. Den stora betydelse Wivel fick var resultatet av att den traditionella biografiska metoden förlorade sin ställning; att markera sitt avstånd från den låg nu i tiden. "Från mitten på 1980-talet till mitten av 1990-talet pläderades det gärna för den biografiska litteraturforskningens död. En texttolkande praxis slog igenom i svensk litteraturvetenskap och en genetisk praxis kom i vanrykte", skriver Nordlund.⁶¹

Mottagandet av Holms bok kan också ses som illustrativt för det motstånd som de tidiga feministiska forskarna var tvungna att övervinna när de trädde in i det akademiska fältet under 1980-talet.⁶²

3.3 TORIL MOI OCH DEN FRANSKA FEMINISMEN

Den norska litteraturforskaren Toril Moi kom att få stor betydelse för den svenska feminismens teoretiska utveckling. Hon spelade en nyckelroll när intresset för Julia Kristevas teorier växte i mitten på 1980-talet. Detta avspeglas också tydligt i avhandlingarnas referenser; Toril Moi återfinns också hon högt

det 'goda budskapet' och den 'lyckliggörande tron'. De senare årens undersökningar har inte i grunden ändrat på detta. Man har tryckt på Selma Lagerlöfs 'komplikationer' och framhållit hennes stora intelligens och beläsenhet. Men 'verkningskraften' blir svårhanterlig. Den kan förläggas till ett 'tema', som i Vivi Edströms i och för sig träffande 'livskänslans genombrott'. Eller den placeras, som i Erland Lagerroths stora avhandling, i ett slutavsnitt: 'Försök till psykologisk tolkning av upplevelsen.' Holm, Birgitta, *Selma Lagerlöf och ursprungets roman* (Malmö 1984), s. 10

⁵⁶ Däremot tas den upp i Ulla Torpes avhandling om Selma Lagerlöf från 1992 där hon erkänner Lagerroths insats i att ta upp Kristeva och polylogue-begreppet. Se Torpe, Ulla, *Orden och jorden: en studie i Selma Lagerlöfs roman Liljecronas hem*, (Hedemora 1992), s. 25

⁵⁷ Falstaff, fakir är en litterär karaktär i ett antal humoristiska skrifter av Axel Wallengren, samt även dennes pseudonym. Se http://sv.wikipedia.org/wiki/Falstaff_fakir (2010-10-31)

⁵⁸ Lagerroth, Ulla-Britt, Samlaren 1985, s. 114 ff

⁵⁹ Lagerroth, Ulla-Britt, Samlaren 1985, s. 116

⁶⁰ Boken lades fram som avhandling i Sverige 1991 med Erland Lagerroth som opponent. Se Nordlund, Anna, *Selma Lagerlöfs underbara resa genom den svenska litteraturhistorien 1891-1996*, (Stockholm 2005), s. 263 f

⁶¹ Nordlund, Anna, *Selma Lagerlöfs underbara resa genom den svenska litteraturhistorien 1891-1996*, (Stockholm 2005), s. 274

⁶² Witt-Brattström, Ebba, *Å alla kära systrar!*, (Stockholm 2010), s. 286

Slagordet hämtades från Karin Westman Bergs antologi med samma namn. Se Westman Berg, Karin, *Gråt inte -forska!: kvinnovetenskapliga studier*, (Stockholm 1979)

i listan över cocitering. Hennes verk förekommer i var fjärde avhandling som använder Kristeva, med sammanlagt 42 referenser.

Utiifrån sin akademiska ställning i Cambridge och Oxford under 1980-talet och därefter Duke University i USA, kom hon att spela en avgörande roll för introduktionen av den franska feminismen i Norden (hennes böcker fick även stor betydelse i England och USA). Claudia Lindén har beskrivit Mois *Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory* från 1985 som en bok som sände ”en störtvåg genom den svenska litteraturvetenskapliga feminismen, där de angloamerikanska teoretikerna just börjat få fäste. *Sexual/textual Politics* var en reaktion mot vad hon såg som en antiteoretisk feministisk miljö, där teori stod i motsats till politik, men den var också en reaktion mot en akademisk miljö som var allt för angliciserad och blind för teoretiska impulser från Frankrike och Tyskland.”⁶³

Sexual/textual Politics var ett försök att introducera den franska feministiska teorins viktigaste namn, Luce Irigaray, Hélène Cixous, och Julia Kristeva, i den anglo-amerikanska akademiska debatten. Bokens upplägg är en presentation av det Moi ser som två huvudströmningar inom den feministiska litteraturforskningen: Del ett är betitlad ”Anglo-American Feminist Criticism” och del två ”French Feminist Theory”. I den teoretiska kamp som boken iscensätter är det tydligt den franska sidan som avgår med segern, och i synnerhet Julia Kristeva.

Sett till antalet referenser blev *Sexual/textual Politics* ett av de mest inflytelserika feministiska verken inom den svenska litteraturforskningen under perioden.⁶⁴ Bland de hundra studerade avhandlingarna är det också det verket som dominerar, men det återfinns även många referenser till artikeln ”Feminist Literary Criticism” från 1982 samt samlingsvolymen *The Kristeva Reader* från 1986.

De svenska feministiska forskarna kände Toril Moi väl från tiden hon studerade i Bergen, i och med det starka nordiska samarbetet som fanns. Med sin internationella ställning blev hon därför en viktig länk mellan den nordiska miljön och den teoretiska diskussionen i England och USA. Ebba Witt-Brattström har beskrivit hur hennes framgångar gav henne en slags stjärnglans: ”Hon var också senare, sedan hon flyttat till USA ofta inbjuden till Stockholm för att hålla föredrag eller seminarier. Hon brukade säga att det gjorde hennes självkänsla gott, för ingenstans som i den svenska miljön blev hon behandlad som stjärna!”⁶⁵

3.4 EBBA WITT-BRATTSTRÖM - UTÖLÖKAREN

Bland de svenska forskare som plockade upp det ökande intresset för Kristeva märks allra främst Ebba Witt-Brattström. Tillsammans med forskarna Ulla Torpe, Birgitta Svanberg och Gunilla Domellöf, som förenades genom sin gemensamma bakgrund i Grupp 8, kom de att utgöra en nära sammansvetsad grupp som förde vidare Karin Westman-Bergs och Birgitta Holms fackla.⁶⁶

⁶³ Lindén, Claudia, ”Feministisk teorireception inom litteraturvetenskapen”, *Lychnos: årsbok för idé- och lärdomshistoria* 2008, (Uppsala 2008), s. 208 f

⁶⁴ Se tabell på sid 25

⁶⁵ Witt-Brattström, Ebba, Intervju 2010-08-17

Mois starka ställning inom den svenska feministiska forskningen kan tydliggöras genom en jämförelse med det svenska genomslaget av Pierre Bourdieus teorier inom svensk litteraturforskning, och hur tungt Moi väger också i detta fall. Bland de svenska avhandlingar i litteratur som tar upp Bourdieu, så sker en tydlig klyvning i två hälften; före och efter Toril Mois artikel ”Att erövra Bourdieu” som publiceras i svensk översättning i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1994, en artikel som blir en startsignal för ett svenskt feministiskt Bourdieuintresse.

⁶⁶ Witt-Brattström, Ebba, *Ä alla kära systrar!*, (Stockholm 2010), s. 292

Om de feministiska forskarnas starka band skriver Ebba Witt-Brattström: ”Kursverksamheten i Uppsala var fortsatt feministernas vän. 1980 började jag undervisa i kvinnolitteratur där, i par med ur-åtten Birgitta Svanberg (av mig kallad Svanis), som oaktat att hon kunde varit min mamma nu blev min bästa kollega: tillsammans satt vi i redaktionen för Nordisk kvinnolitteraturhistoria, och under nittiotalet gjorde vi läromedel, trebandsantologin Hundra skrivande kvinnor. /.../ Under åttiotalet skrev vi våra avhandlingar i kapp (Birgitta om Agnes von Krusenstjerna) /.../ Ideerna rusade till när vi dryftade det litterära trettiotalet, ibland i treklöver med Gunilla Domellöf från Umeå (Som skrev om Karin Boye). Vi var de första i Sverige som doktorerade med ett feministiskt perspektiv på kvinnliga författarskap. Våra disputationer var folkfester med den gamla

Ebba Witt Brattström vann en ställning som den svenska introduktören av Julia Kristeva, vilket gav henne en stark position som uttolkare av teorierna. Witt Brattström hade själv fått möjlighet att träffa Kristeva i samband med Ingrid Orfalis disputation i franska vid Lunds universitet 1983, då Kristeva var opponent.⁶⁷ Witt-Brattström tog tillfället i akt att genomföra en intervju, och tog därefter upp kontakten med Kristeva när hon hösten 1984 vistades i Paris. Under denna period följde hon Kristevas seminarier och deltog också parallellt i Héléne Cixous undervisning. Kristeva bjöds också ett par år senare till Stockholms universitet för att föreläsa, vilket blev en tillställning som väckte stort intresse.⁶⁸

I artikeln ”Den främmande kvinnan: presentation av Julia Kristeva”, som publicerades i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 2–3 1984, för Witt-Brattström fram Kristeva som förebild för den svenska feministiska forskningen. I artikelns inledning upprättas en direkt relation till sjuttioalets reception; Witt-Brattström ställer Aspelins tidigare avvisanden och anklagelser om vetenskapligt ”charlataneri” mot Roland Barthes, som utifrån liknande premisser istället hyllat hennes gärning:

Julia Kristeva ödelägger alltid den sist fastslagna sanningen, den vi trodde skulle ge oss tröst, den vi kunde vara stolta över; vad hon ruckar på är illusionen att allt redan har sagts, d v s hon upphäver tecknets tyngd, - med andra ord, en-falden; vad hon undergräver är auktoriteten – den monologiska vetenskapens auktoritet, dess ursprung. Hennes arbete är helt nydanande, exakt, inte genom vetenskaplig puritanism, utan därför att den fyller precis den rymd hon arbetar med. Därigenom tvingar hon alla som ställer sig tvivlande att avslöja sig själva som motståndare eller censorer.”⁶⁹

Det som under 1970-talet setts som en överträdelse, ett avsteg från vetenskapen, lyfter Ebba Witt-Brattström här istället fram positivt som kännetecken för Julia Kristevas position i ”det intellektuella avantgardet”.⁷⁰

I artikeln presenteras Kristevas verk i tur och ordning: *La texture du roman*, *Séméiotiké*, *Des Chinoises*, *La révolution du langage poétique*, *Polylogue*, *Pouvoirs de l'horreur* och *Histoires d'amour*. Witt-Brattström tar fasta på teman som intertextualitetsbegreppet, hur Kristeva går vidare från den strukturalistiska traditionen genom att ta det talande subjektet som utgångspunkt, det poetiska språkets funktion, kvinnans roll som dissident, Kristevas vidareutveckling av Lacans psykoanalytiska teorier om barns utveckling, teorierna om abjektet, subjektstillblivelse och språket, samt kärlekens diskurs.⁷¹

1990 ger Witt-Brattströms ut samlingen *Stabat mater och andra texter*, med utdrag från främst *Pouvoirs de l'horreur* och *Polylogue*, vilket blir första gången Kristeva görs tillgänglig i en hel bok på svenska. Det blev också ett startskott för den svenska Kristevautgivningen. Ebba Witt-Brattström fortsatte själv att använda Kristeva som utgångspunkt och gjorde ett flertal analyser av kvinnliga författare som Moa Martinsson, Tove Jansson, Birgitta Trotzig och Katarina Frostenson. 1993 utges också *Ur könets mörker: litteraturanalyser*, som är en samling essäer där Kristevas utgör den teoretiska grunden.

Även om gruppen runt Ebba Witt-Brattström endast står för ett fåtal av de studerade avhandlingarna, så är deras betydelse ändå viktig att framhäva. Deras tidiga reception skapar mönster för användningen av Kristevas teorier, för de sätt varpå centrala begrepp som ”Chora” och ”Abjekt” förstås och de användningssammanhang de får. Ser man till de avhandlingar som refererar till Ebba Witt Brattström är det slående att det nästan uteslutande är kvinnliga doktorander och studerar kvinnliga

kvinnorörelsen som hejarklack. Snart tillstötte Ulla Torpe, också ur-åtta, som något senare doktorerade på Selma Lagerlöf. /---/ Vi ville befria de kvinnliga författarna från århundradenas och samtidens hån”. Se Witt-Brattström, Ebba, *Alla våra systrar!*, (Stockholm 2010), s 292 f

⁶⁷ Bakgrunden var Orfalis utbyte i Paris och den franske bihandledaren Marie-Claire Dumas som såg Kristeva som en lämplig opponent. Orfalis avhandling *Fiction érogène à partir de Klossowski* skiljer sig drastiskt från den typ av avhandlingar som skrevs vid svenska universitet vid den tiden.

⁶⁸ Witt-Brattström, Ebba, Intervju 2010-08-17

⁶⁹ Witt-Brattström, Ebba, ”Den främmande kvinnan”, *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1984. 2/3, s. 46

⁷⁰ Witt-Brattström, Ebba, ”Den främmande kvinnan”, *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1984. 2/3, s. 46

⁷¹ Witt-Brattström, Ebba, ”Den främmande kvinnan”, *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1984. 2/3, s. 47 ff

författarskap. Ett annat utmärkande drag i dessa avhandlingar är också att Kristevas teorier får en framträdande ställning, det vill säga att det sällan rör sig om endast korta omnämnanden eller hänvisningar i fotnoter.⁷² Avhandlingar som exemplifierar denna tendens, och som täcker in hela den resterande undersökningsperioden, är Birgitta Svanberg om Agnes von Krusenstjerna 1989, Ulla Torpe om Selma Lagerlöf 1992, Irene Virtala om L. Onerva 1994 och Inger Littberger om Ulla Isaksson 1996. Mönstret sträcker sig även in på 2000-talet med avhandlingar som Bibi Jonssons *I den värld vi drömmer om: utopin i Elin Wägners trettiotalromaner* från 2001 liksom AnnSofi Andersdotters *Det mörka våldet: spåren av en subjektprocess i Kerstin Ekmans författarskap* från 2005.

3.5 KAMPEN OM LITTERATURFORSKNINGENS KANON

Vändningen mot Julia Kristeva och den franska feministiska litteraturteorin, med dess fokus på texten och skrivandet som process, sammanföll i Sverige tidsmässigt med starten för vad som skulle bli de feministiska forskarnas stora projekt under 1980- och 1990-talet: Nordisk kvinnolitteraturhistoria.

I ett samarbete mellan forskare i de nordiska länderna ville man inventera och lyfta fram ländernas kvinnliga författare från år tusen och framåt i en gemensam litteraturhistoria. Projektet skulle komma att dra ut på tiden och pågå från de första mötena 1982 till utgivningen av det sista bandet år 2000. Utgivningen bestod i de fyra textbanden, *I Guds namn: 1000–1800* från 1993, följt av *Fadershuset: 1800-talet* samma år, *Vida världen: 1900–1960*, 1996 och *På jorden: 1960–1990*, 1997, samt ett bibliografiskt lexikon som kom ut 2000: *Liv och verk*.

Ett flertal av de svenska forskare som doktorerade under undersökningsperioden var även verksamma inom projektet. Huvudredaktören var den danska litteraturforskaren Elisabeth Møller Jensen. Bland de svenska redaktionsmedlemmarna märks bland andra Ebba Witt-Brattström (svensk huvudredaktör för band 3), Birgitta Svanberg, Lisbeth Larsson (svensk huvudredaktör för band 4) och Maria Schottenius, samt Christina Sjöblad och Ingeborg Nordin Hennel.⁷³ Ebba Witt-Brattström har beskrivit diskussionerna om Kristeva och den franska psykoanalysen generellt, liksom dekonstruktionen, som viktiga utgångspunkter för arbetet även i detta sammanhang.⁷⁴

Den feministiska rörelsens engagemang för att lyfta fram och omtolka kvinnliga författarskap var en rörelse som gjorde starkt avtryck i litteraturkritikens fält under dessa decennier. Ambitionen att försöka förändra den traditionella litteraturforskningens kanon avspeglas tydligt i doktorsavhandlingarna under perioden. Den svenska forskarutbildningen genomgår en förändring såväl i fråga om könssammansättningen bland doktoranderna, som i fråga om fokus på kvinnliga författare. Andelen kvinnliga disputerande ökar från att ha utgjort 45 % i början 1980-talet, till omkring 60 % tio år senare. En nivå som håller sig relativt jämn fram till 2005.⁷⁵

En liknande förändring har även skett i fråga om studieobjekt; utifrån de avhandlingar som kunnat kodas efter kön (72,5 % av samtliga) framgår att fokuset på kvinnliga författare ökar från omkring 10 % i

⁷² Dessa avser 46 referenser till Ebba Witt-Brattström i avhandlingar där Kristevas teorier är viktiga verktyg, det vill säga dessa utgör en betydande del av det totala antalet referenser till Witt-Brattström, som är 67 totalt i de 100 studerade avhandlingarna och 121 i samtliga 680 avhandlingar. Hennes egen avhandling som innehåller 6 referenser är borträknad i denna statistik.

⁷³ Av alla medverkande återfinns 24 personer bland de 680 avhandlingarna. Av dessa återfinns i sin tur 7 också i de 100 "Kristeva-avhandlingarna". Samtliga 24 är: Ebba Witt-Brattström, Birgitta Svanberg, Lisbeth Larsson, Ingrid Holmquist, Ingrid Elam, Eva Borgström, Yvonne Leffler, Anna Forssberg Malm, Eva Heggstad, Birgitta Ney, Margaretha Fahlgren, Ulla Torpe, Irene Virtala, Maria Schottenius, Eva Lilja Norrind, Boel Westin, Gabriella Åhmansson, Birgitta Ivarson Bergsten, Lena Malmberg, Eva-Britta Ståhl, Cristine Sarrimo, Gunvor Stolt, Marta Ronne och Valborg Lindgärde. Av samtliga kvinnliga avhandlingsförfattare har totalt 17,6% (0,175853018) referenser till Kristeva, och bland de medverkande kvinnorna i NKLH är motsvarande siffra 29 %, 14 av 24 skriver om kvinnliga författare och endast 3 om manliga.

⁷⁴ Witt-Brattström, Ebba, Intervju 2010-08-17

⁷⁵ Fördelningen pendlar från år till år mellan 37 % och 70 %

åttioalets början till en nivå på omkring 30 % under 1990-talet och framåt.⁷⁶ Sett till hela perioden är förhållandena följande:

Tabell 3a. Könsfördelning bland avhandlingsförfattare i litteraturavhandlingar 1980-2005 jämfört med avhandlingarnas studieobjekt kodade efter kön.

Kvinnor	56 %		
Män	44 %		
I 493 avhandlingar har studieobjektet kunnat kodas efter kön			
Manligt författarskap	74,6 %		
Kvinnligt författarskap	25,4 %		
		Man	Kvinna
Manligt författarskap	94,6 %	58 %	
Kvinnligt författarskap	5,4 %	42 %	

77

Det kanske allra mest slående är hur sällsynt det är att män skriver om kvinnliga författare. Det går inte heller att se någon tendens till förändring i detta avseende under undersökningsperioden. Bland männen ligger andelen relativt stabilt på omkring 5 %. Om något så handlar det snarare om en antydning till minskning. Sett till femårsperioder är andelen män som skriver om kvinnliga författare högst under perioden 1980–1985 med 7 % och lägst 2001–2005 med 3,8 %. För de kvinnliga avhandlingsförfattarna är förändringen desto tydligare: 1980–1985 skriver 25,5 % om kvinnor och 2001–2005 har andelen ökat till 47 %.⁷⁸

Receptionen av Kristeva sammanfaller, möjligen inte så förvånande (men långt ifrån på förhand givet), med det ökade intresset för kvinnliga författare. Ser man endast till de 100 avhandlingar som har referenser till Kristeva är resultatet följande:

Tabell 3b. Könsfördelning bland avhandlingsförfattare i litteraturavhandlingar med referenser till Kristeva 1980-2005 jämfört med avhandlingarnas studieobjekt kodade efter kön.

Kvinnor	63 %		
Män	37 %		
I 80 avhandlingar har studieobjektet kunnat kodas efter kön			
Manligt författarskap	58,8 %		
Kvinnligt författarskap	41,2 %		
		Man	Kvinna
Manligt författarskap	77,7 %	46,2 %	
Kvinnligt författarskap	22,3 %	53,8 %	

79

Begränsar man studien till de avhandlingar som har två eller fler referenser till Kristeva, vilket ger 49 avhandlingar, ökar andelen kvinnor till nära 70 %. Bland dessa är fördelningen helt jämn mellan manliga

⁷⁶ Avhandlingarna har kodats enligt följande: Male: 368 stycken, motsvarande 54,1 %. Female: 125, motsvarande 18,4%. Mixed: 39, motsvarande 5,7 %. Not applicable: 136, motsvarande 20 %. Unidentified: 11, motsvarande 1,6 %.

⁷⁷ Opublicerad statistik från SEC, forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, Uppsala universitet

⁷⁸ Sammantaget är dock andelen kvinnliga studieobjekt högst under perioden 1991–1995 med 35 %.

⁷⁹ Opublicerad statistik från SEC, forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, Uppsala universitet

och kvinnliga studieobjekt.⁸⁰ Går man ytterligare ett steg och höjer kravet till tre eller fler referenser så ökar andelen avhandlingar som studerar kvinnliga författare till nära 60 %.⁸¹

Förändringstendenserna mot ett ökat intresse för kvinnliga författare avspeglas tydligt i ”Kristeva-avhandlingarna”. Bland dessa gäller även detta de manliga forskarna, som i sammanhanget har den anmärkningsvärt höga andelen kvinnliga författare som studieobjekt på över 22 %. Den feministiska teorin är i stort klart överrepresenterad i denna grupp, och gör man en beräkning på antalet referenser till feministiska teoretiker (Kristeva exkluderad) så innehåller dessa avhandlingar i genomsnitt tre gånger fler referenser än övriga avhandlingar av manliga författare. Bland dessa avhandlingar har nära hälften referenser till feministiska teoretiker, vilket kan jämföras med den totala populationen manliga avhandlingsförfattare där ungefär en fjärdedel har referenser till feministiska teoretiker.

Alan Shimas intresse för feministisk teori i *Skirting the subject: pursuing language in the works of Adrienne Rich, Susan Griffin, and Beverly Dahlen* som lades fram vid Engelska institutionen vid Uppsala universitet 1993, är intressant med anledning av att den så tydligt avviker från de generella könsmönstrena. Med utgångspunkt i verk av tre kvinnliga poeter fokuserar Shima på idéerna om ”kvinnligt skrivande” och den feministiska teoretiska diskussionens kring detta begrepp.⁸² Kristeva utgör en central utgångspunkt i konstruerandet av de olika positionerna av förståelse av ”kvinna” och ”kvinnligt skrivande”. I övrigt används Kristevas semiotiska teorier, ”sujet-en-process” samt hennes kategoriseringar av feminism. I och med att den studerade poeten Beverly Dahlen explicit refererar till Kristeva i sina texter, kommer användningen av Kristeva också att accentueras i avhandlingen, och det föranleder Shima att anknyta till ytterligare teman i Kristevas filosofi, som exempelvis ”Chora”-begreppet.⁸³

Avhandlingen utgör däremot ett exempel på hur Kristeva ofta tas i bruk i generella diskussioner om feministisk teori. Kristevas kategorisering i ”Les temps des femmes” av tre faser av feminism i kvinnorrörelsens utveckling blir en utläggning som ofta tas i bruk som ett sätt att förhålla sig till den feministiska teoriutvecklingen.⁸⁴

3.6 INTRODUKTIONENS FORM

Att Kristeva introduceras i en kontext där den feministiska forskningen har så starkt fokus på striden om kanonbildningen får konsekvenser för hur teorierna formas under införseln. Lisbeth Larsson, som också hon var aktiv inom Nordisk kvinnolitteraturhistoria och som disputerade 1989, skriver i en tillbakablickande artikel från år 2000 om perioden:

Såväl Ebba Witt-Brattströms avhandling om Moa Martinsson som Gunilla Domellöfs om Karin Boye och min egen om kvinnors läsning av romantisk litteratur har en stark karaktär av uppgörelse, inte med manliga

⁸⁰ 69,4 % är skrivna av kvinnor och 30,6% av män. 40 av dessa avhandlingar gick att koda efter kön.

⁸¹ Av de avhandlingar vars studieobjekt kunnat kodas efter kön studerar 59 % kvinnliga författarskap och 41 % manliga. Resultatet skulle även kunna jämföras med de avhandlingar som granskats mer ingående och där har jag kunnat belägga att Kristevas teorier använts som teoretiska verktyg (vilket handlar om 44 avhandlingar). Där får man ett närmast identiskt resultat med en övervikt för kvinnliga författarskap (45,5% studerar kvinnliga författare och endast 27,3% studerar manliga (vilket ger 62,5% gentemot 37,5% om man räknar bort de avhandlingar som inte går att koda efter kön). Av dessa avhandlingar är 59,1% skrivna av kvinnor och 40,9% av män. Bland kvinnor som använder Kristeva skriver 72,7% om kvinnliga författarskap (61,5% mot 3,1% om övriga kategorier ej exkluderas). För män som använder Kristeva är motsvarande siffra 40 % kvinnliga författarskap (22,2% mot 33,3%)

⁸² Shima, Allan, *Skirting the subject: pursuing language in the works of Adrienne Rich, Susan Griffin, and Beverly Dahlen*, (Uppsala 1993), Abstract

⁸³ Shima, Allan, *Skirting the subject*, (Uppsala 1993), s. 13 ff, 128 f

⁸⁴ Se exempelvis: Svanberg, Birgitta, *Sanningen om kvinnorna: en läsning av Agnes von Krusenstjernas romanserie Fröknarna von Pahlen*, (Stockholm 1989), s. 339 eller Åström, Berit, *The politics of tradition: examining the history of the old English poems The wife's lament and Wulf and Eadwacer*, (Umeå 2002). Toril Moi tar också upp distinktionen i *Sexual/Textual Politics*.

författare, tvärtom handlade våra avhandlingar genomgående om kvinnor och det de skrivit och läst, men med ett manligt tolkningssystem som ständigt missförstått kvinnor⁸⁵

Ebba Witt-Brattströms roll som introduktör är av avgörande betydelse för hur Kristevas teorier görs till redskap för att närma sig kvinnliga författarskap, kvinnligt skrivande och kvinnliga erfarenheter. I avhandlingen *Moa Martinson: skrift och drift i trettioalet* från 1988 tar Witt-Brattström avstamp i en kritik av den litteraturhistoriska tradition som hon menar gjort Martinssons verk till projiceringsobjekt för fördomar om kvinnligt skrivande.⁸⁶ Författarskapet har karakteriserats med metaforer från reproduktionens sfär som ”födande”, ”underlivssynpunkt” och Witt-Brattström argumenterat utifrån Hélène Cixous teorier att Moa Martinssons text blir en ”Sexte”, en könstext: ”När skribenterna värjer sig inför vad de uppfattar som en kvinnligt sexuellt färgad text, så sker det efter mönster av ett tidigt avståndstagande från en hotfull spökbild”⁸⁷

De manliga kritikerna har traditionellt nedvärderat Martinsson och reagerat med vämjelse över uttrycken för kvinnlig sexualitet, menar Witt-Brattström. Men även de senaste decenniernas feministiska nyläsningar har haft problem med sexualiteten; i sina försök att uppvärdera författarskapet har de inte kunnat förhålla sig till texternas komplexitet utan istället fastnat i en idealisering.⁸⁸

kvinnliga författare i allmänhet och Moa Martinsson i synnerhet anses stå i omedelbart förhållande till livet, snarare än till litteraturen. Vi har sett att Moa Martinssons text läses som en naturligt kreativ ”moderskropp” från trettioalet och in i våra dagar /.../ I någon mening har vi med en ”moderstext” att göra. Men för att rätt kunna värdera dess egenskaper så måste försvarsreaktionerna forceras och själva texten komma i fokus⁸⁹

Precis som för Birgitta Holm blir den psykoanalytiska teorin huvudvägen för att närma sig textanalysen. I Ebba Witt-Brattström bok, liksom i ett flertal andra avhandlingar under 1980-talet, blir den norske litteraturvetaren Atle Kittangs kategoriseringar av tre typer av läsarter en förmedlande länk i analyserna. Från boken *Litteraturkritiske problem: teori og analyse* från 1975 hämtas Kittangs beskrivningar av den ”symptomala läsarten” som alternativ till traditionella ”sympatiska” läsningar.⁹⁰

Denna kritik, där ambitionen är att röra sig bort från alltför välvilliga läsningar ligger även i linje med Toril Moi kritisk av feministiska läsarter där det kritiska perspektivet reserveras för manliga författarskap. Hos Moi görs Elaine Showalter till exempel på en feministisk forskning där kvinnliga författare läses sympatiskt, med en strävan efter identitet mellan text och författare, där erfarenheterna ses som direkt tillgängliga i texten.⁹¹

Centralt för Witt-Brattströms nytolkning av Martinsson är att författarskapet uppvärderas utifrån hur det öppnar upp för en ny typ av förståelse av modernism istället för att fogas in i en realistisk tradition. Moderstematiken ses inte som direkta avtryck av författarens erfarenheter i sin samtids sociala förhållanden, utan Ebba Witt-Brattström vill uppvisa hur ”moderskroppen” fungerar som en ”organiserande metafor” hos Moa Martinsson. Detta motiverar därmed att placera in författarskapet i en modernistisk kontext.⁹²

De sätt på vilka Birgitta Holm och Ebba Witt-Brattström med flera förhöll sig till 1960- och 1970-talets perspektiv på kvinnliga författare kan också ses i relation till generella förändringstendenser inom den svenska litteraturkritiken. I artikeln ”Inträdet. Om litteraturkritik som intellektuellt fält” har Donald

⁸⁵ Larsson, Lisbeth, ”Feministisk litteraturkritik och litteraturvetenskaplig förändring”, i Norén, Kerstin & Olsson, Thomas & Ryder Liljegren, Barbro (red), *Ctrl+Alt+Delete – Omstart för humaniora*, (Göteborg 2000), s. 167

⁸⁶ Witt-Brattström, Ebba, *Moa Martinson: skrift och drift i trettioalet*, (Stockholm 1988), s. 9

⁸⁷ Witt-Brattström, Ebba, *Moa Martinson: skrift och drift i trettioalet*, (Stockholm 1988), s. 112 f

⁸⁸ Witt-Brattström, Ebba, *Moa Martinson: skrift och drift i trettioalet*, (Stockholm 1988), s. 111 ff

⁸⁹ Witt-Brattström, Ebba, *Moa Martinson: skrift och drift i trettioalet*, (Stockholm 1988), s. 116

⁹⁰ Witt-Brattström, Ebba, *Moa Martinson: skrift och drift i trettioalet*, (Stockholm 1988), s. 117

⁹¹ Moi, Toril, *Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory* (London and New York 1985), s. 74 f

⁹² Witt-Brattström, Ebba, *Moa Martinson: skrift och drift i trettioalet*, (Stockholm 1988), Abstract

Broady och Mikael Palme drivit tesen att fälten för kulturell produktion i början av åttiotalet utvecklas mot ökad autonomi. Gränsdragningarna gentemot andra intellektuella och politiska fält, som försvagats under sjuttiotalet, kommer återigen att skärpas. Detta innebär inom litteraturkritiken att de interna litterära värdena därmed blir allt viktigare i fältets strider om tolkning och värdering av författarskap och enskilda verk.⁹³

Den feministiska forskningen, med dess vilja att stärka kvinnors ställning i samhället som närvarande drivkraft, har av tradition givetvis starka allianser utanför den akademiska världen. Det är därför intressant att se att denna politiska kamp, som fördes in i litteraturkritikens fält och in på universiteten under parollen ”gråt inte – forska”, i de konkreta striderna i så stor utsträckning utkämpades genom att dra upp fältets gränslinjer och försvara textens och texttolkningens autonomi. De kvinnliga författarskapen skulle uppvärderas utifrån deras litterära verkningskraft genom att erkännas i den litterära traditionen istället för att värderas utifrån en extern politisk grund, som för dess samhälleliga nytta. Den realistiska estetiken som finns representerad inom äldre feministisk forskning, och i den marxistiska tradition där György Lukács utgjorde en tidig utgångspunkt, var inte längre aktuell. För 1980-talets feministiska forskning krävdes det andra strategier för att vinna positioner i det akademiska fältet.⁹⁴

4. PENDELSVÄNGNINGEN MOT FRANKRIKE

Litteraturvetaren Claudia Lindén har i artikeln ”Feministisk teorireception inom litteraturvetenskapen” beskrivit de senaste decenniernas feministiska teoriutveckling i Sverige som en pendelrörelse som slår från USA till Frankrike, och sedan tillbaka till USA igen. Rörelseenergin i svängningen kopplar Lindén till den för feminismen avgörande striden om begreppet ”kvinna”, en strid som tar form utifrån troperna ”essentialism” och ”konstruktivism”. Diskursförändringarna har följt ett mönster: när etablerade teoretiska perspektiv utmanats har dessa utmålats som representerande en essentialistisk syn på kvinnan. Detta var fallet under 1980-talet, då Lindén menar att den amerikanska feministiska teorin, representerad av bland andra Elaine Showalter, Kate Millet och Susan Gubar, förlorade i ställning i Sverige. Lindén skriver: ”Feminismens akademisering i kombination med dess emancipatoriska ambition tvingade fram en kritisk självreflexion, ett metateoretiskt perspektiv, över teorins grundvalar och förutsättningar. Inspirationen hämtades från den franska filosofin.” I denna vändning hade Julia Kristeva en särställning.⁹⁵

En vida spridd hypotes om idéernas cirkulation och i synnerhet den franska filosofins spridning under de senaste decennierna, är att en passage över den amerikanska (och/eller brittiska) kontexten utgör en central förutsättning för ett internationellt genomslag. Den franske idéhistorikern och sociologen François Cusset gör i sin bok *French Theory* en kort utblick över hur dessa teorier sprids internationellt från tidigt 1970-tal till sent 1980-tal, och framhåller tentativt vikten av den amerikanska kontexten. USA har en central betydelse inom akademiska samarbeten, konferenser och forskning, och utövar dessutom ett inflytande genom sin dominans inom de kulturella fälten generellt:

The spread of French thought is, above all, inextricably linked to the unquestionable American domination of cultural industries and academic and publishing institutions. Indeed, the United States also exported its theoretical trends; we have only to look at the global diffusion of its “readers”, and the many different local forms of impact brought by cultural studies. In fact, French theory often passed through Stanford and

⁹³ Broadly, Donald & Palme, Mikael, ”Inträdet. Om litteraturkritik som intellektuellt fält” i Broadly, Donald (red), *Kulturens fält – en antologi*, (Göteborg 1998), s. 206 f

⁹⁴ Toril Moi har anklagat Elaine Showalter för att hamna nära Lukács i sitt sätt att analysera kvinnliga författarskap. Se Moi, Toril, *Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory* (London and New York 1985), s. 2

⁹⁵ Lindén, Claudia, ”Feministisk teorireception inom litteraturvetenskapen”, *Lychnos: 2008*, (Uppsala 2008)

Colombia before reaching the less affluent universities and subaltern countries – which set these universities a twofold challenge of reading French texts that had *passed through* but could also be *turned against* America.⁹⁶

Även Storbritannien är av betydelse, och Cusset menar att det inte uteslutande handlar om en enhetlig anglosaxisk inflytelsesfär dominerad av USA. Det finns också en delvis självständig brittisk arena med utmärkande särdrag och ett specifikt inflytande över den gamla brittiska imperievärlden.⁹⁷

Toril Moi betydelse för den svenska receptionen visar på hur pendelsvängningen mot Frankrike var tydligt förankrad i positioner inom den anglosaxiska feministiska debatten. Toril Moi har sin bakgrund vid universitetet i Bergen i Norge, men från 1980-talet och framåt är hennes huvudsakliga akademiska hemvister England och USA; hon var verksam vid institutionerna för franska i Cambridge och Oxford 1982–1985, och från 1989 och framåt professor vid Duke University (Professor of Literature and Romance Studies).⁹⁸

Gunilla Domellöfs bidrag till introduktion av den franska teorin utgör ett annat exempel på ”vägen över USA”. När Domellöf skriver artikeln ”Teoretiska diskussioner inom kvinnolitteraturforskningen” som publiceras 1984 i samma nummer av *Kvinnovetenskaplig tidskrift* som Ebba Witt-Brattströms introduktion av Julia Kristeva, blir dock inte Frankrike utgångspunkten, utan hon skriver om den franska teorin utifrån dess plats i den amerikanska diskussionen.

Domellöf tar upp verk av Elaine Showalter, Ellen Moers, Patricia Meyer Spachs, Sandra Gilbert och Susan Gubar, litteraturteoretiker som börjat få fäste i Sverige under det tidiga 1980-talet. Hon poängterar den franska teoriutvecklingens betydelse för en pågående förändring i den feministiska debatten i USA.⁹⁹ Artikeln redogör för den franska feministiska forskningens introduktion i USA i slutet på 1970-talet genom två artiklar i *SIGNS*, en översiktsartikel av Elaine Marks, ”Woman and Literature in France”, och en rapport av Carolyn Greenstein Burke ”Report from Paris”.¹⁰⁰ När Domellöf refererar Kristevas teorier gör hon också det utifrån de amerikanska teoretikerna; *La révolution du langage poétique* tas upp utifrån Elaine Marks artikel, och *Polylogue* presenteras utifrån efterordet till den engelska utgåvan av Kristevas *Des Chinoises, Des femmes*.

Gunilla Domellöf avslutar sin artikel i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* med:

Genom mitt eget forskningsarbete, som gäller svenska kvinnliga författare under den tidiga modernismen, har jag upplevt det för kvinnolitteraturforskningen fruktbara i konfrontationen mellan en historisk-sociologisk litteraturforskning med dess brist på språkteoretisk reflexion och den nya franska textteorin, som ställer det litteratursemantiska problemet på ett helt nytt sätt. Kan den politiskt engagerade litteraturforskningen, som betonar kvinnoförtrycket, förenas med en språkteori, centrerad kring kvinnlig kreativitet och textproduktion, skulle kanske också en estetisk teori för kvinnotextforskning kunna börja formuleras.¹⁰¹

Det svenska genombrottet för den franska feminismen innebär inte ett tvärt brott med de amerikanska teoretikerna utan precis som i Domellöfs fall så kommer det ofta att handla om en förening av traditionerna. Referenserna till den franska traditionen blir tydligt ett sätt att positionera sig inom det akademiska fältet men i litteraturanalysens praktik är brottet inte alls lika tydligt.

Ser man till antalet referenser till de viktigaste amerikanska feministerna utvecklas under hela perioden 1980–2005 i samtliga avhandlingar, är det intressant att konstatera att de följer ett mönster som inte är helt olikt Julia Kristevas. Såväl Elaine Showalter, Ellen Moers, Sandra Gilbert och Susan Gubar får ett

⁹⁶ Cusset, François, *French Theory*, (Minnesota 2008), s. 287

⁹⁷ Cusset, François, *French Theory*, (Minnesota 2008), s. 288

⁹⁸ Moi var i Bergen skollärare i spanska och franska 1974-1979 och universitetslärare 1981, och sedermera filosofie dr i Comparative Literature. Se Moi, Toril, CURRICULUM VITAE, <https://fds.duke.edu/db/aas/Literature/faculty/toril/files/CV.pdf> (10-07-22)

⁹⁹ Domellöf, Gunilla, "Teoretiska diskussioner inom kvinnolitteraturforskningen", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1984, 2-3), s. 15

¹⁰⁰ Domellöf, Gunilla, "Teoretiska diskussioner inom kvinnolitteraturforskningen", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1984, 2-3), s. 9

¹⁰¹ Domellöf, Gunilla, "Teoretiska diskussioner inom kvinnolitteraturforskningen", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1984, 2-3), s. 16 f

svagt genomslag under 1980-talet för att sedan nå ett större genomslag under 1990-talets första hälft och därefter tappa.

Amerikanskornas inflytande är förvisso högst begränsat i förhållande till Kristevas genomslag och jämför man det totala antalet referenser så får de inte ens tillsammans lika många träffar som Kristevas verk (194 jämfört med 251). Men ser man till enskilda verk så framträder exempelvis Sandra Gilbert & Susan Gubar's genomslag i annan dager: Bland de mest frekvent refererade återfinns flera av de viktigaste amerikanska verken.

Tabell 4. Mest frekvent refererade verk av feministiska auktoriteter i samtliga 680 litteraturavhandlingar mellan 1980 och 2005.

Verk	Referenser
1. Sandra Gilbert & Susan Gubar: <i>The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination</i> (1979)	51
2. Simone De Beauvoir: <i>Le Deuxième Sexe</i> (1949)	44
3. Julia Kristeva: <i>Pouvoirs de l'horreur. Essai sur l'abjection</i> (1980)	43
4. Julia Kristeva: <i>Séméiotiké: Recherches pour une sémanalyse</i> (1969)	38
5. Elaine Showalter: <i>A Literature of Their Own</i> (1977)	29
6. Ellen Moers: <i>Literary Women: The Great Writers</i> (1976)	28
7. Julia Kristeva: <i>La Révolution du langage poétique</i> (1974)	28
8. Toril Moi: <i>Sexual/Textual Politics</i> (1985)	27
9. Judith Butler: <i>Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity</i> (1990)	26
10. Virginia Woolf: <i>A Room of One's Own</i> (1929)	26

102

Utvecklingen inom den amerikanska feministiska litteraturforskningen kom också att kvarstå som den främsta förebilden för den svenska forskningen. I artikeln "Könsmedveten litteraturforskning i USA" i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1989 konstaterar Ebba Witt-Brattström att Sverige fortfarande har långt kvar för att uppnå en integrering av ett kvinnoperspektiv inom den etablerade forskningen, men att det i USA skett ett genombrott. I artikeln lyfter Witt-Brattström bland annat fram hur situationen förändrats vid amerikanska universitet sedan 1960-talet: De kvinnliga författarskapen har förts in i den litteraturhistoriska undervisningen och både män och kvinnor använder feministiska perspektiv i sin forskning. University of Wisconsin, där kvinnorna utgör hälften av lärarkåren, kontrasteras i artikeln mot den litteraturvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet där Witt-Brattström var den enda kvinnliga anställda. En annan styrka som framhålls är att den historiskt inriktade kvinnolitteraturforskningen fortfarande står sig stark, samtidigt som en dekonstruktivistisk och mer teoretiskt orienterad tradition växt fram. Ebba Witt-Brattström refererar Stanford Friedman vid University of Wisconsin som argumenterar för att kvinnolitteraturhistorien har en uppgift att skapa en historisk grund för den teoretiska traditionens "abstrakta intellektuella spel".¹⁰³

4.1 MODERSMORD OCH MARXISM

Trots Toril Moïs stora betydelse som huvudlänk i det nordiska och internationella sammanhanget, kom den svenska receptionen av Kristeva i mitten på 1980-talet att på viktiga punkter skilja sig ifrån den av Moi förordade.

När idéer cirkulerar över världen förs inte den ursprungliga kontexten med, de mottagna idéerna måste fogas in i en ny kontext och tolkas på nytt i enlighet med strukturen i det fält de förs in i, för att följa ett

¹⁰² Opublicerad statistik från SEC, forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, Uppsala universitet

¹⁰³ Witt-Brattström, Ebba, "Könsmedveten litteraturforskning i USA", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1989.3-4, s. 47 ff

resonemang hos Pierre Bourdieu.¹⁰⁴ När Toril Moi skriver sin inflytelserika *Sexual/Textual Politics* 1985, sker det i första hand som en positionering i den anglo-amerikanska teoretiska diskussionen, med den kritiska udden riktad mot det amerikanska 1970-talets feministiska teori. Den svenska litteraturkritikens fält saknar vid 1980-talets mitt homologa positioner. I Sverige befinner man sig i ett tidigt receptionsskede vad det gäller såväl den franska som den amerikanska 1970-talsfeminismen. Mois centrala polemik kommer därför i stor utsträckning att förbises. Det avtryck som *Sexual/Textual Politics* och *The Kristeva Reader* lämnar i Sverige är framförallt att konsekvrera Julia Kristeva som ledande feministisk teoretiker.

För de svenska feminister som träder in på det akademiska fältet på 1980-talet blir det inte relevant att positionera sig mot de amerikanska perspektiven eller för den delen mot de andra två stora namnen inom den franska feminismen: Luce Irigaray och Hélène Cixous – utan det kom att handla om att positionera sig mot den föregående generationen av feministisk och marxistisk forskning i Sverige, som man såg som otillräcklig för att bryta ner en rådande kanon av manliga författarskap och tolkningsperspektiv. Samt givetvis att konfrontera den manligt dominerade forskarvärlden och de krafter som upprätthöll fältets struktur och den litteraturteoretiska traditionen.

Gunilla Domellöf utgör med sin avhandling *I oss är en mångfald levande: Karin Boye som kritiker och prosamodernist* från 1986 ett tydligt exempel. I inledningen refererar hon till Moi och markerar en tillhörighet till den franska traditionen. Men den strid Moi för mot de amerikanska feministiska teoretikerna får inte någon större relevans i sammanhanget. Domellöf vill med sin avhandling göra upp med den bild av Karin Boye som skapats i 1930-talets reception och levat kvar i den senare litteraturhistoriska forskningen, där hon marginaliserats som kvinnlig intellektuell. Margit Abenius, som Domellöf menar länge innehaft monopol på Boye-tolkningen genom sin vänskap med författaren, blir en viktig uttolkare att positionera sig emot. Det var denna forskning som Domellöf menar cementerade porträttet av ”den tragiska Karin Boye”.¹⁰⁵

Ebba Witt-Brattströms vänder sig i sin avhandling mot Maria Bergom-Larssons läsningar av Moa Martinsson som centralt exempel på det svenska 1970-talets misslyckanden. Moa Martinsson omtolkas hos Bergom-Larsson från att ha setts som en omoralisk modersgestalt till en positiv gestalt, och hennes värde som kvinnohistorisk skildrare betonas, som en källa till kunskaper om kvinnors situation på 1800- och 1900-talet.¹⁰⁶ När Bergom-Larsson framhäver hur författarskapet bygger på självupplevda erfarenheter och relationen till en muntlig berättartradition, menar Witt-Brattström att hon följer i en tradition där författarskapet låses fast vid en slags närhet till livet. Att gå från ”naturmyten Moa” till ”mormorsmyten Moa” beskriver hon som en tveksam framgång. Författarskapet erkänns inte utifrån dess litterära värden utan värdesätts främst som ett socialhistoriskt dokument att använda i kvinnokampen.¹⁰⁷ Trots att dessa perspektiv tangerar Mois kritik av Elaine Showalter avstår Ebba Witt-Brattström från att lyfta fram kritik mot den amerikanska feministiska traditionen. Tvärtom används Sandra Gilbert och Susan Gubars litteratursociologiska perspektiv som viktiga kompletterande verktyg i avhandlingen.

Skiljelinjerna mellan Moi och de svenska forskarna kom också att göras explicita. Birgitta Holm utsågs till opponent vid Toril Mois disputation i Bergen 1985. Hon för vid det tillfället fram starka invändningar (I *Edda* 1986 publiceras såväl Holms som Atle Kittangs synpunkter samt ett svar från Moi).

Birgitta Holm ifrågasätter den skarpa tudelningen i en amerikansk och en fransk tradition, som Mois disposition av avhandlingen innebär. Hon menar att motsättningarna mer träffande hade fångats i en

¹⁰⁴ Bourdieu, Pierre, ”The Social Conditions of the International Circulation of Ideas”, i *Bourdieu – A Critical Reader*, (Oxford 1999), s. 221

¹⁰⁵ Domellöf, Gunilla, *I oss är en mångfald levande: Karin Boye som kritiker och prosamodernist*, (Stockholm 1986), s. I f

¹⁰⁶ Witt-Brattström, Ebba, *Moa Martinsson: skrift och drift i trettioalet*, (Stockholm 1988), s. 116

¹⁰⁷ Witt-Brattström, Ebba, *Moa Martinsson: skrift och drift i trettioalet*, (Stockholm 1988), s. 113 f

tidsmässig indelning av den internationella utvecklingen, vilket skulle möjliggöra att få med den poststrukturalistiska utvecklingen i USA: ”Som det nu är måste Toril Moi endera blunda för hela denna utveckling, eller så blir en hel generation poststrukturalistiska amerikanskor utnämnda till fransyskor (jag tänker på sådana som Felman, Spivak, Jacobus, Johnson, Gallop)”¹⁰⁸

Holm vill även försvara det amerikanska 1970-talets teoretiker som Moers, Ellman och Spack, mot Mois ”beskyllningar” för reduktionism och essentialism.¹⁰⁹ Holm ser heller inte vinsterna med att föra in dekonstruktionen som verktyg i det feministiska perspektivet, utan uppfattar det tvärtemot som ett hot mot kvinnoforskningens strävan:

Denna förtryckets och den patriarkala traditionens strategi att splittra och skingra är ett avstamp för Gilbert och Gubars stora arbete *The Madwoman in the Attic*. Den helhetssträvan som ryms i deras arbete är en *mot*örelse. *Gentemot* en påförd splittring, en förvägrad identitet, en förnekad ’mening’ ställer det angloamerikanska paret en strävan att återvinna sammanhang, identitet och mening i den kvinnliga litteraturen. Det helhetssökande som finns i boken är med andra ord i första hand ett samlande och ett helande – inte ett postulerande av en Yttersta essens och Helhet.

Det blir både huvudlöst och cyniskt när denna strävan av Toril Moi bemöts med dekonstruktivistiska paroller; Död åt författaren! Fram för det fragmenterade jaget! Är det inte rimligt att den kvinnliga rösten medges ett uns auktoritet innan den detroniseras?¹¹⁰

I ett svar i samma nummer av *Edda* bemöter Moi kritiken. På en viktig punkt instämmer hon med Holm: när den amerikanska traditionen faller bort så blir diskussionerna om litteraturhistorieskrivningens praktiska och teoretiska problem lidande. I sin avhandling utvecklade hon inte något eget alternativ på detta område, men det hon ansåg behövdes var ett marxistiskt perspektiv. Hon beskriver hur hon själv kände vanmakt över att inte kunna finna någon teori om litteraturhistoria av betydelse hos de amerikanska feministerna. Med avstamp i Gramsci, Althusser och Benjamin ville Moi försöka finna principer för en feministisk historieskrivning, men gav upp dessa försök då hon insåg att det hade behövts en hel bok: ”forholdet mellom marxisme og feminisme, mellom klasse og kjønn, er slett ikke avklart.”¹¹¹

När Ebba Witt-Brattström ser tillbaka på polemiken idag väljer hon att tydligt ta ställning för Holm och avfärdar Mois kritik som ett ”modersmord på de helt centrala anglo-amerikanska kritikerna i generationen före henne”¹¹²

4.2 KVINNLIGT SKRIVANDE

Den svenska receptionen skiljer sig också i ett annat centralt avseende från Moi: i sin strävan efter verktyg för nyläsningar av de kvinnliga författarskapen betonar de svenska litteraturvetarna de sidor hos Kristeva som är inriktade på att analysera det ”kvinnliga”. I många fall placeras Kristeva därmed nära Hélène Cixous och Luce Irigaray och deras ingångar till att närma sig kvinnors skrivande.

I Ebba Witt-Brattströms avhandling sammankopplas Cixous och Kristeva i analysen av proletärflickans relation till Oidipuskomplexet (vilket i boken jämförs med de klassiska proletärförfattarnas manliga protagonister). Från Cixous hämtas tolkningen av det kvinnliga skrivandet som förbundet med modern, grundat i ett begär efter återvändandet till barnets tidiga enhet i den pre-oidipala fasen: ”Samtidigt blir ett sådant tagande till orda för en kvinna även ett intagande av moderns plats; ’skriva, drömma, föda sig,

¹⁰⁸ Holm, Birgitta, ”Toril Moi: Feminist Literary Criticism: Theory and Practice – Doktordisputas ved Universitetet i Bergen 27. September 1985” i *Edda* 86.1, s. 292

¹⁰⁹ Holm, Birgitta, ”Toril Moi: Feminist Literary Criticism: Theory and Practice” i *Edda* 86.1, s. 295 f

¹¹⁰ Holm, Birgitta, ”Toril Moi: Feminist Literary Criticism: Theory and Practice” i *Edda* 86.1, s. 297

¹¹¹ Moi, Toril ”Kjønn, magt og litteraturteori – Svar på Birgitta Holms og Atle Kittangs opposisjonsinnlegg”, *Edda*. 86.1, s. 319

¹¹² Witt-Brattström, Ebba, Intervju 2010-08-17

själv vara min egen dotter, född varje dag”.¹¹³ Ebba Witt-Brattström återknyter därefter återigen till Kristeva och konstaterar:

I de nya franska psykoanalytiska teorierna spelar föreställningen om urtillståndet nära moderns kropp, före språkets inträde, en avgörande roll. Man ser det som en ordens och meningssammanhangens skugga som förblir livet ut och bör tänkas som en formskapande rytm, egen för varje människa och ett grundvillkor för en författares stil.¹¹⁴

Detta kan kontrasteras mot Toril Moi som tvärtom för fram stark kritik mot Cixous och Irigaray, och betonar hur Kristeva urskiljer sig i sammanhanget.¹¹⁵ Kristeva förnekar att det skulle finnas någon positiv kvinnlig egenskap att affirmera eller något ”kvinnligt skrivande”; det kvinnor har är positioner i marginalitet som möjliggör subversion och dissidens.¹¹⁶ Moi menar att de två andra fransyskorna trots sina stora olikheter, båda fastnar i metafysiska teorier om ”kvinnlighet”.¹¹⁷ Cixous försök att lyfta fram det kvinnliga språkets kraft, ”écriture féminine”, kritiserar hon för att vara fyllt av motsägelser. Derrida, som är en viktig utgångspunkt i denna analys, tvingas samman med visioner om kvinnligt skrivande, idéer som Moi menar är stöpta i samma närvaros metafysik som Cixous gör anspråk på att avslöja.¹¹⁸

Även Irigaray bedöms fastna i en metafysisk syn på kvinnlighet. Moi vill föra fram en materialistisk kritik mot idéerna om ”le parler femme”, ett kvinnligt språk som endast uppstår när enbart kvinnor är närvarande. Dessa perspektiv menar Moi leder till ett misslyckande i att fånga det historiskt specifika:

what makes women's lives in the post-freudian era different from the lives of Plato's mothers and sisters? / it looks as if feminist theory might drive better if it abandoned the minefield of femininity and femaleness for a while and approached the question of oppression and emancipation from a different direction.¹¹⁹

Det är detta Moi menar att Kristeva förmår göra, även om det sker till priset av att hon inte kan ses som en strikt feministisk tänkare.¹²⁰ Hon beskriver sin egen syn som inspirerad av den ”tidiga Kristeva”, hos vilken hon säger sig finna en ”systematisk politisering” till skillnad från den ”senare” som skulle utmärkas av en ”systematisk förträngning av det politiska”.¹²¹ Moi framhåller framförallt *La Révolution du langage poétique* som värdefull för feminister, men nämner att även senare verk som *Pouvoir de l'horreur* kan vara möjliga att appropriera för feminismen.¹²²

Det är det senare som blir fallet i Sverige. Den svenska receptionen kom att som huvudfokus välja det sena 1970-talets och 1980-talets Kristeva, och de texter hon skriver efter att ha börjat vända sitt intresse mot den psykoanalytiska traditionen.

4.3 DEN SENA KRISTEVA – VERKEN OCH UTGÅVORNA

Den första svenska samlingen med Kristeva i översättning, Ebba Witt-Brattströms utgåva *Stabat mater och andra texter* 1990 (symptomatiskt betitlad efter Kristevas centrala text om relationen till modern från *Histoires d'amour* från 1983), består av texter från sjuttioalets mitt och framåt. Därefter översätts

¹¹³ Witt-Brattström, Ebba, *Moa Martinson: skrift och drift i trettioalet*, (Stockholm 1988), s. 211

¹¹⁴ Witt-Brattström, Ebba, *Moa Martinson: skrift och drift i trettioalet*, (Stockholm 1988), s. 211

¹¹⁵ I sin opposition skriver Holm att hon uppskattade Moir Irigaray-kapitel men får olustkänslor av kritiken mot Cixous som hon menar att Moi närmast liknar vid ”Hitler”. Se Holm, Birgitta, ”Toril Moi: Feminist Literary Criticism: Theory and Practice” i *Edda* 86.1

¹¹⁶ Moi, Toril, *Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory* (London and New York 1985), s. 163

¹¹⁷ Moi, Toril, *Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory* (London and New York 1985), s. 143

¹¹⁸ Moi, Toril, *Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory* (London and New York 1985), s. 110

¹¹⁹ Moi, Toril, *Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory* (London and New York 1985), s. 148

¹²⁰ Moi, Toril, *Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory* (London and New York 1985), s. 149

¹²¹ Moi, Toril, ”Julia Kristevas nyeste bok, Depresjonens svarte sol”, *Vinduet* 41, 1987:4. Se Franzén, Carin, *Allt översätta känslan – En studie i Julia Kristevas psykoanalytiska poetik* (Stockholm 1995), s. 14

¹²² Moi, Toril, *Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory* (London and New York 1985), s. 167 f

Främlingar för oss själva 1991 (*Étrangers à nous-mêmes* 1988), ett verk som har setts som ett skifte tillbaka i riktning mot tydligare politiska perspektiv utifrån de nya psykoanalytiska utgångspunkterna.¹²³

Den bok som får störst betydelse i Sverige blir dock *Fasans makt: en essä om abjektionen* (*Pouvoirs de l'horreur* 1980), som publiceras i sin helhet året därefter, 1992, efter att tidigare endast funnits tillgänglig på svenska i form av ett utdrag i *Stabat mater*. Utöver dessa verk har även de två romanerna *Samurajerna* 1991 och *Den gamle och vargarna* 1994 översatts, men nyckelverken från åren runt 1970 saknas liksom avhandlingen *La Révolution du langage poétique* från 1974.

Granskar man vilka av Kristevas utgåvor som avhandlingarna refererar till framträder dock inte den svenska utgivningen som avgörande, då det i första hand är de franska originalutgåvorna som återfinns i litteraturförteckningarna. Under åttiotalet är hela nittio procent av Kristeva-referenserna till de franska utgåvorna, och endast i enstaka fall hänvisas det till engelska översättningar eller svenska utdrag. Däremot finns det många referenser till introducerande texter som Witt-Brattströms "Den främmande kvinnan" och Toril Mois *Sexual/Textual Politics*, som i vissa fall tydligt varit källorna till Kristevas perspektiv snarare än originalutgåvorna.¹²⁴

Under nittiotalet, i takt med utgivningen av svenska och engelska översättningar samt det ökade intresset för Kristeva vid institutionerna för moderna språk, faller andelen referenser till de franska verken till 52 % 1990–1995 och ligger på omkring 46 % under de efterföljande femårsperioderna. Vid institutionerna för Engelska är naturligt de engelska utgåvorna helt dominerande. Inom litteraturvetenskap är referenserna till de franska utgåvorna i majoritet genom hela perioden, men andelen minskar successivt (till 62 % 1990–1995, 56 % 1996–2000 och 54 % 2000–2005). Detta beror framförallt på 1990-talets svenska utgivning, som kommer att uppgå till ungefär en tredjedel av referenserna från decenniets mitt och framåt. Framförallt är det *Stabat mater* och andra texter som får genomslag.¹²⁵

Sammantaget är det Kristevas psykoanalytiskt orienterade verk som får flest referenser; framförallt *Pouvoirs de l'horreur. Essai sur l'abjection* (*Fasans makt*), som är det enskilda verk som förekommer flest gånger, med hela 17 % av det totala antalet referenser till Kristeva. Verket framträder som den centrala utgångspunkten när Kristeva tas i bruk som teoretiskt verktyg i avhandlingarna. Även de efterföljande två delarna i vad som brukar ses som en trilogi om fasan, kärleken och melankolin, *Histoires d'amour* och *Soleil noir. Dépression et mélancolie*, får många träffar (6,5 % vardera). *Étrangers à nous-mêmes* (*Främlingar för oss själva*) får också betydelse. Detta resultat är dock inte helt entydigt då även de centrala tidiga verken får en stor andel av referenserna: *Séméiotiké. Recherches pour une sémanalyse* från 1969, får hela 15 %, och *La Révolution du langage poétique. L'avant-garde à la fin du XIXe siècle, Lautréamont et Mallarmé* från 1974 får 11 %.¹²⁶

5. TEORETISK TEMATIK

I det föregående kapitlet har huvuddragen i den feministiska receptionen tecknats utifrån de centrala introduktörernas perspektiv och positioneringar i relation till den franska och amerikanska kontexten. Detta kapitel syftar till att gå vidare med kontextualiseringen och analysen av receptionens karaktär genom att mer ingående belysa de teoretiska sammanhang och teman som får störst betydelse när Kristeva tas i bruk inom den svenska litteraturforskningen.

¹²³ Becker-Leckrone, Megan, *Julia Kristeva and Literary Theory*, (Hampshire 2005), s. 187

¹²⁴ Gunilla Domellöf bygger sin presentation av *Pouvoirs de l'horreur* på referat från Brattströms artikel i *Litteratur och psykoanalys* och "Den främmande kvinnan – presentation av Julia Kristeva" i *Kriminologisk tidskrift*. Se Domellöf, Gunilla, *I oss är en mångfald levande*, (Stockholm 1986)

¹²⁵ Opublicerad statistik från SEC, forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, Uppsala universitet

¹²⁶ Opublicerad statistik från SEC, forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, Uppsala universitet

5.1 PSYKOANALYS

I de synkrona analyserna av undersökningsperiodens avhandlingar framträder betydelsen av Kristevas psykoanalytiska teorier i den svenska receptionen tydligt. Tabellen nedan, som visar cociterade teoretiker i de avhandlingar som refererar till tre eller fler av Kristevas verk, belyser ytterligare denna tendens.¹²⁷

Tabell 5a. Mest frekvent citerade auktoriteter i de tjugosju litteraturavhandlingar mellan 1980-2005 med tre eller fler referenser till Kristeva.

Citerad auktoritet	Förekomster i antal avh (av de 27)	Ref per avh (av de 27)
1. Sigmund Freud	21	4,85
2. Roland Barthes	19	2,3
3. Jacques Lacan	18	1,63
4. Jacques Derrida	16	2,04
5. Mikhail Bakhtin	17	1,22
6. Gérard Genette	15	1,07
7. Kjell Espmark	13	0,96
8. Paul De Man	13	0,96
9. Anders Olsson	12	1
10. Ebba Witt-Brattström	11	1,19
14. Luce Irigaray	12	0,81
16. Jurgen Reeder	13	0,63
18. Melanie Klein	8	0,93
24. Shoshana Felman	8	0,85
39. J. Laplanche, & J-B Pontalis	10	
46. Irène Matthis	8	0,41

128

I dessa avhandlingar är den psykoanalytiska kontexten framträdande. Sigmund Freud har en särställning sett till cocitering, och även Jacques Lacan har en anmärkningsvärt stark position. Över en tredjedel av det totala antalet referenser till Lacan i undersökningsperiodens litteraturavhandlingar återfinns i dessa 27 verk.

Bland de oftast cociterade verken märks den svenske psykoanalytikern Jurgen Reeder's *Tala/hysna. En essä om den specifika skillnaden i Jacques Lacans psykoanalys* från 1988. De franska psykoanalytikerna Jean-

¹²⁷ Detta urval överlappar i stor utsträckning de avhandlingar som vid närmare granskning bedömts lägga den största tyngdpunkten på Kristeva. Men detta nät har givetvis sina maskor, och en del avhandlingar där Kristeva är viktig men används i mer begränsad omfattning faller bort. Dels saknas avhandlingar där Kristevas intertextualitetsbegreppet används men där det framförallt är Bakhtin, Genette eller Riffaterre som kommer till användning i de konkreta textanalyserna. Avhandlingar som utgör exempel på detta är bland annat: Heidi Hansson *Romance revived: postmodern romances and the tradition* i engelska vid Umeå 1998, Johan Hedberg *Eros skapar världen ny: apokalyps och pånyttfödelse i Edith Södergrans lyrik* i litteraturvetenskap vid Göteborgs universitet 1991, Karin Nykvist *Poesi som poetik: idéer om diktkonst i Jesper Svenbros lyrik* i Litteraturvetenskap vid Lunds universitet 2002, Leif Dahlberg *Tre romantiska berättelser: studier i Eyvind Johnsons Romantiska berättelse och Tidens gång, Lars Gustafssons Poeten Brumbers sista dagar och död och Sven Delblancs Kastrater* i litteraturvetenskap vid Stockholms universitet 1999, samt Jesper Olsson *Alfabetets användning: konkret poesi och poetisk artefaktion i svenskt 1960-tal* i litteraturvetenskap, SU 2005. Detsamma gäller även fall där Kristevas psykoanalytiska teorier används; vissa avhandlingar faller bort då de gör analyser utifrån abjektionsbegreppet men endast utifrån referenser till ett eller två verk (*Pouvoir de l'horreur* eller *Stabat mater*) som Inger Littberger *Ulla Isakssons romankonst*, Litteraturvetenskap LU 1996, Casson, Andrew *Funny bodies: transgressional and grotesque humour in English children's literature*, Litteraturvetenskap, SU 1997, Elmfeldt, Johan *Läsningens röster: om litteratur, genus och lärarskap*, Litteraturvetenskap LU 1997, Matlok-Ziemann, Ellen *Tomboys, belles, and other ladies: the female body-subject in selected works by Katherine Anne Porter and Carson McCullers*, Engelska UU 2005. Andra tar upp Kristeva främst utifrån referenser till andras verk, som Witt-Brattströms och Mois introduktioner. Se exempelvis Gunilla Domellöf *I oss är en mångfald levande Karin Boye som kritiker och prosamodernist* Litteraturvetenskap UmU 1986, Barbro Sigfridsson *Jagets plats: gestaltningen av det kvinnliga subjektet i Katarina Frostensons Nilen, Traum, Sal P och Staden*, Teatervetenskap SU 2003, Ivarson Bergsten, Birgitta *Förflytta berg till bokstäver: utvecklingslinjer i Elisabet Hermodssons författarskap*, Litteraturvetenskap UU 1989, Jonsson, Bibi *I den värld vi drömmer om: utopin i Elin Wägners trettiotalromaner*, Litteraturvetenskap LU 2001. Även Svante Lindbergs avhandling i franska vid Stockholms universitet *Pratiques de l'ici, altérité et identité dans six romans québécois des années 1989-2002* där Kristevas teorier om främlingskapet används faller bort då den endast refererar till *Étrangers à nous mêmes*.

¹²⁸ Tabellen visar ett urval av de 50 högst placerade bland citerade auktoriteter i de tjugosju avhandlingar där Kristeva förekommer med tre eller fler referenser. Se vidare bilaga 4, tabell 5b för samtliga 50 högst placerade. Opublicerad statistik från SEC, forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, Uppsala universitet

Bertrand Pontalis och Jean Laplanches lacanska standardverk *Vocabulaire de la psychanalyse* från 1973 förekommer också i många avhandlingar.

Kopplingen till Luce Irigaray är stark med ett stort antal referenser till verk som *Ce sexe qui n'en est pas un* och *Spéculum, de l'autre femme*. Detsamma gäller Shoshana Felmans *Lacan and the Adventure of Insight* från 1987 samt antologin med Lacan-inspirerade läsningar *Literature and psychoanalysis: the question of reading, otherwise* från 1982. Cecilia Sjöholm beskriver i sin avhandling *Föreställningar om det omedvetna* Felmans antologi som en viktig brytpunkt i den psykoanalytiska litteraturtolkningen då den bryter upp det hierarkiska förhållandet mellan teori och tolkningsobjekt, och visar på det ömsesidiga utbytet mellan psykoanalytisk teori och litterär text.¹²⁹

Intresset för Kristeva sammanfaller med en bredare reception av psykoanalytisk teori i Sverige. Nyutgivningen av Freud hade visserligen börjat ta fart redan i mitten på 1960-talet men når sina högsta nivåer först på 1990- och 2000-talet. De två svenska översättningarna av Melanie Kleins verk kommer 1984 och 1988, och de första utgåvorna av Jacques Lacan kommer 1988 och 1989.¹³⁰

En viktig introduktör av Lacan var psykoanalytikern och professorn Irène Matthis. Hon hade också bakgrund i Grupp 8 och var en viktig influens för Ebba Witt-Brattström när hon tillägnade sig de psykoanalytiska teorierna. Irène Matthis redigerade *Écrits: Spegelstadiet och andra skrifter* 1989 och presenterade samma år också Lacans idéer i boken *Fyra röster om Jacques Lacan*. Tidskriften *Divan* bör också nämnas; den grundades 1990 med det uttalade syftet att bli mötesplats för utbyte mellan den psykoanalytiska traditionen och dess ”grannar” humanvetenskaperna och konsterna. I tidskriftens redaktion och referensgrupp återfinns såväl praktiserande psykoanalytiker som Jurgen Reeder, Irene Matthis och Lars Sjögren, som litteratur- och konstvetare som Ebba Witt-Brattström, Cecilia Sjöholm, Toril Moi och Nina Weibull. I det första numret framhåller redaktionen ”Konferensen om psykoanalysen i kulturlivet” som ägt rum i Stockholm året innan som en viktig händelse, en manifestation för en ökad ömsesidighet och utbyte mellan psykoanalysen och de andra humanvetenskaperna.¹³¹

Några år tidigare, 1986, hade en positionsbestämning för den psykoanalytiska traditionens dåvarande ställning inom svensk humaniora angivits med boken *Litteratur och psykoanalys: en antologi om modern psykoanalytisk litteraturtolkning* som redigerades av litteraturvetaren Lars Nylander. Där presenteras översatta texter inom psykoanalytisk teori från framförallt USA. Det enda undantaget utgörs av Julia Kristevas text ”Från en identitet till en annan”. I anknytning till de tidigare resonemangen om idéernas cirkulation kan det noteras att Nylander i inledningen ursäktar denna ensidighet med att det beror på hans egen större kännedom om den amerikanska kulturvärlden. Samtidigt poängterar han dock att ”den moderna psykolingvistiska strömningen /.../ vid det här laget hunnit etablera sig som en fransk-amerikansk tradition, så jag tror inte att urvalet skall behöva kännas alltför avlägset från det Paris varifrån de teoretiska impulserna utgått.”

I kapitlet ”Något om psykoanalysen i svensk litteraturvetenskap” beskriver Lars Nylander de psykoanalytiska teorierna som i stort sett frånvarande inom de svenska humanvetenskaperna fram till de senaste decennierna. Vilket inneburit att psykoanalysen som idétradition inte heller kunnat samspela med andra akademiska discipliner på det sätt som skett i de flesta europeiska länder. När psykologiska perspektiv anlagts inom den äldre litteraturvetenskapens biografiska forskning aktade man sig för ta upp Freud, och höll sig i regel till ett slags ”sunda-förnufts-psykologi”. När psykoanalytisk teori väl förekom var det främst för att förtydliga författarintentionen snarare än för att dekonstruera den. Nylander argumenterar vidare för Freud-receptionen som symptomatisk för den teorilöshet och aversion mot

¹²⁹ Sjöholm, Cecilia, *Föreställningar om det omedvetna: Stagnelius, Ekelöf och Norén*, (Stockholm 1996), s. 14

¹³⁰ Se <http://libris.kb.se>

¹³¹ Sjögren, Lars, ”Inledning”, *Divan* 1990:1

”filosofisk spekulatio” som präglat svensk humanistisk tradition. Det var istället utanför det akademiska fältet, bland de kulturradikala kretsarna, med författare och kritiker som Hjalmar Bergman, Karin Boye och Gunnar Ekelöf, som Freud fick visst fäste i Sverige från 1930-talet och framåt. Nylander beskriver hur litteraturforskningen först under 1970-talet, med marxistiska och feministiska akademiker som bland andra Maria Bergom-Larsson och Birgitta Holm, kom att börja öppnas upp för psykoanalytiska perspektiv.¹³²

Bland de tidigaste avhandlingarna i denna studies undersökningsperiod märks Per Erik Ljungs *Vilhelm Ekelund och den problematiska författarrollen* från 1980, där marxistiska och psykoanalytiska perspektiv förenas. Vidare blir Rikard Schönströms psykoanalytiskt orienterade avhandling *Dikten som besvärjelse: begärets dialektik i Pär Lagerkvists författarskap* från 1987 en av de första där Julia Kristevas teorier på allvar tas i bruk. Det teoretiska ramverket utgörs där av Jacques Lacan och Michail Bakhtin men spänner över en rad teoretiska områden. Kristevas teorier tas upp i ett flertal sammanhang med kopplingar till begreppen ”intertextualitet” och ”objekt”, samt till de semiotiska analyserna av litterär text som uppdelningen i ”genotext-fenotext”.

Ett viktigt moment i Julia Kristevas psykoanalytiska teorier, där hon följer i Melanie Kleins fotspår, är hur hon sätter fokus på kvinnans roll i barnets tidiga utveckling. Denna uppvärdering innebar en öppning för den feministiska traditionen, en öppning mot teorier som det tidigare funnits ett betydande motstånd mot. Freuds psykoanalys hade utpekats som falloctrisk och kvinnofiendlig och liknande problem fanns även med Lacans vidareutvecklingar, bland annat det sätt han kopplar inträdet i den symboliska ordningen till fadern och dennes ställning som ”den första Andre”. I Kristevas teorier intar istället Modern denna avgörande ställning, även om det samtidigt är fråga om en dubbel roll: modern förmedlar den symboliska lagen men hon representerar också aggressivitet och död.¹³³

Ebba Witt-Brattström har beskrivit Kristevas betydelse utifrån just detta: att hon gett den feministiska litteraturforskningen en ingång till psykoanalysens teoretiska verktyg. Genom henne kunde de få upp ögonen för vilka möjligheter teoretiker som Freud, Lacan, Klein och Winnicott innebar. Det viktiga var inte vad de psykoanalytiska teoretikerna själva hade för förhållningssätt till feminismen, utan det viktiga var vad feminismen kunde göra med dessa teorier.¹³⁴

Birgitta Svanberg citerar i sin avhandling en passage ur Kristevas *Polylogue* som skildrar moderns betydelse för språket:

Aucune langue, ne chante si elle n’affronte pas la mère phallique. [...] Connaitre la mere, prendre sa place d’abord, faire le tour de sa jouissance et, sans la lacher, passer outre. La langue qui témoigne de ce trajet est irisée d’une sexualité dont elle ne ’parle’ pas: elle la rythme, c’est le rythme.¹³⁵

Modern, såväl moderskapet som dotterns relation till sin mor, som historiskt varit en hämsko för kvinnliga författare, kunde med inspiration från Kristeva upphöjas till en radikal kraft i det litterära skapandet. Konsten ”bär alltid en obetald skuld till moderskroppen” som Kristeva skriver i *Stabat Mater*.¹³⁶

¹³² Nylander, Lars (red), *Litteratur och psykoanalys: en antologi om modern psykoanalytisk litteraturtolkning*, (Stockholm 1986), s. 240 ff

¹³³ Sjöholm, Cecilia, *Kristeva and the political*, (London & New York 2005), s. 26

¹³⁴ Dahlberg, Leif, ”Vad vill litteraturvetenskapen? – en intervju med Ebba Witt-Brattström”, *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 1993:1, s. 87 f

¹³⁵ Svanberg, Birgitta, *Sanningen om kvinnorna: en läsning av Agnes von Krusenstjernas romanserie Frökenarna von Pablen*, (Stockholm 1989), s. 140

¹³⁶ Torpe finner ”jouissance” i Lagerlöfs beskrivningar av en god och vis hustru med välsignelsebringande blickar. Torpe refererar till Ebba Witt-Brattströms utläggning av Kristevas teser om ”jouissance” i inledningen till *Stabat mater*. Konsten ”bär alltid på en obetald skuld till moderskroppen genom att vara en sublimering sprungen ur det ögonblick då barnet skiljer ut sig från denna kroppsvärld. Tillfredställelsen i det konstnärliga skapandet, liksom njutningen hos oss som läser dikten eller betraktar konstverket, ligger i att denna gräns töjs ut, spelas på och överskrids. Poeten accepterar inte det vattentäta skottet

5.2 ABJEKTION

En teoretisk tematik som är kopplad till detta sammanhang och som oftare än något annat återkommer när Kristevas teorier tas i bruk i analyserna, är abjektionen. I avhandlingar med anknytning till Kristevas psykoanalytiska perspektiv återfinns nästan alltid abjektbegreppet, och i många fall tycks det ha en ställning som den primära ingången till Kristevas filosofi. I vissa avhandlingar utgör det den enda anknytningspunkten och i de fall där Kristevas teorier mer utförligt inkorporeras får begreppet ofta en central ställning.

Det är i *Pouvoirs de l'horreur* som Kristeva 1980 utvecklar sina idéer om subjektstillblivelse utifrån abjektionen, ett begrepp som ursprungligen hämtats från Georges Bataille. Kristeva utvecklar en teori där Melanie Kleins studier av den pre-oidipala fasen och barnets relation till partiella objekt införlivas i och förändrar Jacques Lacans teoretiska system och dess syn på subjektstillblivelsen och spegelstadiet. "Abjektet" blir ett begrepp för att fånga subjektstillblivelsen som process, där barnet går från att vara en enhet med modern till att framträda som självständigt subjekt med relation till en objektsvärld. Denna fas kan utifrån Kristeva förstås som "abjekt", ett tillstånd som varken är enhet eller subjektivitet utan kännetecknas av ren bortstötning. Begreppet låter sig inte fokuseras utan bara förstås som negativitet, i motsatsställning till "jaget".¹³⁷

Åren runt 1990 blir en höjdpunkt för Kristevas genomslag i Sverige. Under denna period kan abjektetsbegreppet i många fall förstås som ett sätt att positionera i fältet, ett sätt att sluta upp bakom en feministisk teori och anspråk på en avantgardeposition.

Abjektionsbegreppet fick betydelse inte bara inom kritikens fält utan även inom andra kulturella produktionsfält. Det kollektiva konstverket "Jello" från 1991 utgör ett exempel på hur abjektionsbegreppet blir en källa till inspiration, och feministisk positionsbestämning inom konstens fält. I detta fall som ett sätt att utmana den starkt manligt dominerade konstmiljön i Göteborg. En grupp på nio kvinnliga studenter vid Valand, som haft en läscirkel av *Stabat mater*, tar abjektionen till utgångspunkt i sitt verk "Jello".¹³⁸ Utställningen beskrivs i en artikel av konstvetaren Annika Öhrner:

Skratt och babbler hörs från högtalarna. Ett smalt och resligt vitt bord står i mitten av ett gallerirum. Platsen är Valands elevgalleri Rotor på Vasagatan i Göteborg våren 1991. Några konstnärer träder in med en rund bunke fylld med ett dallrande innehåll. De har kollektivt tillverkat 80 kilo gelé med hjälp av Jell-O. De stälper upp geléklumpen på det vita bordet, där den står kvar under några magiska minuter. Till sist blir de inre spänningarna för starka, klumpen imploderar och gelén sprider ut sig i rummet i ett slags slow-motion. Klumparna lösgör sig först långsamt men faller efterhand allt snabbare och landar tungt på golvet med ett 'splatt'. Under resten av utställningsperioden ligger de kvar och sprider en lätt doft av syntetisk jordgubbsmak. Ur högtalarna fortsätter ljuden av skratt, babbler och reciterade Kristeva-texter strömma ut.¹³⁹

När abjektetsbegreppet tas i bruk inom litteraturforskningen kommer användningen i stor utsträckning att präglas av en tematisk fokusering. I en illustrativ passage i *Pouvoirs de l'horreur*, som också är intressant för att den i ett flertal avhandlingar blir utgångspunkt för textanalyser, skildrar Kristeva abjektionen. Återgivningen nedan är hämtad från Witt-Brattströms *Stabat mater och andra texter* där bokens första kapitel "Varken subjekt eller objekt" ("Ni sujet ni objet") översatts:

Vämjelsen inför mat är kanske abjektionens mest ursprungliga och mest arkaiska form. När skinnet på mjölken, oskadligt, tunt som ett cigarettapper, ynkligt som en avbiten nagel, blir synligt eller kommer i

mellan natur och kultur. Kanske skulle man kunna säga att den litterära texten är för författaren vad moderskapet är för kvinnan, nämligen den tröskel där natur möter kultur, ett slags psykotiskt tillstånd vars inre logik är att identiteten både finns och inte finns." Se Torpe, Ulla, *Orden och jorden: en studie i Selma Lagerlöfs roman Liljecronas hem*, (Hedemora 1992), s. 57 f

¹³⁷ Becker-Leckrone, Megan, *Julia Kristeva and Literary Theory*, (Hampshire 2005), s. 151

¹³⁸ Konstnärerna var Maria Bjurestam, Cecilia Darle, Vanja Gyllensköld, Gunilla Hansson, Annika Lundgren, Susanna Nygren, Cecilia Parsberg, Marie Sjölander och Elin Wikström.

¹³⁹ Öhrner, Annika, "Jello – Ett skratt i bristens tid - Feministiska strategier på Valand i slutet av 1980-talet", *Skiacope* 3, s. 172

kontakt med läpparna, får en spasm i struphuvudet, eller ännu längre ner, i magsäcken, i magen, i tarmarna, kroppen att krampaktigt dra ihop sig, tårar och galla pressas fram, hjärtat börjar slå, pannan och händerna blir våta av svett. Med av yrsel grumlad blick stegrar sig min kropp genom *illamåendet* mot denna grädde på mjölken, och avskiljer mig från modern, från fadern, som räcker den till mig, 'Jag' vill inte ha detta tecken för deras begär, 'jag' vill inte veta av det, 'jag' tar inte in det, 'jag' kastar upp det. Men eftersom denna mat inte är någon 'annan' för 'mig' som endast finns till i deras begär, kastar jag upp *mig själv*, spottar ut *mig själv*, stöter bort *mig själv* på en och samma gång som 'jag' gör anspråk på att framställa *mig själv*.¹⁴⁰

Gunilla Domellöfs avhandling blir (även i detta avseende) ett första exempel på vad som blir ett mönster där teman som utstötning av mat och närvaron av lik blir nycklar för att kunna återkoppla till Kristevas skildring av abjektionen, och därmed föra fram de preoidipala erfarenheterna och relationen till modern som intertext. Kopplingen till abjektionen fungerar i denna avhandling som tolkningsväg i beskrivningen av en romankaraktärs kris.¹⁴¹ I sin avhandling *Ulla Isakssons romankonst* från 1996 tolkar Inger Littberger en romankaraktärs avsmak för mjölkdoft som "regelrätt illustration" av abjektionen och dess ställning i subjektstillblivelsen.¹⁴² Helen Anderssons *Det etiska projektet och det estetiska: tvärvetenskapliga perspektiv på Lars Ahlins författarskap* från 1998 tar upp abjektionen på ett liknande sätt: "Äcklet utgör en dynamisk kraft i Johannes livshistoria. Viljan att svälta sig till döds, avsmaken för mat, tyder på att han drabbats av en form av abjektion". Andersson hänvisar till Kristevas formuleringar om abjektionens arkaiska former: "De ord han använder, 'frånstötande lik', 'kadaver', är ett uttryck för abjektion som Kristeva beskriver den".¹⁴³

I *Pouvoir de l'horreur* använder Kristeva olika ingångar till diskussionerna om abjektionen och litteraturen:

Dessa olika litterära texter benämner olika typer av abjekt som, självklart, härrör ur olika psykiska strukturer. Likaledes skiljer sig typerna av utsägelser (de olika texternas narrativa och syntaktiska strukturer, de prosodiska tillvägagångssätten osv.). Sålunda återfinns abjektet benämnt på olika sätt, beroende på författare.¹⁴⁴

Ser man till exempelvis analyserna av Dostojevskij och *Onda Andar* är det tematiken som sätts i fokus. Men samtidigt har analyserna av Céline och den hallucinatoriska romanen *Voyage au bout de la nuit* (*Resa till nattens ände*) från 1932 ändå en särställning i Kristevas framställning. Det är där rytmen lyfts fram i analysen av abjektet, vilket Kristeva talar om som den "yttersta sublimeringen av det som inte kan betecknas".¹⁴⁵

Den amerikanska litteraturvetaren Megan Becker-Leckrone sätter i sin bok *Julia Kristeva and Literary Theory* rytmen i fokus för förståelsen av Kristevas litteraturanalyser i *Pouvoir de l'horreur*. Hon menar att det för Kristeva handlar om att närma sig "'the way one speaks', which is ultimately where the abject lies".¹⁴⁶ Denna läsning handlar inte enbart om hur Kristeva värderar olika litterära verk i analysen av abjektet utan om hur Kristeva själv också använder sig av lek med rytm i sin egen framställning. I *Pouvoir de l'horreur* dramatiserar Kristeva abjektionen med sitt språk i samma utsträckning som hon beskriver det:

No mere ornament, Kristeva's style is in fact an important part of her argument /---/ she strives for a mode of representation that does not describe but rather 'incarnates' abjection in its very rhythms and contours, a discourse 'not of purification but of rebirth with and against abjection' /.../ The literature her study will

¹⁴⁰ Kristeva, Julia, "Varken subjekt eller objekt", i *Stabat mater och andra texter*, (Stockholm 1990), s. 199

¹⁴¹ Användningen av Kristeva bygger i huvudsak på referenser till Toril Moi och Ebba Witt-Brattström. Se Domellöf, Gunilla, *I oss är en mångfald levande*, (Stockholm 1986)

¹⁴² Littberger, Inger, *Ulla Isakssons romankonst*, (Stockholm 1996), s.161

¹⁴³ Andersson, Helen, *Det etiska projektet och det estetiska: tvärvetenskapliga perspektiv på Lars Ahlins författarskap*, (Eslöv 1998), s. 169 ff

¹⁴⁴ Kristeva, Julia, *Fasans makt: en essä om abjektionen*, (Stockholm 1992), s. 51

¹⁴⁵ Kristeva, Julia, *Fasans makt: en essä om abjektionen*, (Stockholm 1992), s. 47

¹⁴⁶ Becker-Leckrone, Megan, *Julia Kristeva and Literary Theory*, (Hampshire 2005), s. 46

proceed to interpret does the same, she argues. In doing so it provides 'probably the only counterweight to abjection'¹⁴⁷

Även beskrivningen av abjektionens arkaiska former, som återgetts ovan, kan mycket väl läsas med tonvikt på Kristevas retoriska lek med rytmen, även om det knappast utgör något paradexempel i sammanhanget.¹⁴⁸

I den svenska litteraturforskningen finns endast ett fåtal avhandlingar som tar rytmen och den retoriska strukturen som utgångspunkt för textanalyser. Cecilia Sjöholms avhandling i litteraturvetenskap vid Stockholms universitet *Föreställningar om det omedvetna: Stagnelius, Ekelöf och Norén* från 1996 utgör ett framträdande exempel. I en omfattande avhandling studeras framställningen av det omedvetna hos tre författare från olika historiska epoker: Erik Johan Stagnelius, Gunnar Ekelöf och Lars Norén. Det idéhistoriska sammanhanget får stor betydelse och med inspiration från Shoshana Felman gör Sjöholm de psykoanalytiska teoretikerna Sigmund Freud, Melanie Klein, Julia Kristeva och Jacques Lacan till såväl studieobjekt som teoretisk horisont i läsningen av de litterära texterna.¹⁴⁹ Kristevas intertextualitetsbegrepp blir också ett central grepp när hon närmar sig "det omedvetna" i de litterära texterna.¹⁵⁰ Sjöholm utgår från Kristevas teorier om rytmen såväl i anknytning till resonemang om den modernistiska litteraturens genombrott som i de konkreta analyserna av Ekelöfs och Noréns poesi. Den främsta utgångspunkten är dock *La Révolution du langage poétique* snarare än *Pouvoirs de l'horreur*, varifrån hon hämtar Kristevas distinktion mellan "det symboliska" och "det semiotiska", och dess relation till hur rytmen påverkar texten genom att skapa "ett överskott i texten, en rörlighet som kan verka med eller mot utsägelsen".¹⁵¹

Cecilia Sjöholm förhåller sig till litteraturvetaren Mikael van Reis som tidigare använt Kristevas begrepp i en artikel från 1988 om Lars Noréns poesi. Sjöholm ansluter till van Reis begrepp "Schizopoesi", som just avser att fånga hur det semiotiska bryter in i det symboliska.¹⁵² Sjöholm pratar om en revolutionär sida i Noréns poesi i slutet på 1960-talet, i form av en semiotisk heterogenitet som "både skapar och bryter ner mening. Texten skiftar mellan två nivåer. Dess symboliska skikt kan läsas som en poetisk gestaltning av en historisk verklighet som rör alla människor. Samtidigt är Schizopoesin märkt av en oförmåga att kommunicera, upplevelsen att glida över verkligheten och att språket inte fungerar."¹⁵³

Hon kritiserar dock samtidigt van Reis användning av Kristevas begrepp: "han underskattar det schizopoetiska projektet och gör Kristevas distinktion mellan semiotiskt och symboliskt till en dikotomi,

¹⁴⁷ Becker-Leckrone, Megan, *Julia Kristeva and Literary Theory*, (Hampshire 2005), s. 36 f

¹⁴⁸ "Légoût d'une nourriture, d'une saleté, d'un déchet, d'une ordure. Spasmes et voisements qui protègent. Répulsion, haute-cœur qui m'écarte et me détourne de la souillure, du cloaque, de l'immonde. Ignominie de compromission, de l'entre-deux, de la trahison. Sursaut fasciné qui m'y conduit et m'en sépare. Le dégoût alimentaire est peut-être la forme la plus élémentaire et la plus archaïque de l'abjection. Lorsque cette peau à la surface du lait, inoffensive, mince comme une feuille de papier à cigarettes, minable comme un rognure d'ongles, se présente aux yeux, ou touché le lèvres, un spasme de la glotte et plus bas encore, de l'estomac, du ventre, de tous les viscères, crispe le corps, presse de larmes et la bile, fait batter le Cœur, perler le front et les mains. Avec le vertige qui brouille le regard, la *nausea* me camber, contre cette crème de lait, et me sépare de la mère, du père qui me la présentent. De cet élément, signe de leur désir, "je" n'en veux pas, "je" ne veux rien savoir, "je" ne l'assimile pas, "je" l'expulse. Mais puisque cette nourriture n'est pas un "autre" pour "moi" qui ne suis que dans leur désir, je m'expulse, je m'crache, je m'abjecte dans la même mouvment par lequel "je" prétends me poser." Se Kristeva, Julia, *Pouvoirs de l'horreur. Essai sur l'abjection*, (Paris 1980), s. 10 f

¹⁴⁹ Sjöholm, Cecilia, *Föreställningar om det omedvetna*, (Stockholm 1996), s. 14

¹⁵⁰ Sjöholm, Cecilia, *Föreställningar om det omedvetna*, (Stockholm 1996), s. 16

¹⁵¹ Sjöholm, Cecilia, *Föreställningar om det omedvetna*, (Stockholm 1996), s. 17

¹⁵² Sjöholm, Cecilia, *Föreställningar om det omedvetna*, (Stockholm 1996), s. 205 (Van Reis skulle själv också disputera med avhandling om Norén ett par år efter Sjöholm, men i denna får inte Kristevas teorier någon större betydelse.)

¹⁵³ Sjöholm utgår från diktsamlingarna *Encyklopedi* från 1966 och *Stupor. Nobody Knows You When You're Down and Out* från 1968. Se Sjöholm, Cecilia, *Föreställningar om det omedvetna*, (Stockholm 1996), s. 223

så att meningen endast identifieras med det symboliska. – Den semiotiska axeln hos Norén skapar mening – det både river upp och skapar”¹⁵⁴

I analyserna av Noréns poesi kopplar hon främst ”choran” och ”det semiotiska” till rytmen. Men när abjektionen tas upp så används det även i Sjöholms fall som ett sätt att tolka tematiken. Sjöholm skriver om hur Noréns text är lämplig att förstå utifrån abjektteorin:

Schisopoesin är full av kroppsliga avlagringar som utövar lika mycket fasa som fascination. I Noréns schizopoesi återfinns bilden av den kvinnliga kroppen i två ordningar som motsvarar varandra enligt Kleins och Kristevas analysmodeller. Bilden av den döda moderns kropp på den subjektiva nivån, och den kvinnobild mot vilken den nazistiska soldatens våld riktas på det historicerade flödets nivå /.../ Abjektets språk historiceras i Noréns text.¹⁵⁵

En avhandling som på ett liknande sätt tar upp rytmen utifrån Kristevas *La Révolution du langage poétique* är Lars Nylanders *Prosadikt och modernitet: prosadikt som gränsföreteelse i europeisk litteratur, med särskild inriktning på Skandinavien 1880-1910* från 1990. Likt Sjöholm handlar det om poesianalyser där rytmen och ordföljden kopplas till det semiotiska. I en analys av Ivar Conradsons dikt ”Ungdomens namn” skriver Nylander:

De syntaktiska ellipserna resulterar i samma något fetishartade förtingligande av enstaka ord. Frånvaron av objekt i andra satsen av passagen i ’ungdomens namn’ tvingar läsaren att själv fullborda den på ett för denna tid radikalt sätt. Effekten av sådana syntaktiska ’hål’ blir att språkets tetiska logik sprängs. Det understödjande subjekt som texten konstituerar är inte av kommunikativ art, utan får en stark ’semiotisk’ laddning i Kristevas mening, samtidigt som texten bibehåller en påtaglig karaktär av konventionell, ’hög’, kristen poesi.¹⁵⁶

5.3 INTERTEXTUALITET

Myntandet av intertextualitetsbegreppet, utifrån dialogbegreppet hos Mikhail Bakhtin, i artikeln ”Bakhtine, le mot, le dialogue et le roman” från 1967 hör till en av Kristevas viktigaste insatser inom den moderna litteraturteorin. Begreppet hör också till de som tydligast placerar in Kristeva i de teoretiska sammanhang som under 1980-talet utmanat fundament i den äldre svenska forskningstraditionen.

I sina artiklar om svensk litteraturvetenskap har Michael Gustavsson pekat ut synen på textens ontologiska status och därmed vad som ses som litteraturforskningens objekt, som den mest avgörande motsättningen mellan den traditionella empiristiska litteraturforskningen och modernare perspektiv. Intertextualitet hör till nyckelbegreppen som omdefinierar och öppnar upp textbegreppet och därmed förändrar de epistemologiska grunderna för litteraturforskningen.¹⁵⁷ Centralt för begreppet ”intertextualitet” är dess betoning på att texter inte kan förstås som isolerade från andra texter. Begreppet suddar ut de traditionellt skarpa gränserna mellan skrivande i allmänhet och citering och referat. Språket förstås som en intertextuell process, där alla texter är transformationer av andra.¹⁵⁸

Intertextualitetsbegreppet får en vid spridning i de studerade avhandlingarna. Referenser till *Séméiotiké*, som utgör den vanligaste utgångspunkten för användningen av begreppet, återfinns i hela 36 avhandlingar. Men i jämförelse med andra sammanhang får Kristevas texter ändå ett relativt begränsat utrymme i de fall intertextualiteten står i fokus. Trots de många referenserna återfinns ytterst få längre referat från *Séméiotiké* eller från andra av de centrala tidiga texterna. Kristeva används ofta i tecknandet av en bakgrund till begreppet, men hennes verk används sällan som utgångspunkt när väl de litterära verkens intertexter analyseras.

¹⁵⁴ Sjöholm, Cecilia, *Föreställningar om det omedvetna*, (Stockholm 1996), s. 236 f

¹⁵⁵ Sjöholm, Cecilia, *Föreställningar om det omedvetna*, (Stockholm 1996), s. 270 f

¹⁵⁶ Nylander, Lars, *Prosadikt och modernitet: prosadikt som gränsföreteelse i europeisk litteratur, med särskild inriktning på Skandinavien 1880-1910*, (Stockholm 1990), s. 380 f

¹⁵⁷ Gustavsson, Michael, ”Litteraturteorins expansion. Svenska doktorsavhandlingar i litteraturvetenskap 1976-1995”, *Lychnos: årsbok för idé- och lärdomshistoria* 2008, (Uppsala 2008), s. 179 f

¹⁵⁸ Becker-Leckrone, Megan, *Julia Kristeva and Literary Theory*, (Hampshire 2005), s. 155

Anders Olsson utgör, med sin avhandling 1983 vid Stockholms universitet *Ekelöfs nej*, en tidig användare av begreppet. Avhandlingens huvudinfluens är Jean-Pierre Richards tematiska kritik men Olsson ser intertextualitetsbegreppet som ett viktigt komplement för att kunna föra in historiska perspektiv i analysen.¹⁵⁹ I boken nämns dock Kristeva endast i förbifarten.

Leif Dahlbergs litteraturvetenskapliga avhandling *Tre romantiska berättelser: studier i Eyvind Johnsons Romantiska berättelse och Tidens gång, Lars Gustafssons Poeten Brumbers sista dagar och död och Sven Delblancs Kastrater* vid Stockholms universitet 1999, är ett exempel på hur Kristeva tas upp som bakgrund i sammanhanget när intertextualitetsbegreppet används. Dahlberg redogör i ett kapitel utförligt för begreppets historia och hur Kristevas definitioner förändras från *Semiotike* på sextioalet till *La révolution du langage poétique* på sjuttioalet, då hon bland annat börjar använda begreppet ”transposition” för överförelser mellan olika teckensystem.¹⁶⁰

Intressant i sammanhanget är Karin Nykvists avhandling från 2002 *Poesi som poetik: idéer om dikt Konst i Jesper Svenbros lyrik*, där hon explicit diskuterar användningen av Kristeva. Intertextualitetsbegreppet är centralt i denna avhandling och Nykvist ansluter sig till Kristevas grundtanke om begreppet som ett sätt att uppfatta textualitet överhuvudtaget, i motsats till att reservera det för att markera specifika texters närvaro i form av citat och allusioner. Men samtidigt framhåller hon vikten av att kunna kategorisera vilken ”typ av intertextualitet” det är fråga om, och Genettes terminologi samt klassiska benämningar som ”allusion” menar hon därför vara viktiga i arbetet, för att kunna ge ökad precision till analyserna.¹⁶¹

Michael Gustavsson menar att mycket av de moderna teoriernas användning i svenska litteraturstudier kommit att präglas av en teoretisk pluralism. I många fall har man avstått från att dra de fulla konsekvenserna av teoriernas epistemologiska radikalitet och istället bedrivit forskning snarlik de traditionella empiriska perspektiven.¹⁶² Användningen av intertextualitetsbegreppet tycks i viss utsträckning peka i den riktningen och i Karin Nykvists fall blir Genettes system explicit ett val av en mer pragmatisk väg. Ser man till vilka teoretiker som citeras i avhandlingar med referenser till *Séméiotiké* så är Gérard Genette den klart viktigaste. Även de andra stora namnen som skrivit om intertextualitet, Roland Barthes, Mikhail Bakhtin och Roman Jakobson, är tydligt överrepresenterade i relation till samtliga avhandlingar där Kristeva tas upp. Genette, vars narratologiska modeller slår igenom stort inom svensk litteraturvetenskap från 1980-talets slut och framåt, är den teoretiker som främst tycks varit att föredra i de praktiska analyserna.

5.4 CARIN FRANZÉN OCH KRISTEVAS POETIK

1990-talets mitt blir höjdpunkten för Kristevas genomslag i svenska avhandlingar. Carin Franzéns *Att översätta känslan: en studie i Julia Kristevas psykoanalytiska poetik* från 1995, också den från litteraturvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet, blir ett symboliskt landmärke för det stora Kristevaintresset som fått fäste sedan åttiotalets mitt. Det blir den första renodlat metateoretiska avhandlingen i Sverige inom såväl litteraturvetenskap som inom moderna språk sen Anita Boström Kruckenbergers bok om Roman Jakobsons poetik från 1979.

Carin Franzén skrev stora delar av avhandlingen i Frankrike och i sitt avhandlingsförord framhåller hon värdet av de personliga kontakter med Kristeva som utlandsvistelserna möjliggjort. Att Franzén i sin forskning befinner sig i annan kontext än det tidiga 1980-talets reception utgör en viktig bakgrund för att förstå hennes teoretiska val. Med sin avhandling ställer hon sig i flera centrala avseenden vid sidan av den

¹⁵⁹ Olsson, Anders, *Ekelöfs nej*, (Stockholm 1983), s. 17

¹⁶⁰ Dahlberg, Leif, *Tre romantiska berättelser: studier i Eyvind Johnsons Romantiska berättelse och Tidens gång, Lars Gustafssons Poeten Brumbers sista dagar och död och Sven Delblancs Kastrater*, (Eslöv 1999)

¹⁶¹ Nykvist, Karin, *Poesi som poetik: idéer om dikt Konst i Jesper Svenbros lyrik*, (Lund 2002), s.

¹⁶² Gustavsson, Michael, ”Litteraturteorins expansion. Svenska doktorsavhandlingar i litteraturvetenskap 1976-1995”, *Lychnos* 2008, (Uppsala 2008), s. 191

tidigare Kristevareceptionen. Dels väljer hon att placera in henne i en fransk tolkningstradition med rötter i Husserls fenomenologi och att fokusera på vad hon ser som två centrala intertexter: Richard och den tematiska kritiken samt Derrida och metafysikkritiken. Dessa är sammanhang som haft en relativt undanskymd ställning i den tidigare användningen av Kristeva i Sverige. Franzén påpekar dock att Kristevas receptivitet gör ett flertal andra ingångar möjliga och att även exempelvis Lacan, Sollers, Barthes, Benveniste, Jakobson eller Green skulle fungera som givande intertexter.¹⁶³

Franzén positionerar sig också mot den feministiska traditionens uttolkning av Kristevas filosofi. Såväl den svenska som den angloamerikanska receptionen menar hon begränsats genom sitt intresse för hur Kristevas verk skulle förmås bidra till det feministiska politiska projektet.¹⁶⁴ En ensidig fokus på kvinnoproblematiken i Kristevas texter ser Franzén som problematiskt:

Dels tenderar ett sådant perspektiv att omvandla hennes dialektiska tänkande till en binär struktur, dels undervärderas lätt det faktum att Kristeva lägger större vikt vid individens subjektiva erfarenhet än vid kvinnofrågor i sitt arbete.¹⁶⁵

Ett annat utmärkande drag i avhandlingen är Franzéns strävan att hålla samman Kristevas verk, vilket tydligt skiljer henne från exempelvis Toril Moi, men även från de svenska litteraturvetare som främst fokuserat på de psykoanalytiskt orienterade teorierna. Frågan om ”hur vi överför våra känslor och driftsmässiga erfarenheter till ett språk” menar hon binder samman Kristevas lingvistiskt orienterade texter på 1960- och 1970-talet med de senare psykoanalytiska perspektiven. Franzén menar också att psykoanalysen blir ett medel för att överskrida problematik i de fenomenologiska perspektiven i Richards tematiska kritik.¹⁶⁶

Denna strävan att lyfta fram kontinuiteten går även igen i andra nyläsningar av Kristevas verk. Inte minst kan det ses hos Cecilia Sjöholm som, vid sidan av Franzén, hör till de viktigaste uttolkarna av Kristeva från mitten på 1990-talet och framåt. Sjöholm skriver 2005 bidraget om Kristeva i den brittiska bokserien ”Thinking the Political”, och gör där Kristevas syn på det politiska till en central kärna i hennes produktion. Kristevas projekt menar hon kännetecknas av en förflyttning av det politiska från den offentliga sfären och det universella, till det partikulära och intima i betydelseskapandets sfär.¹⁶⁷ Även Sjöholm har en utbildningsbakgrund i Frankrike med en examen i Paris innan forskarstudierna i Sverige.¹⁶⁸

6. KRISTEVAS STÄLLNING I DET SENA NITTJTIALET

Inom den feministiska teoretiska diskussionen börjar dock Kristeva förlora mark i mitten på 1990-talet, det vill säga ungefär vid samma tid som hon förekommer som mest frekvent i de avhandlingar som publiceras. Att utgivningen av Kristeva egna verk inte får någon fortsättning under 1990-talets senare hälft framstår som en möjlig indikator på att storhetstiden för dessa teoretiska perspektiv då passerats.

I *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 1 1994 diskuteras hur man tror att den feministiska litteraturforskningen kommer utvecklas i framtiden. Blicken är i det läget fortfarande riktad mot Frankrike. Med anledning av att Toril Moi och ett flertal svenska feministiska forskare börjat intressera sig för Pierre Bourdieu ställer

¹⁶³ Franzén, Carin, *Att översätta känslan – En studie i Julia Kristevas psykoanalytiska poetik* (Stockholm 1995), s. 13

¹⁶⁴ Franzén, Carin, *Att översätta känslan*, (Stockholm 1995), s. 14

¹⁶⁵ Franzén, Carin, *Att översätta känslan*, (Stockholm 1995), s. 35 f

¹⁶⁶ Franzén, Carin, *Att översätta känslan*, (Stockholm 1995), s. 12 f

¹⁶⁷ Sjöholm, Cecilia, *Kristeva & the Political*, (London & New York 2005), s. 3 ff

¹⁶⁸ ”D.E.A., U.F.R de Science des Textes et Documents, Université Paris VII” Se Cecilia Sjöholms hemsida vid Södertörns högskola: <http://webappl.sh.se/C1256E5A004C5377/0/5F94D0B35F02FF39C125755C0042E117> (2010-11-01)

sig tidskriftsredaktionen frågan om ”fransk kultursociologi kommer bli för 90-talets feministiska litteraturforskning vad *Julia Kristevas* psykologivistik var för 80-talets?”¹⁶⁹

Claudia Lindén lyfter i sin analys fram Kristin Järvstads artikel ”Kristevas teorier i en återvändsgränd” i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1994, som en symbolisk vändpunkt. Artikeln utgör ett frontalangrepp på de då dominerande perspektiven inom kvinnolitteraturforskningen och användningen av Kristeva. Viktigt i sammanhanget är dock att kritiken inte framförs utifrån anspråk på en ny feministisk avantgardeposition, vilket Lindéns framställning kan antyda. Istället lyfter Järvstad fram en problematik som ständigt funnits under ytan i 1980-talets Kristevareception: hur förhåller sig Kristeva till kvinnliga författarskap, och vilket utrymme ger egentligen teorierna för kvinnligt skapande?

Att Kristeva själv markerade ett tydligt ointresse av lyfta fram kvinnliga författarskap och skepsis inför att förändra kanon, var ett problem som fram tills dess inte förts fram till offentlig debatt. Problematiken innebar ett uppenbart hot mot den uttolkning av Kristevas teorier som Ebba Witt-Brattström med flera stått för.

Centralt i Järvstads kritik mot Kristeva är att de politiska aspekterna går förlorade i ”post-feminismen”, när de tidigare socialt och politiskt grundade feministiska traditionerna rensats ut.¹⁷⁰ Kvinnan låses vid en position som marginaliserad, ett gränshenomen i den symboliska ordningen, och som Järvstad tolkar det finns det en normativ sida i detta, att kvinnan bör stanna vid denna gräns. Kristevas psykoanalytiska litteraturtolkningar menar Järvstad smälter samman med den patriarkala strukturen; hon ifrågasätter inte Freuds och Lacans teorier och förpassar därmed kvinnan ”till en marginaliserad existens i den fallocentriska strukturen”, utan möjligheter att bryta sig ut.¹⁷¹ Dekonstruktionens och psykoanalysens perspektiv ser inte Järvstad som någon önskvärd väg för feminismen:

kvinnan befinner sig i gränstrakterna av språket och enda vägen ut ur denna låsta position blir slutligen ett utsuddande av gränserna mellan könen. Kristeva tycks på många sätt i sina teorier om kvinnan ha hamnat i en återvändsgränd: vad finns det att diskutera sedan de könsliga skillnaderna förpassats till metafysiken.¹⁷²

6.1 TRE PERSPEKTIV PÅ DURAS

I centrum för striden om Kristevas uttolkningar av kvinnliga författarskap ställs hennes läsningar av Marguerite Duras, framförallt den av Kristeva framhållna relationen till melankoli och sjukdom i författarskapet, som hon skrivit om som riskfylld för läsaren .

I debatten utkristalliseras tre tolkningsvägar: Kristin Järvstad förkastar Kristeva utifrån hennes läsning av författarinnan. Ebba Witt-Brattström å sin sida väljer att angripa Kristevas läsning utan att för den skull låta detta fläcka det teoretiska ramverket. Istället väljer hon att biförklara det utifrån ett psykologiserande perspektiv. Kristevas läsning menar hon är ett uttryck för abjektion. Carin Franzén intar en tredje position och försvarar Kristevas läsning och bestrider att den skulle vara problematisk ur ett feministiskt perspektiv.

Bakgrunden till debatten var Ebba Witt-Brattströms *Ur könets mörker* från 1993 där hon i en av texterna kritiserar Kristeva:

Följaktligen är Duras i Kristevas tolkning inte litterärt nydanande. Hon följer den melankoliska smärtan alltför kliniskt i spåren, hon analyserar den aldrig och kommer därför aldrig förbi den. Hon excellerar i en oskicklighetens estetik och skriver ett klumpigt och fumligt språk som på en och samma gång är högrävande och banalt, artificiellt och slitet. Det är den förslappade smärtans diskurs, osminkad, sjuk och lastbar /---/

¹⁶⁹ Lindén, Claudia, ”Feministisk teorireception inom litteraturvetenskapen”, i *Lychnos: årsbok för idé- och lärdomshistoria* 2008, (Uppsala 2008), s. 215 f

¹⁷⁰ Järvstad, Kristin, ”Kristevas teorier i en återvändsgränd”, i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1994:15, s. 56

¹⁷¹ Järvstad, Kristin, ”Kristevas teorier i en återvändsgränd”, i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1994:15, s. 63

¹⁷² Järvstad, Kristin, ”Kristevas teorier i en återvändsgränd”, i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1994:15, s. 63

Kristeva öga mot öga med – abjektet. Hon reagerar lika starkt som någonsin en dotter i förhållande till en äldre mor.¹⁷³

Witt-Brattström vill istället läsa Duras verk som en speciell form av modernitet där ett kompromisslöst kvinnligt begär uttrycks. Kristeva konfliktfyllda relation till Duras romaner ser hon som en illustration av såväl teoriernas tillämpbarhet som deras begränsning: ”Ty parallellt med det moraliserande avståndstagandet andas analysen en fascination inför verket som de nedlåtande formuleringarna inte helt kan dölja.”¹⁷⁴ Witt-Brattströms eget projekt kan i mycket ses som ett försök att bryta igenom dessa begränsningar och visa att Kristevas teorier visst är fruktbara att tillämpa för att förstå och nytolka kvinnliga författarskap. Med det omfattande intresse som ägnats Kristeva inom den svenska kvinnolitteraturforskningen kan denna reception i sin helhet, genom sin praktik, sägas ha delat denna strävan.

I sin avhandling om Kristevas poetik vänder sig Carin Franzén såväl mot Witt-Brattströms ”feministiskt korrekta” läsning av Duras, och Järvstads kritik, som hon avfärdar som förenklad och uppbyggd på missförstånd.¹⁷⁵ Att Franzén har en helt annan syn på kvinnlig melankoli görs klart redan i bokens inledning då hon beskriver hur en avgörande inspiration för henne själv var *Soleil noir* och hur Kristeva där behandlar melankolins relation till skapandet.¹⁷⁶ Franzén menar att det är ett faktum att kvinnor i högre grad än män lider av depression. Kristeva igenkänner den kvinnliga melankolikerns oförmåga att upprätta erotiska och symboliska förbindelser, och värderar Duras förmåga att omvandla dessa erfarenheter till språk högt. Franzén provoceras inte på samma sätt som Witt-Brattström av att Kristeva talar om Duras icke-katharsiska estetik som farlig för känsliga läsare då hon menar att det rör sig om ett språk som ”bäst svarar mot hennes specifika historia”.¹⁷⁷ Det finns två alternativa estetiska hållningar skriver Franzén: att likt Duras gå smärtan till möte, att benämna, upphöja och dissikera den, eller att likt författare som Mallarmé med fantasins makt kringgå och omvandla smärtan.¹⁷⁸ Det katharsiska skrivandet är dock inte förbehållet manliga författare i Kristevas teorier. Carin Franzén framhäver hur Kristeva skriver om Clarice Lispector som ett exempel på ett skrivande som har likheter med Duras eget men som är katharsiskt.¹⁷⁹

6.2 QUEER-TEORINS GENOMSLAG – ETT TEORETISKT SKIFTE?

Claudia Lindén beskriver i sin analys av den feministiska debatten hur pendeln börjar svänga tillbaka mot USA i mitten på 1990-talet, för att därefter främst präglas av Judith Butlers genomslag. Med *Gender Trouble* dras nya linjer i debatten som avgör vilka som representerar en konstruktivistisk kvinnosyn och vad som blir utdefinierat som essentialism. Nya feministiska avantgardepositioner skapas och Kristevas teorier faller i aktning. Butler kritiserar i *Gender Trouble* Kristevas modersbegrepp för att vara en ”beständig metafysisk princip” och Julia Kristeva som tidigare setts som ledande konstruktivist blir under sent 1990-tal essentialistiskt problematisk.¹⁸⁰ Lindén tar också upp Lisbeth Larssons antologi *Feminismer* från 1996 som en markör för pendelsvängningen. Boken presenterar bidrag från Alice A. Jardine, Teresa de Lauretis, Eve Kosofsky Sedgwick, Hazel V. Carby, Gayatri Chakravorty Spivak, Diana Fuss, Judith Butler, Nancy K. Miller, Patricia J. Williams. Den franska feministiska traditionen däremot är frånvarande.

När *Sexual/Textual Politics* 2002 utkommer i nyutgåva blickar Toril Moi i efterordet ut över ett förändrat feministiskt landskap:

¹⁷³ Witt-Brattström, Ebba, *Ur könets mörker*, (Stockholm 1993), s. 44 f

¹⁷⁴ Witt-Brattström, Ebba, *Ur könets mörker*, (Stockholm 1993), s. 44 f

¹⁷⁵ Franzén, Carin, *Allt översätta känslan*, (Stockholm 1995), s. 152, 37 f

¹⁷⁶ Franzén, Carin, *Allt översätta känslan*, (Stockholm 1995), s. 9

¹⁷⁷ Franzén, Carin, *Allt översätta känslan*, (Stockholm 1995), s. 151 ff

¹⁷⁸ Franzén, Carin, *Allt översätta känslan*, (Stockholm 1995), s. 153

¹⁷⁹ Franzén, Carin, *Allt översätta känslan*, (Stockholm 1995), s. 148

¹⁸⁰ Lindén, Claudia, ”Feministisk teorireception inom litteraturvetenskapen”, *Lychnos.2008* (Uppsala 2008), s. 216 ff

The shift away from a psychoanalytic or phenomenological theory of subjectivity to agentless notions of sex, gender, 'regulatory discourses' and 'performativity' arrived as part of a general poststructuralist critique of the subject. This critique was originally directed against full-blown metaphysical Romantic theories of intentionality. But most poststructuralist gender theorists soon came to sound as if they thought that *any* reference to agency, subjectivity and responsibility was proof positive of Romantic metaphysics. Needless to say this was an overreaction /---/ poststructuralist theory is an inescapable part of our feminist heritage; it should not be our only heritage.¹⁸¹

Det är intressant att notera den stora likheten mellan det sätt Birgitta Holm tidigare försvarade den amerikanska 1970-talsfeminismen mot Toril Moi angrepp, och det sätt Moi själv, sjutton år senare, försvarar den franska feministiska traditionen mot amerikansk poststrukturalism.

Det tycks i slutet på 1990-talet ha funnits en utbredd föreställning om att befinna sig i ett skifte. En talande illustration är en artikel av Maria Bergom-Larsson i Aftonbladet 1997. Där tar hon chansen att ge igen mot 1980-talets Kristeva-inspirerade perspektiv (som tidigare nämnts så gjorde ju Ebba Witt-Brattström, med sin avhandling 1988, Bergom Larssons forskning till måltavla för sin kritik). I artikeln recenserar Bergom Larsson Nordisk Kvinnolitteraturhistoria och hon noterar då närmast skadeglatt att nu även dessa perspektiv tycks på väg ur tiden. I sin recension skriver hon om Ulla Torpes bidrag:

Kommer den Nordiska kvinnolitteraturhistorien att kännas gammalmodig och tidspräglad om tjugo år när Freud, Lacan, Kristeva inte längre är husgudar inom litteraturvetenskapen och just i sin iver att vara modern blir omodern? Kanske skriver man här in de kvinnliga författarskapen i ett nytt fängelse, begärets fängelse, som inte är så helt annorlunda än det patriarkala som vi just trott oss befriade från, det som gjorde kvinnan enbart till kropp och som sådan måltavla för manliga projektioner.¹⁸²

Historikern Sara Edenheim menar att Butler i slutet på 1990-talet når en ställning med etablerat symbolvärde, en teoretiker som man bör förhålla sig till. Men att det mellan 1990 och 1998 fanns väldigt få arbeten där hennes teorier görs till utgångspunkt eller huvudsaklig referens: "Det var således en delvis imaginär bild av vart det feministiska fältet var på väg som redan tidigt verkar ha styrt diskussionerna".¹⁸³ I sin artikel "The queer disappearance of Butler: när Judith Butler introducerades i svensk feministisk forskning, 1990–2002" ifrågasätter Edenheim i vilken utsträckning man överhuvudtaget kan tala om en kvalificerad reception av Butlers filosofi i Sverige: hon kom att göras till banerförare för queer-teori, trots att hon själv varken myntade begreppet eller var engagerad i att sprida det.¹⁸⁴ En viktig orsak till detta menar Edenheim var att genusvetenskapen fick tolkningsföreträdet inom diskussionen, en disciplin som stod oerfaren inför filosofi och psykoanalys, snarare än vid sociologisk könsrollsteori och socialkonstruktivism.¹⁸⁵ Genom Tiina Rosenbergs inflytande cementerades en kanonisk läsning av Butler som sedan reproducerades i media och i den politiska diskursen.¹⁸⁶

Claudia Lindén sätter i sina analyser fingret på viktiga förändringar i de feministiska teoretiska diskussionerna. Men det akademiska fältet, där litteraturforskningen produceras, har en friktion och påverkas av specifika investeringar och motsättningar som gör att det inte lika snabbt omformas av den teoretiska utvecklingens logik. I likhet med vändningen mot den franska feminismen på åttiotalet blir inte skiftena inom litteraturforskningen så skarpa som de teoretiska debatterna kan ge sken av.

Tittar man närmare på avhandlingarna under den sista perioden i undersökningen, 2001–2005, kan man visserligen se att flera av de amerikanska (eller vid amerikanska universitet förankrade) teoretikerna får genomslag: Judith Butler förekommer i 20 avhandlingar, Gayatri Chakravorty Spivak i 19, Teresa De

¹⁸¹ Moi, Toril, *Sexual/Textual Politics* (London & New York 2002), s. 179

¹⁸² Citerat från *Aftonbladet* 97.07.03. Se Nordlund, Anna, *Selma Lagerlöfs underbara resa*, (Stockholm 2005), s. 327

¹⁸³ Edenheim, Sara, "The queer disappearance of Butler": när Judith Butler introducerades i svensk feministisk forskning, 1990–2002, *Lychnos 2008* (Uppsala 2008), s. 148 f

¹⁸⁴ Edenheim, Sara, "The queer disappearance of Butler" 1990–2002, *Lychnos 2008* (Uppsala 2008), s. 145

¹⁸⁵ Edenheim, Sara, "The queer disappearance of Butler" 1990–2002, *Lychnos 2008* (Uppsala 2008), s. 166

¹⁸⁶ Edenheim, Sara, "The queer disappearance of Butler" 1990–2002, *Lychnos 2008* (Uppsala 2008), s. 155

Lauretis i 11, Eve Kosofsky Sedgwick i 8, Annette Kolodny i 8 och Donna Haraway i 7.¹⁸⁷ Ett flertal litteraturforskare hade betydelse för den svenska introduktionen av Judith Butler; Edenheim tar i sin artikel upp exempelvis Nina Björk, Claudia Lindén, Sara Danius, Anna Cavallin, Cecilia Sjöholm. Men flertalet som tog upp teorierna gjorde det utifrån en i huvudsak kritisk position. Det är ytterst få litteraturvetare som återfinns i det läger som börjar kalla sig queerforskare i slutet på 1990-talet.¹⁸⁸ Edenheim pekar vidare på att den låsta roll Butler fick i den feministiska debatten påverkade receptionens karaktär:

Slående för både de feministiska humanisterna i allmänhet och litteraturvetarna i synnerhet verkar således vara att de inte berör Butlers psykoanalytiska diskussioner, vilket är förvånande då Butler själv ofta och gärna för sina diskussioner i dialog med representanter för könsskillnadsskolan (Kristeva, Irigaray, Braidotti, Grosz, m fl). Åtminstone Kristeva är i det feministiska litteraturvetenskapliga sammanhanget en portalfigur som några av de mest namnkunniga svenska feministiska litteraturvetarna har visat stort intresse. Istället verkar kritiken mot Butler, vilket utgör den dominerande positioneringen, handla om hennes subjektsdefinitioner där 'kvinnan' blir omöjlig som politisk agent. Detta trots att svaren på kritiken står att finna i Butlers revidering av den psykoanalytiska traditionen.¹⁸⁹

Att kopplingen till den psykoanalytiska teorin är så frånvarande är intressant och det kan tyckas förvånande med tanke på det tidigare så omfattande genomslaget inom den feministiska litteraturforskningen. Men ser man till utvecklingen i litteraturavhandlingarna kulminerar antalet referenser till psykoanalytisk teori kring åren 1996–1997 och minskar därefter drastiskt. Butlers stora genomslag tycks alltså ske i en period av avsvärande intresse för psykoanalytisk teori. Vidare är det svårt att avhålla sig från att peka på Edenheims egna formuleringar i citatet, som tecken på att tiderna ändå förändrats: Kristeva och Irigaray kategoriseras som tillhörande "könsskillnadsskolan", en etikett som troligtvis sticker i ögonen på den äldre generationen feministiska forskare.

Julia Kristeva hade fortfarande i början av 2000-talet en särställning bland litteraturforskningens feministiska teoretiker, även om man tar i beaktande att en ökad andel avhandlingar i detta skede refererar till hennes teorier i anknytning till tidigare forskning (och att en högre andel referenser endast är hänvisningar i fotnoter). Under perioden 2000–2005 förekommer Kristeva i 40 avhandlingar, vilket trots allt ändå är dubbelt så många som Judith Butler. Även Toril Moi har en fortsatt stark ställning (30).

Det sker visserligen en kraftig nedgång år 2000 och 2001 men därefter ökar antalet referenser till Kristevas verk återigen, och år 2005 blir faktiskt en andra höjdpunkt. Eftersom det är det sista året som undersökts är det svårt att dra slutsatser utifrån detta, men det är ändå intressant att det fortsätter komma avhandlingar där Kristeva utgör en central teoretisk influens. De flesta av dessa avhandlingar läggs fram i vid Uppsala, som i detta sammanhang släpat efter övriga universitet. I AnnSofi Andersdotters avhandling i litteraturvetenskap *Det mörka våldet: spåren av en subjektprocess i Kerstin Ekmans författarskap*, utgör Kristeva det centrala perspektivet och Carin Franzén lyfts fram som en viktig influens. I den teoritunga litteraturvetenskapliga avhandlingen *Ett språk, ett spår: en studie i Birgitta Trotzigs författarskap* använder Mattias Pirholts Kristeva som ett av flera kompletterande perspektiv till de fenomenologiska teorier som står i centrum. Ellen Matlok-Ziemann använder i sin avhandling i engelska, *Tomboys, belles, and other ladies: the female body-subject in selected works by Katherine Anne Porter and Carson McCullers*, Kristevas abjektsbegrepp sida vid sida med Judith Butlers teorier om performativitet som kompletterande teoretiska perspektiv (Simone de Beauvoir och Maurice Merleau-Ponty utgör i denna avhandling de centrala teoretiska utgångspunkterna).

Även om det är tydligt att nya perspektiv som queerteori och postkolonial feminism börjat få fäste inom den svenska litteraturforskningen så tycks ännu inte någon teoretiker ha en liknande samlande kraft som

¹⁸⁷ Opublicerad statistik från SEC, forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, Uppsala universitet

¹⁸⁸ Edenheim, Sara, "The queer disappearance of Butler" 1990-2002, *Lychnos 2008* (Uppsala 2008), s. 154

¹⁸⁹ Edenheim, Sara, "The queer disappearance of Butler" 1990-2002, *Lychnos 2008* (Uppsala 2008), s. 152

den Kristeva tidigare utövade. Det finns inte heller några tydliga exempel på avhandlingar där de nya teoretiska perspektiven används för att positionera sig mot de många Kristeva-influerade läsningarna av kvinnliga författarskap.¹⁹⁰

7. SAMMANFATTNING OCH SLUTSATSER

I den tidiga receptionen av marxistisk och strukturalistisk teori under 1970-talet ställer man sig i stort skeptisk inför Kritevas teorier, och hon kommer tvärtemot i debatterna om litteraturvetenskapens förändring vid flera tillfällen att symbolisera en överträdelse. Det skulle dröja fram till 1980-talets mitt innan Julia Kristeva på allvar får genomslag i Sverige.

Den framväxande feministiska litteraturforskningen har i studien framhävts som Kristeva-receptionens centrala kontext. Birgitta Holm blev en viktig föregångare och en länk mellan sjuttioalets feminism och det akademiska fältet. Hennes bok *Selma Lagerlöf och ursprungets roman* från 1984, ett av de första verken där Kritevas teorier tas i bruk för att tolka ett svenskt författarskap, blev ett riktmärke för det senare 1980-talets och 1990-talets feministiska projekt. Ytterligare bakgrundslinjer kan dras tillbaka 68-radikaliseringen, med Grupp 8 och den viktiga miljön runt professorn Karin Westman Bergs kritiska seminarium i Uppsala. Men samtidigt är det tydligt att de feministiska forskare som tar upp Kristeva i sitt inträde på litteraturkritikens fält under åttiotalet inte var några eftersläpare till tidigare decenniers marxistiska reception, utan utgjorde en ny typ av pretenderer.

De franska feministiska teorierna skapade möjligheter att positionera sig i linje med de allmänna förändringstendenser som fanns inom den svenska litteraturkritiken. Inom flera av fälten för kulturell produktion drevs utvecklingen i början av åttiotalet mot en ökad autonomi och skarpare gränsdragningarna gentemot andra intellektuella och politiska fält.¹⁹¹ Den feministiska forskningen som tidigare haft sina starkaste positioner utanför det akademiska fältet, tycks med de franska teoretiska influenserna finna strategier där också feminismens strider kunde utkämpas genom återupprättande av fältets gränslinjer och försvar av textens och texttolkningens autonomi. Kvinnliga författarskap nytolkades och uppvärderas utifrån deras litterära verkningkraft. De skulle erkännas i den litterära traditionen istället för att värdesättas utifrån en extern politisk grund, exempelvis för sin nytta som vittnesmål om kvinnors historiska situation.

I de hundra avhandlingar som anknyter till Kristeva under undersökningsperioden 1980–2005 är moderna teoretiska influenser i stort mer accentuerade än i litteraturavhandlingar generellt. De stora namnen inom 1960-talets kontinentala filosofiska och litteraturteoretiska diskussion i Paris, som Barthes, Genette, Derrida, Foucault, Todorov, Ricoeur samt Paul de Man och Michael Riffaterre är starkt överrepresenterade. Det finns också en tydlig koppling till andra delar av åttiotalets teorireception som ”1982 år män”, vars inträde på fältet kommit att förknippas med ”poststrukturalismens” genomslag i Sverige.

Den norska litteraturforskaren Toril Moi hade stor betydelse för den svenska feminismens teoretiska utveckling. Utifrån sin akademiska ställning i Cambridge och Oxford under 1980-talet och därefter Duke University i USA, kom hon att spela en avgörande roll som länk mellan den angloamerikanska teoretiska debatten och den nordiska kvinnolitteraturforskningen. Mois centrala verk *Sexual/textual Politics* från

¹⁹⁰ De närmaste jag har funnit är Margret Benedikz som i sin avhandling skriver om abjektion utifrån Judith Butler och endast nämner Kristeva i en not. Se Benedikz, Margret, *Storming the Sadeian citadel: disturbing gender in Angela Carter's fiction of transition*, (Stockholm 2002)

¹⁹¹ Broady, Donald & Palme, Mikael, ”Inträdet. Om litteraturkritik som intellektuellt fält” i Broady, Donald (red), *Kulturens fält – en antologi*, (Göteborg 1998), s. 206 f

1985 får stor betydelse i Sverige, kanske främst av allt genom att den konsekrerar Julia Kristeva som ledande feministisk teoretiker.

I *Sexual/Textual Politics* är Moi i första hand ute efter att positionera sig i den anglo-amerikanska teoretiska diskussionen och kritisera 1970-talets viktigaste amerikanska feministiska teoretiker. Denna centrala polemik kommer dock i stor utsträckning att förbises i Sverige. Den svenska litteraturkritikens fält saknar vid 1980-talets mitt homologa positioner, då man fortfarande befinner sig i ett relativt tidigt receptionsskede vad det gäller såväl den franska som den amerikanska 1970-talsfeminismen. För de svenska feminister som träder in i det akademiska fältet under 1980-talet blir det inte relevant att positionera sig mot de amerikanska teoretikerna. För dem handlade det i första hand om att positionera sig mot den föregående generationen feministisk och marxistisk forskning i Sverige, samt mot den dominerade manliga forskarvärlden och de krafter som upprätthöll fältets struktur och litteraturkanon.

Även om vändningen mot Frankrike är tydlig i den feministiska teoretiska debatten och viktig för att positionera sig i fältet, så blir det i de konkreta litteraturstudierna inte frågan om ett lika skarpt brott. Hos exempelvis litteraturvetare som Birgitta Holm, Gunilla Domellöf och Ebba Witt-Brattström handlade det i stor utsträckning om en förening av traditionerna. Vändningen mot Frankrike var samtidigt också tydligt förankrad i positioner i den anglosaxiska feministiska debatten.

Julia Kristevas genomslag i Sverige sammanföll tidsmässigt med starten för vad som skulle bli de feministiska forskarnas stora projekt under 1980- och 1990-talet: Nordisk kvinnolitteraturhistoria. Att Kristeva introducerades i en kontext där fokus på striden om kanonbildningen var så stark får stor betydelse för genomslaget. Ebba Witt Brattström kom att vinna en ställning som den svenska introduktören av Julia Kristeva, och fick därmed en stark position som uttolkare av teorierna. Hennes insatser är avgörande för att Kristevas teorier i så stor utsträckning görs till redskap för att närma sig kvinnliga författarskap och analysera kvinnliga erfarenheter och kvinnligt skrivande. I många fall placeras Kristeva därmed nära Hélène Cixous och Luce Irigaray, detta i stark kontrast till Toril Mois kritik mot dessa utifrån sitt mer marxistiskt orienterade feministiska projekt.

Kristeva själv skrev sällan om kvinnliga författare och ställde sig skeptisk till att förändra den traditionella litteraturhistoriens författarkanon. Kristevas läsningar av Marguerite Duras blev en måltavla när en kritisk debatt om hennes värde för feminismen föddes i början på 1990-talet. Witt-Brattströms eget projekt kan i mycket ses som ett försök att visa att Kristevas teorier visst är fruktbara för att förstå och nytolka kvinnliga författarskap. Med det omfattande intresse som kom att ägnas Kristeva inom den svenska kvinnolitteraturforskningen kan den svenska receptionen genom sin praktik också i stor utsträckning sägas ha slutit upp bakom detta projekt.

Intresset för Kristeva sammanfaller med en bredare reception av psykoanalytisk teori i Sverige. För den feministiska traditionen blir en av Kristevas viktigaste förtjänster att hon erbjuder en väg till psykoanalysens teoretiska arsenal. Freud och Lacan hör till de teoretiker som är allra tydligast överrepresenterade i de avhandlingar som använder Kristevas teorier.

Kristevas verk från det sena 1970-talet och 1980-talet, då hon vänt sitt intresse mot den psykoanalytiska traditionen, blev den svenska receptionens huvudfokus. Detta märks såväl i avseende på refererade verk som den svenska utgivningens karaktär. *Pouvoirs de l'horreur* blir det enskilda verk som får störst betydelse när Kristeva tas i bruk som teoretiskt verktyg i avhandlingarna. I detta verk introducerar Kristeva "Abjektbegreppet" som blir en av de primära ingångarna till Kristevas filosofi.

Myntandet av intertextualitetsbegreppet utifrån dialogbegreppet hos Mikhail Bakhtin är en av Kristevas viktigaste insatser inom den moderna litteraturteorin. Begreppet får också en vid spridning i de studerade avhandlingarna och hör till de delar av Kristevas filosofi som får genomslag utan att primärt vara

förankrad i den feministiska forskningen. I jämförelse med andra sammanhang får dock Kristevas texter ett relativt begränsat utrymme i de avhandlingar där det uteslutande är intertextualitetsbegreppet som används. Oftast blir det andra teoretiker som tas i bruk i de konkreta litteraturanalyserna, framför allt Gérard Genettes narratologiska modeller som slår igenom stort inom svensk litteraturvetenskap från 1980-talets slut och framåt.

1990-talets mitt blir en höjdpunkt för Kristevas genomslag i svenska avhandlingar. Carin Franzéns *Att översätta känslan: en studie i Julia Kristevas psykoanalytiska poetik* från 1995 blir, som den första renodlat metateoretiska avhandlingen i Sverige sen 1979, ett symboliskt landmärke för det kulminerande intresset. Franzén ställer sig i avhandlingen i flera centrala avseenden vid sidan av den tidigare Kristevareceptionen. Hon kritiserar den feministiska receptionen och lyfter fram den tematiska kritiken och Derrida som intertexter, två sammanhang som haft en undanskynd ställning i användningen av Kristeva i Sverige.

Inom den feministiska teoretiska diskussionen börjar dock Kristeva vid denna tid förlora mark. I slutet på nittioalet tycks det ha funnits en utbredd föreställning i Sverige om att man nu gått in i ett nytt teoretiskt skifte. Litteraturforskaren Claudia Lindén har karakteriserat den svenska feministiska teorins utveckling som en pendelsvängning från USA till Frankrike på åttiotalet som sedan under nittioalet vänder tillbaka mot USA. Den främsta representanten för de nya amerikanska feministerna blir Judith Butler som i slutet på 1990-talet når en ställning med starkt etablerat symbolvärde; en teoretiker som man bör förhålla sig till. Det är tydligt att nya perspektiv som queerteori och postkolonial feminism börjat få en allt större betydelse i den svenska litteraturforskningen. Men den akademiska sfären av litteraturkritikens fält har en friktion, skapad genom aktörernas specifika investeringar och motsättningar, vilket gör att den inte snabbt kan omstöpas under den teoretiska utvecklingens logik. I likhet med vändningen mot den franska feminismen på åttiotalet blir inte skiftena inom litteraturforskningen så skarpa som de teoretiska debatterna kan ge sken av. 2005 hade Kristeva fortfarande en stark ställning och ett flertal avhandlingar, där hennes teorier utgör centrala utgångspunkter, publicerades detta år.

Perspektiven på de transnationella har i denna studie i huvudsak varit fokuserad på användning av teoretiskt gods och anknytningar till diskussionerna i Frankrike och USA, utifrån analyserna av bibliografierna och textstudier. Däremot ger inte materialet i detta läge tillräcklig grund för att dra generella slutsatser om transnationella utbildningsinvesteringars betydelse för positioner i fältet. De uppgifterna om utlandsvistelser som återfinns i avhandlingarnas förord räcker inte för detta men de har kunnat ge inblickar i viktiga individuella fall. Vid sidan av det symboliska kapital som tillägnats med transnationella investeringar, som inte minst i Toril Mois fall fått stor betydelse, har investeringarna möjliggjort upprättandet av personliga kontakter som fått stor betydelse för receptionen. Genom Ingrid Orfalis utbyte med universitet i Frankrike kom Julia Kristeva till Sverige för första gången, och i Ebba Witt-Brattströms såväl som Carin Franzéns fall blev vistelserna i Frankrike och kontakterna med Kristeva där av stor betydelse för hur teorierna tillägnades och fördes fram i den svenska litteraturkritikens fält.

Den nordiska kontextens betydelse bör avslutningsvis också nämnas. Kontakterna med norska och danska forskare inom feministiska samarbeten och projektet Nordisk kvinnolitteraturhistoria möjliggjorde för ett flertal svenska litteraturforskare att komma i beröring med teoretiska perspektiv och diskussioner som vid den tiden saknades i Sverige.

8. LITTERATURFÖRTECKNING

- Andersdotter, AnnSofi, *Det mörka våldet: spåren av en subjektprocess i Kerstin Ekmans författarskap* (Eslöv 2005)
- Andersson, Helen, *Det etiska projektet och det estetiska: tvärvetenskapliga perspektiv på Lars Ahlins författarskap*, (Eslöv 1998)
- Aspelin, Kurt & Lundberg, Bengt A (red), *Tecken och tydning. Till konsternas semiotik*, (Stockholm 1976)
- Aspelin, Kurt, *Textens dimensioner: problem och perspektiv i litteraturstudiet*, (Stockholm 1975)
- Beck, Ingamaj & Monastra, Nino "Marxismen och upplevelsernas språk", *Ord & bild* 1978.1
- Becker-Leckrone, Megan, *Julia Kristeva and Literary Theory*, (Hampshire 2005)
- Benedikz, Margret, *Storming the Sadeian citadel: disturbing gender in Angela Carter's fiction of transition*, (Stockholm 2002)
- Bojö, Anna Klara, "Mellan kvinno- och "kvinna": en studie av ett franskteoretiskt skifte inom den svenska feministiska litteraturvetenskapen 1984-1995", *Edda* 2008.4
- Bourdieu, Pierre, "The Social Conditions of the International Circulation of Ideas", i *Bourdieu – A Critical Reader*, (Oxford 1999)
- Broady, Donald & Palme, Mikael, "Inträdet. Om litteraturkritik som intellektuellt fält", *Kulturens fält - en antologi*, (Göteborg 1998) [1982]
- Casanova, Pascale, *The World Republic of Letters*, (Cambridge MA 2004)
- Casson, Andrew, *Funny bodies: transgression and grotesque humour in English children's literature*, (Stockholm 1997)
- Cusset, François, *French Theory – How Foucault, Derrida, Deleuze, & Co transformed the intellectual life of the United States*, (Minnesota 2008)
- Dahlberg, Leif, "Vad vill litteraturvetenskapen? – en intervju med Ebba Witt-Brattström", *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 1993:1
- Dahlberg, Leif, *Tre romantiska berättelser: studier i Eyvind Johnsons Romantiska berättelse och Tidens gång, Lars Gustafssons Poeten Brumbers sista dagar och död och Sven Delblancs Kastrater*, (Eslöv 1999)
- Domellöf, Gunilla, "Teoretiska diskussioner inom kvinnolitteraturforskningen", *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 1984. 2-3
- Domellöf, Gunilla, *I oss är en mångfald levande: Karin Boye som kritiker och prosamodernist*, (Stockholm 1986)
- Edenheim, Sara, "The queer disappearance of Butler": när Judith Butler introducerades i svensk feministisk forskning, 1990-2002", *Lychnos: årsbok för idé- och lärdoms historia 2008*, (Uppsala 2008)
- Elmfeldt, Johan *Läsningens röster: om litteratur, genus och lärarskap*, (Eslöv 1997)
- Engdahl, Horace & Lysell, Roland & Olsson, Anders, "Den okända verkligheten – Anteckningar till Peter Hallbergs vetenskapssyn", *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 1976. 4
- Forsås-Scott, Helena, "Birgitta Holm: Fredrika Bremer och den borgerliga romanens födelse", *Samlaren* 1982
- Franzén, Carin, *Att översätta känslan – En studie i Julia Kristevas psykoanalytiska poetik* (Stockholm 1995)
- Gustavsson, Michael, "Litteraturteorins expansion. Svenska doktorsavhandlingar i litteraturvetenskap 1976-1995", i Landgren, Bengt (red) *Universitetsämne i brytningstider – studier i svensk akademisk litteraturundervisning 1947-1995*, (Uppsala 2005)
- Gustavsson, Michael, "Litteraturteorins expansion. Svenska doktorsavhandlingar i litteraturvetenskap 1976-1995", *Lychnos: årsbok för idé- och lärdoms historia 2008*, (Uppsala 2008)
- Hallberg, Peter, "Tre män i en båt – Anteckningar om innanläsning mm", *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 1976. 4
- Hansson, Heidi, *Romance revived: postmodern romances and the tradition*, (Umeå 1998)
- Hedberg, Johan, *Eros skapar världen ny: apokalyps och pånyttfödelse i Edith Södergrans lyrik*, (Göteborg 1991)
- Holm, Birgitta, "Toril Moi: Feminist Literary Criticism: Theory and Practice – Doktordisputas ved Universitetet i Bergen 27. September 1985", *Edda* 86.1
- Holm, Birgitta, *Selma Lagerlöf och ursprungets roman*, (Malmö 1984)
- Ivarson Bergsten, Birgitta, *Förflytta berg till bokstäver: utvecklingslinjer i Elisabet Hermodssons författarskap*, (Stockholm 1989)
- Jonsson, Bibi, *I den värld vi drömmer om: utopin i Elin Wägners trettiotalromaner*, (Löderup 2001)
- Järvstad, Kristin, "Kristevas teorier i en återvändsgränd", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1994.15
- Kauppi, Niilo, *The Making of an Avant-Garde*, (New York 1994)
- Kristeva, Julia, "Platsbestämningar", *Kris* 1983.25-26

- Kristeva, Julia, *Fasans makt: en essä om abjektionen*, (Stockholm 1992)
- Kristeva, Julia, *Pouvoirs de l'horreur. Essai sur l'abjection*, (Paris 1980)
- Kristeva, Julia, *Stabat mater och andra texter*, (Stockholm 1990)
- Lagerroth, Erland "Att låta många stämmor tala – Nya perspektiv på Selma Lagerlöfs berättarkonst och betydelse", *Lagerlöfstudier* 6, (Lund 1979)
- Larsson, Lisbeth, "Feministisk litteraturkritik och litteraturvetenskaplig förändring", i Norén, Kerstin & Olsson, Thomas & Ryder Liljegren, Barbro (red), *Ctrl+Alt+Delete – Omstart för humaniora*, (Göteborg 2000)
- Lindberg, Svante, *Pratiques de l'ici, altérité et identité dans six romans québécois des années 1989-2002*, (Stockholm 2005)
- Lindén, Claudia, "Feministisk teorireception inom litteraturvetenskapen", *Lychnos: årsbok för idé- och lärdoms historia* 2008, (Uppsala 2008)
- Littberger, Inger, *Ulla Isakssons romankonst*, (Stockholm 1996)
- Lönnroth, Lars, "Erland Lagerroth – Mot en ny vetenskap", *Tidskrift för litteraturvetenskap* 1986.2-3
- Matlok-Ziemann, Ellen, *Tomboys, belles, and other ladies: the female body-subject in selected works by Katherine Anne Porter and Carson McCullers*, (Uppsala 2005)
- Moi, Toril "Kjønn, magt og litteraturteori – Svar på Birgitta Holms og Atle Kittangs opposisjonsinnlegg", *Edda* 86.1
- Moi, Toril, "Att erövra Bourdieu", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1994.1
- Moi, Toril, "Julia Kristevas nyeste bok, Depresjonens svarte sol", *Vinduet* 1987.4
- Moi, Toril, "Curriculum Vitae", <https://fds.duke.edu/db/aas/Literature/faculty/toril/files/CV.pdf> (10-07-22)
- Moi, Toril, *Sexual/Textual Politics*, Second edition, (London & New York 2002)
- Moi, Toril, *Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory* (London & New York 1985)
- Nordin Lönner, Ulla, *C.J.L. Almqvists Målaren: en strukturanalys*, (Uppsala 1987)
- Nordlund, Anna, *Selma Lagerlöfs underbara resa genom den svenska litteraturhistorien 1891-1996*, (Stockholm 2005)
- Nykvist, Karin, *Poesi som poetik: idéer om diktekunst i Jesper Svenbros lyrik*, (Lund 2002)
- Nylander, Lars (red), *Litteratur och psykoanalys: en antologi om modern psykoanalytisk litteraturtolkning* (Stockholm 1986)
- Nylander, Lars, *Prosadikt och modernitet: prosadikt som gränsföreteelse i europeisk litteratur, med särskild inriktning på Skandinavien 1880-1910*, (Stockholm 1990)
- Olsson, Anders, *Ekelöfs nej*, (Stockholm 1983)
- Olsson, Jesper, *Alfabetets användning: konkret poesi och poetisk artefaktion i svenskt 1960-tal*, (Stockholm 2005)
- Osign, "Julia Kristeva, Christine Glucksmann och Jean Peytard – Ett samtal om litteratur, semiotik, marxism", i Aspelin, Kurt & Lundberg, Bengt A, *Tecken och tydning. Till konsternas semiotik*, (Stockholm 1976)
- Shima, Allan, *Skirting the subject: pursuing language in the works of Adrienne Rich, Susan Griffin, and Beverly Dahlen*, (Uppsala 1993)
- Sigfridsson, Barbro, *Jagets plats: gestaltningen av det kvinnliga subjektet i Katarina Frostensons Nilen, Traum, Sal P och Staden*, (? 2003)
- Sjögren, Lars, "Inledning", *Divan* 1990:1
- Sjöholm, Cecilia, *Föreställningar om det omedvetna: Stagnelius, Ekelöf och Norén*, (Stockholm 1996)
- Sjöholm, Cecilia, *Kristeva & the Political*, (London & New York 2005)
- Svanberg, Birgitta, *Sanningen om kvinnorna: en läsning av Agnes von Krusenstjerns romanserie Frökenarna von Pablen*, (Stockholm 1989)
- Torpe, Ulla, *Orden och jorden: en studie i Selma Lagerlöfs roman Liljecronas hem*, (Hedemora 1992)
- Westman Berg, Karin, *Gråt inte -forskall: kvinnovetenskapliga studier*, (Stockholm 1979)
- Westman Berg, Karin & Paget, Birgitta, *Kvinnor och skapande. En antologi om litteratur och konst tillägnad Karin Westman Berg*, (Stockholm 1983)
- Witt-Brattström, Ebba, "Den främmande kvinnan: presentation av Julia Kristeva", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1984.2-3
- Witt-Brattström, Ebba, "Inledning", *Stabat mater och andra texter*, (Stockholm 1990)
- Witt-Brattström, Ebba, "Könsmedveten litteraturforskning i USA", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1989.3-4
- Witt-Brattström, Ebba, Intervju 2010-08-17
- Witt-Brattström, Ebba, *Moa Martinson: skrift och drift i trettioalet*, (Stockholm 1988)

Witt-Brattström, Ebba, *Ur könets mörker*, (Stockholm 1993)

Witt-Brattström, Ebba, *Å alla kära systrar!*, (Stockholm 2010)

Åström, Berit, *The politics of tradition: examining the history of the old English poems The wife's lament and Wulf and Eadwacer*, (Umeå 2002)

Öhrner, Annika, ”Jello – Ett skratt i bristens tid - Feministiska strategier på Valand i slutet av 1980-talet”, *Skiaope* 3

9. BILAGOR

BILAGA 1

Tabell 1 b. Mest frekvent citerade auktoriteter i avhandlingar om litteratur 1980-2005.

Citerad auktoritet	Förekomster i avhandlingar	Antal referenser totalt
1. Barthes, Roland	367	169
2. Bakhtin, Mikhail	325	165
3. Genette, Gérard	324	166
4. Freud, Sigmund	365	123
5. Espmark, Kjell	286	138
6. Björck, Staffan	282	165
7. Linder, Erik Hjalmar	228	124
8. Böök, Fredrik	265	103
9. Kristeva, Julia	251	100
10. Strindberg, August	246	102
11. Foucault, Michel	210	104
12. Fehrman, Carl	199	107
13. Brandell, Gunnar	196	112
14. Lundkvist, Artur	341	87
15. Derrida, Jacques	263	89
16. Ricoeur, Paul	185	90
17. Eliot, T S	155	99
18. Todorov, Tzvetan	155	98
19. Nietzsche, Friedrich	182	87
20. Gustafsson, Lars	162	90
21. Furuland, Lars	197	78
22. Eco, Umberto	151	94
23. Holmberg, Olle	168	87
24. Lamm, Martin	143	98
25. Aspelin, Kurt	153	90
26. Aristoteles	147	91
27. Lagercrantz, Olof	143	91
28. Holm, Birgitta	157	78
29. Iser, Wolfgang	140	92
30. Jung, Carl Gustav	192	72
31. Svedjedal, Johan	175	74
32. Booth, Wayne C	127	98
33. Jakobson, Roman	157	75
34. Benjamin, Walter	145	77
35. Stenström, Thure	135	85
36. Hallberg, Peter	140	80
37. Olsson, Anders	145	77
38. Culler, Jonathan	130	85
39. Ekelöf, Gunnar	198	63
40. Sartre, Jean-paul	142	76
41. Lindberger, Örjan	126	81
42. Landquist, John	151	69
43. Engdahl, Horace	128	78
44. Bourdieu, Pierre	155	67
45. Algulin, Ingemar	120	85
46. Vennberg, Karl	227	58
47. Platon	126	76
48. Frye, Northrop	114	77
49. Riffaterre, Michael	111	78
50. Holmqvist, Bengt	123	70

192

¹⁹² Tabellen visar de 50 högst placerade bland citerade auktoriteter av sammanlagt 50 284.

Oppublicerad statistik från SEC, forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, Uppsala universitet

BILAGA 2

Tabell 6. Avhandlingar om litteratur mellan 1980-2005 med referenser till Kristeva indelade i period och akademisk disciplin.

Period	Institution	Antal avhandlingar	Procent
1980-1985	Avhandlingar totalt	6	
	Litteraturvetenskap	4	66,7
	Engelska	1	16,7
	Franska	1	16,7
1986-1990	Avhandlingar totalt	11	
	Litteraturvetenskap	9	81,8
	Franska	1	9,1
	Italienska	1	9,1
1991-1995	Avhandlingar totalt	17	
	Litteraturvetenskap	10	58,8
	Engelska	3	17,6
	Franska	2	11,8
	Finska	1	5,9
	Tyska	1	5,9
1996-2000	Avhandlingar totalt	26	
	Litteraturvetenskap	15	57,7
	Engelska	3	11,5
	Finska	2	7,7
	Franska	2	7,7
	Teologi/Religion	2	7,6
	Tyska	1	3,8
	Oidentifierade	1	3,8
2001-2005	Avhandlingar totalt	40	
	Litteraturvetenskap	14	35
	Engelska	12	30
	Franska	6	15
	Tyska	3	7,5
	Mediastudier	1	2,5
	Spanska	1	2,5
	Teatervetenskap	1	2,5
	Oidentifierade	2	5

¹⁹³

¹⁹³ Opublicerad statistik från SEC, forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, Uppsala universitet

BILAGA 3

Tabell 2b. Mest frekvent citerade auktoriteter i litteraturavhandlingar 1980-2005 med referenser till Kristeva.

Citerad auktoritet	Förekomster i avhandlingar (av de 100)	Ref per avh (av de 100)
1. Bakhtin, Mikhail	55	1,09
2. Barthes, Roland	52	1,48
3. Freud, Sigmund	44	1,91
4. Genette, Gérard	54	1,05
5. Derrida, Jacques	33	1,21
6. Espmark, Kjell	38	0,82
7. Foucault, Michel	33	0,72
8. Lacan, Jacques	31	0,74
9. Todorov, Tzvetan	32	0,6
10. Ricoeur, Paul	30	0,64
11. Witt-Brattström, Ebba	27	0,67
12. Eliot, T S	31	0,5
13. Jakobson, Roman	29	0,49
14. Strindberg, August	26	0,59
15. Björck, Staffan	28	0,48
16. Man, Paul De	26	0,54
17. Riffaterre, Michael	28	0,46
18. Olsson, Anders	25	0,47
19. Iser, Wolfgang	24	0,47
20. Moi, Toril	25	0,42
21. Holm, Birgitta	20	0,6
22. Culler, Jonathan	24	0,38
23. Benjamin, Walter	22	0,39
24. Eco, Umberto	22	0,39
25. Engdahl, Horace	25	0,35

194

¹⁹⁴ Opublicerad statistik från SEC, forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, Uppsala universitet

BILAGA 4

Tabell 5b. Mest frekvent citerade auktoriteter i de tjugosju litteraturavhandlingar mellan 1980-2005 med tre eller fler referenser till Kristeva.

Citerad auktoritet	Förekomster i avh (av de 27)	Ref per avh (av de 27)
1. Freud, Sigmund	21	4,85
2. Barthes, Roland	19	2,30
3. Lacan, Jacques	18	1,63
4. Derrida, Jacques	16	2,04
5. Bakhtin, Mikhail	17	1,22
6. Genette, Gérard	15	1,07
7. Espmark, Kjell	13	0,96
8. Man, Paul De	13	0,96
9. Olsson, Anders	12	1,00
10. Witt-Brattström, Ebba	11	1,19
11. Foucault, Michel	13	0,93
12. Ricoeur, Paul	10	1,00
13. Bachelard, Gaston	11	0,89
14. Irigaray, Luce	12	0,81
15. Todorov, Tzvetan	11	0,89
16. Reeder, Jürgen	13	0,63
17. Jakobson, Roman	12	0,67
18. Klein, Melanie	8	0,93
19. Blanchot, Maurice	10	0,74
20. Lundkvist, Artur	7	1,67
21. Moi, Toril	11	0,67
22. Benjamin, Walter	9	0,78
23. Felman, Shoshana	8	0,85
24. Ekelöf, Gunnar	7	0,89
25. Adorno, Theodor	8	0,59
26. Aristotle	10	0,52
27. Holm, Birgitta	8	0,59
28. Riffaterre, Michael	9	0,56
29. Strindberg, August	8	0,59
30. Baudelaire, Charles	7	0,70
31. Deleuze, Gilles	7	0,70
32. Engdahl, Horace	10	0,48
33. Kittang, Atle	10	0,48
34. Platon	11	0,44
35. Iser, Wolfgang	8	0,48
36. Olsson, Ulf	8	0,48
37. Gilbert, Sandra & Gubar, Susan	7	0,52
38. Laplanche, J & Pontalis, J -b	10	0,41
39. Nyländer, Lars	8	0,44
40. Reis, Mikael Van	6	0,59
41. Richard, Jean-pierre	6	0,59
42. Bloom, Harold	7	0,48
43. Culler, Jonathan	7	0,48
44. Almqvist, C J L	6	0,56
45. Matthis, Irene	8	0,41
46. Lagerroth, Erland	6	0,52
47. Svanberg, Birgitta	6	0,52
48. Björck, Staffan	8	0,37
49. Bergsten, Staffan	7	0,41
50. Nietzsche, Friedrich	5	0,59

195

¹⁹⁵ Tabellen visar de 50 mest frekvent citerade auktoriteterna av totalt 3 574.

Oppublicerad statistik från SEC, forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, Uppsala universitet

Skeptronhäften
(Skeptron Occasional Papers)
ISSN 0284-0731

1. Anna Lena Lindberg, *"Men Gud förbarme sig, hvilket Publikum!" Om konstpedagogikens rötter i Sverige*, 1987
2. Francine Muel-Dreyfus, *Folkskollärare och socialarbetare. Metodologiska kommentarer till den historiska sociologin*, 1987
3. Theresa Martinet, *En provensalsk bondkvinna och hennes män. Ett exempel på småborgerlig ackumulation*, 1987
4. Anna-Maja Johannesson, *Lärarnas villkor i de första decenniernas folkskola (1850–1880)*, 1989
5. Ronny Ambjörnsson, *The Honest and Diligent Worker*, 1991
6. Collège de France, *Förslag till framtidens utbildning*, 1992
7. Donald Broady & Boel Englund (1992), *Ulf P. Lundgrens skrifter 1966-1991. En bibliografi*, 1992
8. Eva Trotzig, *"qvinnan bär hemmets trefnad på spetsen af sin synål." Kvinnlig skolslöjd i Stockholms folkskolor decennier runt 1900*, 1992
9. Gisèle Sapiro, *Collective biographies and the theory of "literary fields"*, 1992
10. Monique Pinçon-Charlot & Michel Pinçon, *Considérations sur l'enquête sociologique dans les beaux quartiers*, 1996
11. Barbro Andersson et al., *Recherches sur les champs de production culturel. Travaux récent ou en cours*, 1996
12. Jesper Svenbro, *Vägra läsa, vägra skriva. Attityder till det skrivna ordet i antikens Grekland*, 1997
13. Ann-Catherine Wagner, *Les stratégies transnationales en France*, 1997
14. Sandro Campana Wadman, *Det biologiska och det sociala. Marc Augé om sjukdom och andra olyckor*, 1997
15. Donald Broady, *Kapitalbegreppet som utbildningssociologiskt verktyg*, 2 korr. uppl. 1998.
16. Christophe Charle, *French Universities and Intellectuals. Two Lectures*, 1998
17. Donald Broady, *Arkeologin och det symboliska kapitalet*, 2003

Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi
(Sociology of Education and Culture Research Reports)
ISSN 1103-1115

1. Donald Broady & Mikael Palme, *Högskolan som fält och studenternas livsbanor*, 1992
2. Mikael Palme, *En "trygg" uppväxtmiljö*, 1992
3. Stig Elofsson, *Vad blev barnen? Rekryteringsstudier*, 1992
4. Annika Ullman, *De plåtslagarna! De plåtslagarna!*, 1992
5. Annika Ullman, *Humaniora som personlighetsfördjupning?*, 1992
6. Donald Broady, *Läsestycken för samhällsvetare*, 1994
7. Boel Englund, *Språk, argumentation och vetenskaplig verksamhet*, 1994
8. Kerstin Skog Östlin, *Fädernas kyrka i Sveriges television*, 1994
9. Mikael Palme, *Valet till gymnasiet*, 1994
10. Mikael Palme, *Gymnasieskolans sociala struktur i Stockholmsregionen före 1991 års skolreform*, 1994
11. Mikael Börjesson, *Det naturliga valet. En studie i studenters utbildningsval och livsstilar*, 1996
12. Richard Palmer, *Socio-Economic Spaces of Transnationally Connected Business Professionals*, 1996
13. Ingrid Heyman, *"...det är utbildningen som gjort att vi kommit någonstans". Studier av tre elitgymnasier med internationalisering på programmet*, 1997
14. Elisabeth Hultqvist *"Jag tycker det är för slapt". Om pedagogiken på det individuella programmet*, 1998
15. Mikael Börjesson, *Kampen om det "internationella". En kartläggning av transnationella strategier vid högskolor och universitet i Stockholm*, 1998
16. Mikael Palme, *The Meaning of School. Repetition and Drop Out in the Mozambican Primary School*, 1998.
17. Mikael Palme, *Final Report and Recommendations from the Evaluation of Teaching Materials for Lower Primary Education in Mozambique. I. General Issues*, 1998
18. Kenneth Hyltenstam & Christopher Stroud, *Final Report and Recommendations from the Evaluation of Teaching Materials for Lower Primary Education in Mozambique. II. Language Issues*, 1998
19. Wiggo Kilborn, *Final Report and Recommendations from the Evaluation of Teaching Materials for Lower Primary Education in Mozambique. III. Mathematics*, 1998
20. Ulla Alfredsson & Calisto Linha, *Where God lives. Introduction to a Study of the Independent Protestant Churches in the Maputo Area*, 1998
21. Kenneth Hyltenstam & Christopher Stroud, *Proposals for Revised Language Curricula for Mozambican Primary Schools. A Discussion Document*, 1998

22. Donald Broady et al, *Formering för offentlighet. En kollektivbiografi över Stockholmskvinnor 1880–1920. Forskningsplan*, 1998
23. Ulf Borelius, *Habitus och religionstillhörighet i Peru*, 1998
24. Ulf Borelius, *Tillit och habitus*, 1998
25. Kerstin Sund-Tidholm, *Internationalisering vid gymnasieskolans omvårdnadsprogram. En intervjustudie*, 1998
26. Mikael Börjesson, *An Introduction to Manuel Castells' The Information Age*, 1999
27. Donald Broady, Mats B. Andersson, Mikael Börjesson, Jonas Gustafsson, Elisabeth Hultqvist & Mikael Palme, *Skolan under 1990-talet. Sociala förutsättningar och utbildningsstrategier*, 2000
28. Donald Broady, *Studier av högskolan och gymnasieskolan som fält. Forskningsprogram 2002–2004*, 2001.
29. Esbjörn Larsson, *Inventering av utbildningshistorisk forskning vid svenska lärosäten*, 2003
30. Mikael Börjesson, *Det svenska högskolefältet och lärarutbildningarna*, 2003
31. Ulf Borelius, *Källkritik och befrielseetologi. Ett bidrag till forskningen kring befrielseetologins uppkomst*, 2004
32. Mikael Börjesson, *Gymnasieskolans sociala struktur och sociala gruppers utbildningsstrategier. Tendenser på nationell nivå 1997–2001*, 2004
33. Ingrid Nordqvist & Monica Langerth Zetterman, *Gymnasieskolan som konkurrensfält. Ett regionalt perspektiv – Gävleborgs län*, 2004
34. Ida Lidegran, *Uppsala – en akademiskt dominerad gymnasieskola*, 2 uppl. 2006
35. Mikael Börjesson, *Högre utbildning och nationell härkomst. Exemplet Södertörns högskola*, 2004
36. Mattias Eriksson, *Sociologisk atlas över Stockholm*, 2005
37. Mikael Börjesson, *Transnationella utbildningsstrategier vid svenska lärosäten och bland svenska studenter i Paris och New York*, 2005
38. Esbjörn Larsson, *Det svenska utbildningssystemets födelse. Olika perspektiv på den svenska läroverksutbildningens utveckling under 1800-talet*, 2006
39. Donald Broady, Mikael Börjesson, Emil Bertilsson, Gergeri Farkas, Märit Gunneriusson Karlström, Esbjörn Larsson, Ida Lidegran & Ingrid Nordqvist, *Utvärdering av Rekryteringsdelegationen*, 2 rev. uppl. 2006
40. Elisabeth Hultqvist & Mikael Palme, *"Om de kunde ge en mall". En studie av lärarstudenternas möte med lärarutbildningen*, 2006
41. Monica Langerth Zetterman, *Kvinnors mötesplatser och sociala och kulturella tillgångar kring sekelskiftet 1900. Beskrivning av prosopografiskt material inom projektet Formering för offentlighet*, 2006
42. Emil Bertilsson, *Lärarna på skolans kungsväg. Om det naturvetenskapliga programmet på några gymnasier i Uppsala*, 2007
43. Håkan Forsberg, *En skola i tiden. Rosendalsgymnasiets etablering bland Uppsalas gymnasieskolor*, 2008
44. Andreas Melldahl, *Västerled tur och retur. Del 1: Utbildning och ekonomi. En ekonomiskhistorisk studie av Sverige-Amerika Stiftelsens stipendieverksamhet 1919–2006*, 2008
45. Emil Bertilsson, Mikael Börjesson & Donald Broady, *Lärarstudenter. Utbildningsmeriter och social bakgrund 1977–2007*, 2008
46. Mikael Palme, *Personlighetsutveckling och målrationellitet. Kulturellt kapital i Stockholms gymnasieskolor på 2000-talet*, 2008
47. Emil Bertilsson, Mikael Börjesson & Donald Broady, *Männen flyr fältet. Könsmönster i rekryteringen till svenska lärarutbildningar 1977–2007*, 2009
48. Emil Bertilsson, *Språkens konjunkturer. Del 1: De moderna språken i grund- och gymnasieskolan*, 2010.
49. Alexander Ekelund, *Julia Kristevas genomslag i Sverige – fransk feminism som symbolisk tillgång i litteraturkritikens fält*, 2011